

UKU MASINGU KÄSIKIRJA “SAADIK MAGELLANI PILVEST” (1959-1963) VAIMNE, AJALIS-RUUMILINE JA ELULOO LINE TAUST

Lauri Sommer

See on mu magistritöö (kaitstud Tartu Ylikoolis juunis 2003, cum laude, oponent Aarne Merilai, pisut parandatult, aga lyhendatult ilmunud Looming 4-6/2003) kärpimata netiversioon. Väljajäänud peatykid ja pikemad lõigud on tähistatud bold-kirjaga, lyhemate ja pisilahknevuste üle pole jõudnud arvet pidada. Hyva lugemist.

LS

Eessõna

Mu uurimus proovib anda võimalikult sidusat pilti sellest, mis ymbritses **Uku Masingu** (1909-1985) käsikirjalise luulekogu “**Saadik Magellani pilvest**”(1959-1963) kujunemist ja syndi (valik eluloolist materjali, ideede arenguid esseede, kirjade ja märkmete põhjal, lisaks peatumine sellise luule kirjutamisega kaasnevatel tunnetuslikel või tajumuslikel kysimustel, kogu koostamisel, mõnedel autori vaimuilmas olulistel teemadel jms.). Kuna Masingu maailmakäsitlus oli sidus, mosaiikne tervik, mida uurijail tuleb tykikeste kaupa, seoste mõistmise läbi liita, olen seadnud sihiks käsitleda teda kyllalt laialdaselt ka ta enda terminites. Sellist summeerivat paatost on kandnud näiteks Arne Hiobi doktoritöö “Uku Masingu religioonifilosoofia põhijooned”(2000) ja ainevalla tõttu veidi hajusamal kujul mu bakalaureusetöö “Mõnest Uku Masingut kujundanud jõujoonest. Ekstaasi ja teksti suhe” (kaitstud 2000, ilmunud 2001). Jagan ja teostan seisukohta, et “*vajatakse kriitilist analüüsi, mis arvestab Masingu enese elutunnet*” (Vulf 2002:396) kuna “*Kaasaelamine on paratamatu eeldus igaks mõistmiseks*”(MOL:178) Ja “*Seal, kus kirjandusteadus jääb Masingu loovuse tõlgendamisega hätta, saab ta abi teistelt distsipliinidelt*” (Vulf 2002:399). Viimast vaadet toetab ka Masingu enese interdistsiplinaarsus. Autoripärasuse taotlus on taktika,

mille on tinginud Masingu tekstuaalse pärandi teed ääristanud ideoloogilised, grammatilised, tajulised ja ontoloogilised kommunikatsioonisulud. Masingu retseptsiooni keerdkäikudel (vt. lähemalt Vulf 2002) on palju põhjusi. Yheks neist võib pidada autori osalist sissepoolepööratust ja umbusaldust ametliku kirjanduse hierarhiate vastu. Mystilise ja relativistliku mõtlejana arendas ta tasapisi välja idiosynkraatilise kirjeldusviisi, autometatekstuaalse välja, mis kaemuslikus raamistikus tegeleb *“oma identiteedi sisemise põhjuslikkuse ja põhjendatuse käsitlemisega”* (Pilv 2002:26) ning selline *“autori eneserefleksioon tõstab esile kirjanduslikkuse ning “ise” kui ruumid, mida täielikult ei saa üksteisesse tõlkida, kuid mille pidev omavaheline tõlkimine on vajalik, et neid ruume üldse toimimas hoida”*(Pilv 2002:80). Eelmainitud Masingu umbusaldus ametliku kirjanduslikkuse ja “mina” vastu viis selleni, et ta mängis radikaalselt ymber mõlemad ruumid. Seda suunda jätkas hiljem mahendatud variandis Masingult mõjusid saanud Kaplinski, ning mõlema kohta kehtib, et nende tegevus on *“püüie väljuda nii traditsioonilisest subjektsusest kui kirjanduslikkuse-konventsioonidest ja liikuda mitte-tekstilise mitte-mina suunas”*(Pilv 2002:82). Masingu puhul on vältimatu lähtuda *“klassikalisest negatsioonilisest müstilisest strateegiast, mis peab pidevalt hoidma käigus väljenduste voolu, et piiristada väljendamatut”* (Pilv 2002:90). Siit tulenevad Masingu loomingut läbivad “selle maailma” sarjamised, siinkirjutaja poolt (Sommer 2001:760jj) käsitletud ekstaatilise väljendusviisi eripärad ja muuhulgas ka tekstiline kylluslikkus. ”Mina” kes Masingu erinevates tekstides lausub, toimib ideaalis mitte ajaliselt ja ruumiliselt piiritletud subjekti või ”kirjandusliku tegelase”, vaid kanalina, mis vahendab mitmekesiseid ja avaramaid olemisvõimalusi, Jumalariiki. Selles suhtes võib vihjata, et kuna Masing mystikuna usub “mina” illusoorisust, tahab ta selles plaanis Kaplinski sõnadega *“väljendada iseennast, olemata ise keegi”* (cit. Pilv 2002:65) ja selle võimaluse täielik tõeks saamine on loomisakt, kus *“Sina ei ole midagi teinud. Sina olid Jumal”*(MOL:10). Osa minu uurimusest moodustavadki eri koode kasutavad lähenemiskatsed, tiirutamine Masingu vaimsuse keskme kui unduskliku “tuumsõna” ymber. Samas annan ma endale aru, et täielik Masingu autometateksti pinnale jäämine oleks esiteks võimatu ja teiseks esoteerne. Tema enesetõlgenduslikku algmaterjali on kommenteeritud ja kaasatud teemaga haakuvaid või analüüsi rikastavaid teoreetikuid. Fenomenoloogilist käsitlemist toetab aga see, et tegu on mentaalselt väga eripärase isikuga. Masing elas kõne all oleval ajal läbi meeleseisundeid, mille varieeruvus oli ypris lai ning mis osalt olid haruldased ning käsitleja poolt üksnes aimamisi mõistetavad. Loomeprotsessi ymbritsevat mystilist raamistikku tuleb silmas pidada, kuid oletuslikkuse ja omistamisega ei maksa liialdada. Biograafilise lähenemise üks paratamatuid nõrkusi on tema välisus. Inimese sisemised reaktsioonid: masendus, õndsus, meelemuutused, ymbermõtlemised, lootused ja hirmud ei kajastu yheski biograafias otseselt. Tõelise vaimse biograafia staatuses on siiski kirjaniku looming, mille raamidesse arvan ka erakirjad

ja märkmed. Vahel paisub autori loov enesesisenduslikkus isegi sedavõrd suureks, et inimese tõlgendused talle osaks saanud seisunditest ja sündmustest saavad ta elus määravamaks, suunavamaks kui juhtumid ise. Oomenid ja tunnistähed on kokkupuuted jumalikkusega ning mystilise luule algaine. Loomingu emotsionaalne amplituud ja intensiivsus tingib ka tõlgenduste variatiivsust. Iga lähedane või tuttav omas/omab privaatset nägemust Masingust, ning need kuvandid ei saagi kattuda. Mingit yhesele kirjeldusele taandatavat Masingut polegi olnud. Ta on ise korduvalt maininud et lunastusele läheneja liigub kirjeldatava piiridele ja väljub neist. Muuhulgas otsib käesolev töö vastust kysimusele: kas teose tekkimine yldse on adekvaatselt kirjeldatav? Olukorra teeb keeruliseks uuritava käsikirja traditsioonipäratus eesti taustal, kuid just siin sisaldub väljakutse. Elava loominguulise tegevusega peabki kaasnema muutlikkus, ettearvamatus, saladuslikkus ja avastuslikkus, mis on uurijale nii ristiks kui rõõmuks. Ja multiandeka polygloti hingelised piir seisundid on luule või proosana jäädvustatuna ka eesti keele ja meelsuse piiride laiendamised. Neist mitmekesisest jälgedest selitub aja jooksul tasapisi koondpilt, mille täpsustamisel minagi kaasa aidata tahaksin. Seega on töös oma osa ka olemis/loomefilosoofilistel kysimustel. Masingu elu ja loomingu ei tundnud yhtlase kompetentsiga tema kaasaegsed ega ole sellest korralikku yldpilti (koos mitmekylgse võimekuse ja kogu taustinfo valdamisega) yhelgi tänapäevasel uurijal. Tagantjärele saab taastada vaid koordinaadistiku, lähtudes tekstidest, kontekstist ja oma empaatilisest taibust. Tunnen, et isiklikuma, enesetõlgenduslikuma materjali kaasamine on käsitletava sisemaailma avamiseks paratamatu. Samas tõuseb mitmel kohal põletavaks pieteedi kysimus ning siis tuleb eluloolistes faktides urgitsemine kõrvale jätta ning avada üksnes Masingu suhtumisi. Privaatse materjaliga tegelemine on yhtlasi ligimesearmastuse proov. Ma ei tagane puristlikust soovist olla autoriga ylesehitavas dialoogis ja spekulatsiooniga mitte liialdada. Ta on eesti vaimuloos endiselt kõnekas kuju ja haruldane näide võimete mitmekesisusest – osalt justkui enne tulevasest inimesest. Arutlemisainet jätkub tema puhul veel mitmeks ajaks, seepärast pole ükski sinne järelendus muud kui aimamisi selguse poole kobamine. Töö teatav refräänilisus ja varieeriv motiivikordus tuleneb ka käsitletava maailmapildi terviklikkusest, kus kõik osad on mingist syvenemisastmest saadik sulavas sarnastavas täiendussuhtes. Tsiteerimises olen järginud Arne Hiobi doktoritöö süsteemi – kõik Masingu teosed (nii ilmunud kui käsikirjalised) on viidatud lyhendiga, ning lisatud lehekylg või kirjade puhul daatum. Minu suurim tänu Toomas Paulile, Jaan Kaplinskile, Hando Runnelile ja Kylliki Vulf/Kuusk'ile, kellela selle töö vaimne ja allikaline baas oleks olnud puudulik. Ja muidugi pole ükski mõtleval inimene midagi ilma ilmutuseta, mille hetkede eest jään tänama Jumalat.

Sissejuhatus ehk: mis tuli pärast?

“Saadik Magellani pilvest” on Masingu mahukaim luulekäsikiri (105(yhes variandis 104) luuletust, mahuga “*ligi 8000 vārsirida*” (Runnel 1998:531)). Tundub, et selle eelviimase, oletatavasti lõpuni kirjutamata (või koostamata – UM personaalbibliograafias on yhe SMP käsikirja puhul mainitud, et “3.osa lõpetamata” (Sepp/toim. Vulf 2001:221)) jäänud kogu puhul on tegu Masingu (hilis)luule tippteosega. Nõnda väites astun ma meelsasti poleemikasse Masingu-uurimises ja retseptsioonis levinud kolmekymnendate fetišeerimisega, ning pyyan oma seisukohta ka põhjendada. Kolmekymnendate aastate aeg oli Masingu jaoks “legaalsuse periood” – ta lõpetas Tartu Ylikooli, oli Haridusministeeriumi stipendiaat, sai seejärel Ylikoolilt õppejõupalka, artiklid (ehkki tihti valitsevate hoiakutega polemiseerivad) said ajalehtedes-ajakirjades ilmuda jne. Sõltumata oma tollalgi opositsioonilisest hoiakust sai ta kultuurielus otseselt osaleda. Lisaks pärineb sellest kymnendist hulgaliselt armastusluulet ja noor inimene sõnastas ju mõndagi asja värske hoogsusega ja osalt kindlasti ergemini kui hilisemates kordustes. Kuid just “noorusel”, “eesti kultuuri kuldajal”, “arbujalikkusel” (kui otseseosel tollase Eesti luule panteoniga) ja teistel sedalaadi yhekylgselt käsitletud baasmõistritel põhinebki 30ndate aastate Masingu fetišeerimine, mida kinnistas väliseestlaste tegevus – “Neemed vihmade lahte” taastrykid (1959 ja 1985, lõpuks L2) ja kolmekymnendatesse kuuluvate kogude “Džunglilinnud” (1965, lõpuks L2) ja “Udu Toonela jõelt”(1974, lõpuks L2) trykkimine. Hilisemad raamatud – poeem “Piiridele pyydes”(1974, lõpuks L4) “Aerutades hurtsikumeistriga”(1983 lõpuks L1(!)) ja “Kirsipuu varjus”(1985, lõpuks L1(!)) ei leidnud raja taga laialdasemat mõistmist ja käsitlemist, ning olid kodumaal nagunii erifondides hoitavate rariteetide või salamisi rändavate käsikirjade staatuses. Hilisemad kogud ilmusid lisaks ka takkajärgi - ajal, mil autor oli aktiivsest luuletamisest juba kõrvale tõmbunud. ENSV-s elava autori kogu trykkimine piiri taga muutus paratamatult ideoloogiliseks aktiks, asetades ilmuva materjali raamistusse, (nostalgia, väliseestlaste seas valdav konservatiivne usuline sättumus, politiseeritus) mis Masingu loomingu sygavamal mõistmisel kuidagi edasi ei aidanud. Väliseestlaste käsitletud Masingust peegeldasid kas rohkem autori lugemust (Ivar Ivask) või olid patriootliku õhinaga laetud

antikommunismi ja rahvusromantismi (hõllandus “meie kadunud euroopaliku kultuuri” ja “tõelise usulise luule” järele, jutud “raudse eesriide” taga töötavast tunnustamata geeniusest, keda “punane impeerium” vaenab jne.) kaudsed pikendused. Masingu tunnetusele võõrik oli ka vaimne lähtealus: *“Pagulaseestlaste Masingu-käsitlused jõuavad euroopaliku vaimu mõjul eksistentsialistliku analüüsi juurde”* (Vulf 2002: 390) ja Masingu luules vaid vahendi rolli kandva kujundilisuse ulasymbolistlik yletõlgendamine viib tõepoolest *“analüüsi kas laulupeolisse meeleollu (P. Puide, H. Salu) või inspireerib poliitilise ja valgustusliku sisuga analüüsi (V. Salo)”* (Vulf 2002: 392). Masingu enese terminitega võiks öelda, et korporatiivsuse ning indogermaanliku mõtlemise või rahvusromantismi pinnalt lähtuvad lähenemised on selle autori puhul juba ette luhtumisele määratud. Mõnedel piiritagustest kultuuritegelastest olid Masingust kindlaks kujunenud mälestused, suhtlus kirja teel oli parimal juhul katkendlik, liikus kõiksugu kuulujutte. Masingu mõtlemise suunad polnud neile teadvustatud ja nii kujunes tema käsitlemisel paratamatult välja teatav moondpilt. Seda “kolmekymmendate arbujaiks” klassifitseeriva joone syvendamist jätkasid suuresti ka Masingu surma järel ilmuvad luulepublikatsioonid kodumaal. Hando Runnel avaldas mitmel pool ta lyyrilist luulet sellest kymmendist, pidades seda õigusega parimaks (ja teise ärkamisaja vaimsusega sobivaimaks) sissejuhatuseks Masingu luule juurde. Kolmekymmendate aastate-põhisel kanoniseerumisel asetati Masing varem rahulikult ja marginaalsena “arbujaate”sekka¹. See mulje põhines muidugi tol kymmendil kirjutatud riimilisel luulel, mille vormikindlusel, ergal loodustajul ja ajakriitilisel vaimsusepöydel on tõepoolest yhisosa selle konglomeraadiga, mida tunneme “arbujalikkuse” all. Alles praegu hakkab lugejaile selguma kolmekymmendate Masingu mitmekesisus. Tol kymmendil on peale lyyrika kirjutatud ka eepiline “Hannolaul” (1934-1940) (L3), rängalt ajakriitiline (masinglikus mõistes paiguti isegi “elulähedane”) “Lohe vari”(1935-1941) (L4), koptikristlike joontega mystiline tsykkel “Miikaeli liturgiad” (1934-1935)(L2), proosaluulena võetavaid jutlusi-loitse, rahvaluule mõjudega katsetusi ja palju koondamata vormilis-sisulise variaablusega yksikluuletusi. Kokkuvõtvalt: ka selle fetišeeritud kymmendi puhul leidub erijooni, mida Masingu-uurimine pole käsitlemisel arvestanud. Kui siia liita veel esseistika ja tõlked, mille laiendav seos luulega on kaheldamatu, siis võib öelda, et ka kolmekymmendate Masing, olgugi kanoniseeritud, on veel erijoontes avamata. Ses vallas on selgus ilmselt saabumas – lõviosa noore Masingu kirjatöödest on avaldatud ja käsitlemine ning seostamine seeläbi lihtsam. Ajaliselt hiliseim ilmunud kogu on praeguseks “Suriia Sandiristilt” (1951-59, L4), kuid protsessisidusad käsitlused pole hilisema luule mõtestamiseni veel jõudnud. Loomingulise tervikpildi huvides tuleb edasi kysida – milline oli Masingu luule (ja sellega seonduvalt muidugi

¹ Ehk on “arbujaate tähtkuju” tõesti sõnastatav Karl Muru kombel: *“selles kolmekymmendate noorte luuletajate sülemis on kaks säravat poolust, /s.t. Alver ja Masing?-L.S./ mille vahele paigutuvad ülejäänud”*(Muru 2002:814) Kuid seostamine ja uued tõlgendused võimaldaksid selgemalt tajuda ka

kogu maailmanägemise) saatus pärast kolmekymnendaid? Ametlikust kultuurist kõrvale jäämist visandab Toomas Pauli biograafiline artikkel “Juhatas Uku Masingu juurde”(Paul 1988). Kolmekymnendate intellektuaalsest opositsioonist sai neljakymnendatel tasapisi dissidentlus ja erudiit pidi elatuma vaimsete juhutööde tegemisest, veidi aja pärast sai ta Usuteaduse Kõrgema Katsekomisjoni (hiljem EELK Konsistooriumi) palgale. Sunnitud vaikimine suurendas ilmselt (luule)tekstides niigi leidunud introspektiivsust, ergutades samuti unistusi osadusest ja koostööst. Tyhistatud asend kultuuriväljal syvendas kyllap mõningaid kinnismõtteid, kuid yldine vaimne selgus sellest ei vähenenud. Elutervikusse syvenemine jätkus Masingul ymbritseva yhiskonna vastuseisudest hoolimata. Peaaegu kõik (paar teoloogilist artiklit ja tõlget ehk välja arvatud) kodumaal sõja järel ilmuda lastu oli pudemeline ja sekundaarne. Võime kolmekymnendate publikatsioonide rohkuse põhjal vaid kujutleda, kui pikk olnuks Masingu bibliograafia lahedate avaldamisvõimaluste korral. Ise visandab ta resigneerunult: *“vahel kiusavad kõik kavatsetud ja pooleli tööd, mida võinuks olla sadu. Folkloorist, filoloogiast, tont teab, millest. Kunagi tegin kavandeid eeposekski (ysna mytoloogiliseks) /---/ unenägudest SF jutte /---/ whorfianistlikke lugemisi maakeelest ja mõtlemisest”* (BK 19.08.1968). Peale eepose ja unenägudest tõukuva science fictioni jõudis ta teistes žanrites siiski piisavalt käsikirju toota, kuid avaldamatus ja sealt tulenev vaesus painasid kuidagi paratamatult. Ja kyllap olnuks loomingus vähem ka kibedaid noote, mis ju osalt tulenesid autori ylekohtusest kõrvalejäetusest. Võib aga arvata, et kui Masingul olnuks käepärast kõik vajalikud välismaised raamatud ning mitmekesised teoloogilised, mõtteloolised ja kirjanduslikud publitseerimise ning eksootilised reisimise võimalused, jäänuks aega luuletamiseks kõvasti vähem. Kui riigipiirid olnuks avatud, siis keelepiirid talle ei luguks. Võitnuksime tema näol kyllap maailmaski hinnatud mystiliste joontega mõtleja ja teadlase, kuid kaotanuksime osa omapärasest luuletajast, kes meile alles praegu nähtavaks saab. Nõustun täiesti Ringo Ringveega, kes peab Masingu yheks iseloomulikuks jooneks võimet *“luua uut”* (Ringvee 1989:1674-1675). Masing isegi kasutab oma loodetava kohta terminit *“uus syntees”* (vt. käsitlust Hiob 2000:112 jj). See võime iseloomustab kõiki vägevaid vaimseid isiksusi, kuid on neile teisalt ka takistuseks. Kultuur (siinkohal eriti teadus ja luule oma klannilis-koolkondliku iseloomuga) on olemuslikult konservatiivne moodustis ja suudab uut vastu võtta ja assimileerida vaid aegamisi. Isik, kelle genereerimisvõime on suurem teda ymbritseva systeemi vastuvõtuvõimest, võib jääda autsaideri rolli või saab ta selles kultuuris kaasa kõnelda vaid reservatsioonide ning kaudsete mõjude keeles. Masingu puhul toimus see protsess topeldatult – nõukogude korra tingimustes muutusid ebasoovitavaks nii tema elukutse – teoloog, kui vaimne dispositsioon – mystik. Yhiskond eeldas ymberõpet ja ymberkasvamist või vähemalt kommunistliku ilmavaatega nõustumise mängimist. Ja

tasus eitusele eitusega. Ametliku kirjandusloo võimukoridorid (Endel Sõgel?) jätsid Karl Muru Masingut puudutava (kaua viibinud ja kärbitud) artikli lõppu “Eesti kirjanduse ajaloo” 4. köites (1984) lause, mis redigeerimise tulemusena omandas pilkava varjundi: “*U. Masingu luulelooming on jätkunud ka sõjajärgsel perioodil. 1969. aastal avaldas “Looming” temalt kuus luuletust*” (cit. Muru 2002:813). Sõja järel tsirka kymme luulekäsikirja kirjutanud autori kohta mõjus see kommentaar irooniliselt, kuigi Murul midagi sellist mõtteski polnud. Masingu aja meelsusest sõltumatu, selle kiustegi toimuv idiosynkraatiline vaimne otsing aga jätkus, ning andis hulga siiani kommenteerimata jäänud teoseid – näiteks kapitaalse “Vana Testamendi käsiraamatu” (mahuga “4196 lehekülge” (Paul 1988:1015)) ja hilise luule, mille seos Masingu poeesia tuntuma osaga vajab alles visandamist. Seejärel võib loota, et ametlik kirjanduslugu omastab väärtuslikuma osa ka sellest Masingust, kes vaikis veel siiski, kui meie teine Suur Vaikija, Betti Alver 1965. aastal taas uudisloomingut avaldama hakkas ja järgneval aastal “Tähetunniga” oma hilisema luule elujõulisust tõestas.

Masingu hilisluule laadist ja suhtumistest

Et luua “Saadikule...” kontekst, alustan mõne tähelepanekuga hilise Masingu poeetilise meelsusest. “Saadikule...” eelnenud kogu “Suriija Sandiristilt”² (1951-1953-1959) (mille kohta autor eluõhtul märgib, et seegi “*jäi pooleli*” (TP konsp. 22.07.1984), oli rõhutuse raskuse ja tervemõistuse vastase vimma all lookas. Kolm viimast käsikirja lõpuni koostamata³, hulk lahtisi lehti, mõned tsykliid, neist terviklikem kyllap “Itkud õele” (1983) – väliselt on Masingu hilisluule yldnimetajateks tõepoolest resignatsioon ja kõhklus. Kuid lähemal syvenemisel muutuvad selle põhjused mõistetavaks. Tumedama poole yheks kaasmõjuriks olid haigused, neist tugevaim tuberkuloos, mis vaevas Masingut raskelt juba varem: ””*Džunglilindude*” ja “*Udu Toonela jõel*” lõpetamisel ehk koostamisel (ca 40ndate keskel – L.S.) olin juba tuberkulootik, tollal enamvähem kindlasti varstine sureja” (cit. Muru 2002:813). Pikale veninud surmaootus tingis aga kurtmiste kõrval paradoksaalselt ka väga kirkast kirjutuslaadi. Võrreldgem pealkirju - on ju suur vahe, kas olla paika pandud lootusetu suriija või siinse eluga osalt tänades, osalt sajatades, aga intensiivselt hyvasti

² Alustan hilisluule määratlust sellest kogust.

jättev saadik teistsugusest tegelikkusest, kelle toeks, seletuseks, paineks ja mõistatuseks on ta teisitiolek ning päritolu. “Saadikus...” tulevad Masingut kaua iseloomustanud jooned – Jumalariigi, võimatu võimalikkuse, kauguse igatsus, üksindus, kaaslaste otsing, kummalised ajasuhted ja võime maailma nii osaduslikult armastada kui kibedalt põlata ning sajatada - esile selginult ja sugestiivselt. Neljakymnendate lõpul, “Suriyas...” ja edaspidi pärssisid väljendust stereotüüpilisteks kivistunud rytmid ja riimid. Kyllalt viletsat, korduvate teemade, (egoism, darvinistlik tervemõistus, Mamma Loodus kõigis oma avaldumiskujudes (naine, looduslik valik, toitumisahel) jm.) lahenduste ja kujunditega riimilist luulet leiab ka kuuekymnendate aastate keskpaiga ja hilisemaist käsikirjadest. Rängal hetkel võiski kirjutamine olla lihtsaim teraapia vorm, mitte midagi teiste jaoks. Riimilise luule tippsaavutused olid enamikus tehtud juba aastakymnete eest. Autor jätkas ses vallas harjumuspärasel moel ja pingutamata, võttes luuletamistegevust oma elu loomuliku osana ja luues ajuti – kuid siiski harvemalt kui varem - ka suurepäraseid palu (näiteks “Meelekergusse sattudes” dat.1/2.09.1952, SS:68; “Kunagi” dat. 3.03.1956, SS:145; ”Tuttava näoga tydrukute kujutlemisi” dat. 11.04.1956, SS:129 jm.). 11-lehekyljeline vabavärsiline poeem “Georg Myller”(1960) oli ilmselt rohkem tollase syvauuringuga seostuv isikukeskne osaduseksperiment. Masingu viimane, suuresti koostamata kogu “Kurtes Taevaskoja varisevat kallast” (1968-1970) oli “Saadikule...” kohati lähedasest toonist hoolimata juba valdavalt lootmatu ja surmaootuses kinni. Seal sisalduv on rohkem reflekteerimine ja kysitlemine ning kogu võib nimetada metapoeetiliseks järellaineiks, mille mõistmine ilma autori eelnevat elu- ja luulelugu tundmata on võimatu. Kibedaid, kinnissajatuste ringis tammuvaid vabavärsse ja riimironge pudenes Masingu sulest veel hiljemgi. Kahtlemata jätkunuks sellest kogu koostamiseks. Kuid autor märkas ilmselt isegi, et koondamisväärsed on vähe. Pretendeerimata ammendavusele, mainin paari huvitavamat mulle teada olevat hilist tsykli. Lahtiste lehtede seas leidub “Taevaskoja...” ajal kirjutatud seitsmeosaline tsykkel (I Kive solgitoru paigaks..., II Gagarini päeva päikselist hommikut... jne.) (dat.23.12.1968-2.04.1972, LL), millest osa (eriti II) vääriks kindlasti avaldamist. Käsikirjaline neljast luuletusest koosnev põimik (1977?, vt. EKLA Fond 310 M78:2), mille Masing saatis Bernard Kangrole, on huvitav ja intensiivne, kuid kaldub kryptilisuse poole. Tsykkel “Itkud õele” (1983, ilmunud L2:365-385) on kirjutatud Agnes Masingu surma paiku, ning seda kannab haruldase selgusega visandatud kahekõne lahkunuga. Taas on rõhk osaduslikkusel, kahe maailma piiride puutel ja autori tundel, et temagi on peatselt lahkumas. Viimastel elukymnenditel kehtis ta kohta, et *“olevikus ma teen väga harva seda, mida võiks nimetada luuletamiseks. Olgu siis, et mõneks tähtpäevaks (syunnipäev jt.) tahan kellelegi ytleda midagi, mis*

³ Ta on pillanud koguni nii ränga enesekohase kommentaari, nagu “võib-olla, mu elus on kõik alatud tööd jäänud pooleli” (VS 26.04.1964) Kuid lõpetatuse kriteeriumiks näib sel puhul olevat ka inimvõimete piirsuutlikkus ja materjali maksimaalne kättesaadavus.

minu käes vähemalt ei ole sõnastatav kõneks või vestluseks. Olgu siis kellegi surma järel, et surm ei seisaks mulle vastu ees, vaid kõnniks mu kõrval ja sees” (MOL:371). Masing ise arvab, et see pole “pärisluule”, kuna ta on “*ette võetud*” sihiga tänada teist inimest või lohutada iseennast” (ibid.). Tema jaoks on seega tegu pooliku olemisega, mil on isikliku vahetuse pyyde näol kyll õige alus, kuid kus puudub intensiivne ekstaatilisus või "iseeneslikkus", mis ju Masingu käsitlese järgi on “ettevõetud luule” konstrueerituse vastandiks. Enamasti valdas autorit resignatsioon ja sealt lähtuvalt ka suutmatuse “*luuletada, või /teha/ midagi oma, /kuna/ kõik “oma” tundub vilets, ei kybetki luuletusem tuhandeist muist*” (TP 4.03.1971). “*Tundub, et pole aega, vist aga pole võimet uskuda, et elamused tähendavad midagi kellelegi*” (KR 9.09.1972). Kahtlus tehtava vajalikkuses teistele, olgu Jumalale või lähedas(t)ele, osaduslikkuse kysitavus on religioossele communio’le või unio mysticale rajaneva maailmakäsitluse puhul suurimaid takistajaid poetilise leidmise teel. Pysis ka arvamus, et keel on puudulik vahend – Masing luuletas harva, “*sest pole usku, et suudaksin öeldamatut sõnastada kuidagi*” (BK19.08.1969). Ta kaldus koguni eitama luuletuste tähendust endalegi: “*sest enda luuletustest viimati selgunud, et neid iial pole olnud vaja endalegi muuks, kui ainult keerukaist asjust ilusasti ylelibisemiseks*” (BK 8.11.1971). “*Nagunii ise neid lugeda ei taha, teistele “ette kanda” ei viitsi või kirjutada ymber toormaterjaliks (kui juba minultki varastatakse, siis on allakäik ilmne, onju)*” (BK 6.06.1977). Väljendamatuse ja plagieerimise vihjeid leidub varemgi. Kuid motivatsiooni kadumine näib siiski juurduvat kehvas tervises, võõrdumistest tulenevas resignatsioonis ja kirjutamiseks vajaliku meelekerge puudumises. Ning muidugi: keegi pole ammendamatu – kordused ja tydimus pärast poole sajandi pikkust sisimat luulega elamist on vist paratamatud. Masingu kriteeriumiks oli luulegi puhul elusus, intensiivsus, “mina” ja “välise” vahelise piiri liikuvus ja voolavus. Sestap sõnastub ta enesekohane kriitika just mortaalselt: “*Ei ole just mugav sorida sääraseis laipades, nagu kunagised artiklid, luuletused, mistahes. Katsun praegu yht neljarealiste luuletuskogu /ilmselt “Tarbetud õpetussalmid” – L.S./ teha ymber endale rahuldavamaks. See on yks väga vana ja ysna haigust täis laip, milles mind miski enam ei rõõmusta*” (VS 24.01.1965). Ka olevikus tehtu tundub talle surnuna. Oma võimetuse yle suudab ta aga teinekord naljagi visata: “*Võiks kirjutada laulu surmast, kes vahib yle mu õla iga kirjutatud sõna, arvustab ja irvitab. Endanõökimiseks saab veel lisada, et surm nõuab kirjutamist mingi aaria murde pääl, mis ainuõigesti semiootiliselt ehk strukturaalselt peegeldab reaalsust*” (BK 21.03.1971). Staatilisus ja konstrueeritus, need tema jaoks suurimad pahed, kippusid võimutsema ja nendega paaris käis vajadus parandada, mis “elusate tekstide” puhul oli väiksem, ja vist rohkem täpsustava loomuga. Kuigi “Itkud õele” on ainulaadne näide vanaldase Masingu kontsentreerumisvõimest⁴, jääb viimseks poetiliseks verstapostiks ja hilisloomingu laialdasemaks

⁴ Muidu võib parimal juhul leida tugevaid yksikluuletusi (näiteks “Aga yhel päikesepäeval” dateeritud 11.09.1978, ilmunud: Tulimuld 2/1981, lk.57-

kokkuvõtteks siiski “Saadik...”, mida kannab lunastuslootuse ja traagilise hyvastijātu paatos ning kus tekst enamasti voolav ja kogeov pysib. Kogu suur maht (“*sellele vastab 4-5 n.ö. normaalkogu*” (Runnel 1998:531)) on märk formaliseerunud luuleajale järgnenud pillava kylluslikkuse perioodist. See saabus viimasel hetkel (50nda eluaasta järel) ka bioloogiliselt. Kahtlane, kas vanem Masing oleks sellist intensiivsust mahutanud, kas tal oleks jätkunud jõudu ja selgust uue vastuvõtuks ning sõnastamiseks, kas ta suutnuks hiljem vabaneda omaenda olgu kyll laialdase, kuid siiski kordumisega fikseeruva mõtete ja mõistete systeemi slepist. Hilise uuenemise (või isegi värskuspuhangu) õnne kogeavad vähesed luuletajad ning selle taustade avamine peaks ytlema midagi loomepsyhholoogia ja inimvõimete kohta laiemalt. Käsikiri, selle ootamatult saabunud ja nukralt kadunud õitsengu dokument on pysinud avaldamata rohkem kui 40 aastat. Ilmunud on vaid pudemeid (näiteks Karl Ristikivile saadetud kirjade luulelisad EKM aastaraamatus 1996, “Võõras igas maailmas” Akadeemias nr. 7/1999 jm.). Siinkirjutaja meelest on tegemist kuuekymnendate luule salajase verstepostiga. Võimalikku seost märkis Masing isegi: “*Võibolla, syydi kaudselt olen selles vabavärsi (“modern’i luule”) vohamises*” (BK 9.04.1969). “Saadikus...” leiduv ekstaatilise lausumise poeetika, terviklik suhetekompleks looduse, usu ja armastuse mõistmisest mõjutas kirjutaja isiku ja yksikute etteloetud või käsikirjas ringlevate luulenäidete läbi kogu vabavärsi ja poeetilise messianismi kehtestumise protsessi. Tollal kihas Tartus mitmeid uuendusi. Meenutagem, et 1958 naasis Eestisse Artur Alliksaar, alul veel agar vabavärsi vastane, kelle uus stiilisyntees toimus Masinguga paralleelselt või pisut hiljemgi. Mõlemal olid omad jyngrid. Võib öelda, et Masingult said innustust sellised noore luule juhtkujud nagu Jaan Kaplinski ja Viivi Luik, teised ilmselt kaudsemalt ja vähem. Kogu on eraldiseisev ka vormi poole pealt – riim on siin täiesti kõrvale heidetud. Väga pikkade loitsivate ridadega, tihti pauseeritud tekstid vahelduvad lyhematega. Vabavärss on läbiv. Ei meenugi teist Masingu luuletuste kogu, kus see nii oleks. Poeemides asendab seotud kõnet juba eepiline element. Tingimisi arendatakse “Saadikus...” kyll määratletud teemasid, (suundandvaks on Conrad Aikenilt pärinev moto, tõlkes: “*sellele yhele palgele, kelle sõnumiks oli tõde*” (SMP:1) ja tsyklite pealkirjad – I: “*kõikumised selle kallal, kes ma olen ja mis ma yldse tahtnud iseendaga teha, kas ma lootnud ja mida siis*” (SMP:6), II: “*et keegi ei taipa mind julgustada, variseb katse tõusta lendu*” (SMP:83), III: “*Tänades uskumapaneku eest, läheb saadik ära sellest maailmast, mis ei taha kuulda teda*” (SMP:169) kuid poeetiline narratiiv on ysna raskesti jälgitav, nagu sisimate asjade ja kõneldava harukordsuse puhul oodata võibki. Vabavärss on mitmekesise rytmikaga ja liikuv, seal ilmneb ajalise ja ruumilise käsitluse avarus, terav religioosne analyys, kysimisstrateegiate rakendamine jne.

Eluolu ja mystiku lektoritöö

1959-1963. Milline oli Masingu elu sel ajavahemikul? Kõiki tegureid, mis kogu synni juures kaasa mõjusid, pole võimalik loetleda. Paljud tasandid toimisid koos ja mõned ei ole isiklikkuse tõttu avatavad. Igatahes võib öelda, et selle käsikirja kirjutamise ajal tundis Masing end seisvat oma elu suurima võimaluse, lunastuse lävel. Hiljem meenutab ta seda kui perioodi, *“mil mul oli veel ysna palju usku, lootust ja armastust, seepärast hoogsust ja Elu”* (KR 8.01.1969). Sedasorti õnneaegu polnud Masingul sõja järel just palju. Väliselt asus ta ikka Tartus oma kodus (Eduard Vilde 9-2), kus noored vaimuelu tegelased nagu Jaan Kaplinski, Viivi Luik, Linnart Mäll, Vello Salum, Andres Ehin jt. temaga vestlemas käisid. Hiljem seadis ta sisse kindla kylastuspäeva, sest oli sageli ära Tallinnas õpetamas, suvilas või mujal ja ka seepärast, et kylaliste vastuvõtmine oli talle vahel kurnav, tyytav ja vihastav. Ta märgib, et mõned kylalised kohtlevad teda *“ätina, kes peab vegeteerima oraakliandjaks, kiitjaks, hindajaks, tont teab, milleks veel. Olla surutud sellesse ossa, mis mulle kuidagi ei sobi, on hirmus piin”* (LM 12.04.1964). Aasta soojemal poolel pyydis ta võimalikult palju viibida Taevaskojal, Neitsiallika juurde yyritud suvilas. Kuna heitlik tervis lubas matkata vähem kui varemalt, tuli loodusega suhelda ja selgida paiksemalt. Siiski käis ta nooremate kaaslastega mitmel pool Lõuna-Eesti looduskaunites paikades. Ametlikult jätkas ta tööd EELK Konsistooriumi teadussekretäri ning Usuteadusliku Kõrgema Katsekomisjoni õppejõuna. Masing oli Tallinnas asuva Usuteaduse Kõrgema Katsekomisjoniga (hiljem EELK Konsistooriumiga) seotud juba 1946. aastast alates. *“Viiekymmendatel seal noori teolooge praktiliselt ei õppinud. Olid vanemad pastorid, osad neist vennastekoguduse taustaga, kel jutlustamine ja hingekarjase töö praktika selge ning maailmapilt ysna muutmatu. Masingu jutt neid eriti ei puudutanud. Aga 1959 aasta paiku tuli uus põlvkond”* (Paul 2001a). Teoloogide kohta kehtibki väide, et *“Eriliselt ta on mõjutanud neid, kes tulid õppima 1960-1964”* (Paul 1989:1015). *“Mõned tulijad olid pastorite poegade hulgast - Jaan Kiivit juunior, Eenok Haamer, Ago Sisask (läks edasi japanistikasse),*

Toomas Paul, veidi hiljem Peep Audova. Teistest Voldemar Ilja, Kalle Mesila, siis Vello Salum, Kalle Kasemaa jt. Kuulajaid oli Ukul alati kolmekümne ümber, aga muist juba ametisolijaid ja vanemaid mehi, kes teda ka varasematel aastatel juba kuulnud” (Paul 2003). Masingu loenguid (mis olid selles asutuses kõige suurema kyllastatavusega) kuulas kõigest üks nn. lihtusklik.” [Epp – L.S.] Miikman oli ainus, kes lisaks teoloogidele /---/ Ukut käis kuulamas” (Paul:2002a). See oli vastuvõtlik kontingent, kes Masingust väga lugu pidas ja hiljem ta edastatud tunnetust elada ja jutlustada püüdis. Uku tundis tänu neile ennast vajalikumana, osaduslik õpetamine oli temale sobiv väljund ja nende toetus võimaldas tal ilmselt kaugemale mõeldagi. Nii suutis Masing haarata ja sugestiivselt esitada väga laialdast aineriingi. 1959. aastal õpinguid alustanud Jaan Kiivit jun. meenutab, et ta luges *”Liivimaa kirikulugu ja veel sel aastal piibliteadusest Vana Testamendi prohvetitest, religiooniloost budismi, tegi kõrvalepõikeid teistesse valdkondadesse – armastusest ja kristlikust ligimesearmastuse käsust pühakirjas, Jan Kvačalast, 17. sajandi utoopiatest, 30-aastase sõja õudustest ja euroopa vaimse arengu pidurdumisest 200 aastaks, Wittembergi piiskop Johann Valentin Andræst ja roosiristlusest ja Jan Komenskyst ja ta vennaarmastuse kirikust”* (Kiivit 1999:1). Loenguis esitatu oli tihti vastuolus levinud seisukohtadega ja väljendatud läbielamise ja veenvusega: *“Tema loengutel juhtus, et kui ta hakkas mingit huvitavat teemat rääkima, mis toimus enne Jüriööd, siis ta elas sellesse ajastusse niivõrd sisse. Kui ta kirjeldas, siis ta ise põles. Ta tavaliselt ei refereerinud mingit teksti”* (Salum 1998: 4). Uku Masingu personaalbibliograafia viitab järgmistele autoriseeritud konspektidele ja lindilt maha kirjutatud (osaliselt hiljem ka ilmunud) loengutele: *“ “ Lunastusest” (dat. 26. X 1960), “Kosmosest ja ktisisest” (dat. 27. VIII 1962)“, “Loengud Jyriöö kohta.” (dat. 21. märts – 11. apr. 1962.), “ Peccavi et passus sum, plura adhuc passurus” (dat.1962. sept⁵) “ , Budismist”(dat 1962 – 18. juuli 1963), “John Donne on öelnud”(dat.27. juuli 1963), “Loengud VT prohvetlusest : I osa Prohvetluse saatuse.+ II osa : V saj. prohvetlusest.” (dat. 1950? – 1963), “ Nāgārjuna : loengusari budismist.” (dat. 1963), “VT teoloogia loengud” (dat. 1962 – 1963) ja “Juudi mystika” (dat. 1963)⁶” (Sepp/toim. Vulf 2001:74-76). Olulisena tuleb mainida veel loengut “Armastusest” (1959) (A), mis kindlasti tuleks publitseerida. Lisaks pidas ta Tartus 1962. aasta septembris loengu *“Enamus ja vähemus”*⁷(ibid.). Loengute algmaterjali laiendades tegi ta tihti pikki ja olulisi vahelepõikeid inimsuunetuse äärealadele, rääkides “Selle maailma” ning tema ideaalide, sõnade ja mõistete illusoorisusest, paljastades minevikus toimunud ylekohut⁸ ning visandades oma lootuste toimimistandrit, Teist Maailma. Toomas Paul : *“Ta voli oli nii suur, et ta võis rääkida millest tahes”*(Paul 2001b). Ise*

⁵ Toomas Pauli valduses olnud käsikiri kannab autori dateeringut “september 1961”(PE:1)

⁶ see pole päris kindel – Tartus 1981. aastal paljundatud käsikiri annab daatumiks 1959/1960.

⁷ Oletan, et selle sisu kattus enamvähem “Peccavi...” omaga.

⁸ Masingu terav ajalooline õiglusmeel on mu meelest üks asi, mida uurijad pole veel avanud.

arvas Masing oma loengutest, et seal kõneles ta *“oma arust aabitsatõdesid. (Muud mu loengud ei olnud ega ole)”* (VS 24.01.1965). Teisal mainib ta (loengute) edenemise võimalikku põhjust: *“Inimene võib kohutavalt palju, kui ta on “õiges” ymbruses ja tunneb end vajalise. Võib seda, mida hyytakse tervemõistuslikus maailmas võimatuks”* (VS 9.07.1963). Võimaliku ja võimatu piir, kus teostamatu saab teoks, ongi Masingu viidatav olukord. Seisund, asend, viis, milles ja millega inimene saab usu ning armastuse läbi etteantud reeglid ja käsud läbi näha ning neist vabaneda. Ja yheks osaks sellest võimatu võimalikkuse julgustavast kinnitamisest teistele ja endale olidki ta loengud, mis sisendasid õpilastesse Jaan Kiiviti sõnul *“suletud süsteemide klaustrofoobiat”* (Kiivit 1999:1). Pidanud – ja ysna menukalt (vt. näiteks Karl Auna mälestusi Manas 48/1980) oli ta neid Tartu Ylikooli usuteaduskonnas mitmekesise lektorikoormusega juba 1933. aasta sygisest alates. Siiski näib, et loengute sisenduslikkuse tipp jäi just praegu kõne all olevasse perioodi. Just sellal omandasid ta mõttekäigud yhelt poolt lootuslikel eraelulis-vaimsetel põhjustel ja teisalt vanuse ja professionaalsuse parima suhte tõttu erilise sisenduslikkuse ja haaravuse, mõjutades vahetu esituse ning hiljem sekundaarse levi (konspektid, linnid, paljundused, seejärel raamatud) kaudu teoloogide ja teiste otsinguliste noorte meelsust kogu eluks. Hilisematest vaimulikest kuulasid keskendunult Toomas Paul, Jaan Kiivit jun., Vello Salum, Peep Audova, Kalle Kasemaa jt.- mehed, kelle kohta ilmselt piiskop Alfred Toomingas kasutas terminit *“Masingu põhjakõrbenud pajatäis”* (Kiivit 1999:1). Nõnda nimetatud võtsid seda aga pigem auasjana, sest nii tunnistati nende seotust oma õpetaja maailmaga. Nende side Masinguga säilis tolle elu lõpuni. Hingekarjase esimestes tõelistes eluraskustes said mitmed õpilased (T. Paul, P. Audova, V. Salum) talt tuge ja juhatust kirja teel. Ja harvemini ka kohtumistel Tartus või yhistel matkamistel. 1964. aastal lahkus Masing Konsistooriumist konfliktide tõttu. On levinud arvamus, et teda syydistati ketserlikes vaadetes – see on osaliselt myyt. *“Tuleb rõhutada, et enamik selle asutuse õppejõude olid omapärased. Ketserlus kiriku suhtes tähendab siiski mingite aldogmadega vastuollu minekut – seda Masingu puhul otseselt ei olnud. Konsistooriumis oli kyll yks mees – Robert Kannukene, keda kutsuti Taeva-Robiks ja temast sai yhel hetkel swedenborgiaan – see õpetus eitab näiteks kolmainust. Sellist asja saab kiriku seisukohalt ketserluseks nimetada”* (Paul 2001a). Masingu lahkumise põhjused olid valdavalt isikute-vahelistest vastuoludest tõukuvad. Tema vastu olid kolm tähtsat tegelast. Kõigepealt Lääne-Harju praost Albert Soosaar⁹. Pingeliseks läks olukord ka ta kauaaegse, tollal meelt muutnud sõbra EELK Piiskopi Jaan Kiivit seniori ning tolle naisevenna, Viru praosti Jaak Varikuga. Jaan Kaplinski räägib talle teadaolevast: *“Ketseriks lugesid Ukut mitmed teoloogid, eriti vist Soosaar, ent ka* (Masingu ylikoolikaaslane ja Konsistooriumi õppejõud Elmar Silvester – L.S.)

⁹ Toomas Pauli kommentaar: “Ta oli praktiliselt EELK peaideoloog./---/ Soosaar esindas nn luterlikku uusortodoksiat, tollal ainsana (eesti ajal oli neid rohkesti, kasvõi Harald Põld). Usun, et tema võis tõepoolest Masingut pidada vääropetuse küüsis olevaks. Jaan Kiivit sen. või Varik mitte,

Salumaa, kes vist seda sõnagi kasutas. Peamine tüliallikas oli vist tema oikumeenilisus, see, et ta ei lugend Jeesust ainsaks Tõe kuulutajaks, vaid ka Buddhat jne. Siin ta muidugi veidi kõikus. Korra ütles mulle, et Jeesus oli ikkagi Jumal, Buddha ja Laozi targad inimesed vms. Loomulikult oli oluline see, et Uku oli väga populaarne, oli karismaatiline isiksus, kellega malbe ja tasane Kannukene kuidagi võistelda ei saanud. Nii taluti Kannukese swedenborgiaanlust päris rahulikult, Uku aga ajas mõne tõsiluterlase närvi” (Kaplinski 2001c). Kuna aga Kaplinski info pärineb teisest allikast – Elmar Salumaalt, siis on see pigem kaudne kommentaar. Ning muidugi oli ambivalentne Masingu enda suhtumine, mis teravdus vastuolude tugevnedes vahkvihase sarkasmini “kohtumõistjate” suhtes ja resigneerus hiljem pikkamisi. Juba noorena lausub ta trotslikult “olen ketseriks loodud” (JK sen. 6.09.1933) viidates seejuures oma kõõrdsilmsusele ja järeldades, et “Bioloogilisest veast sõltub psüühiline erinevus” (ibid.). Vana ea kibeduses määratleb ta end mitmel pool kui ““eluskuradit” (nii arvas hulk “kaasvõitlejad”)“, kes on “pisikene, vale ja pimedusega täidetud” (BK 16.01.1969) ja teisel (kyllap sotsialistlike ilmikute jaoks) veidi leebemalt kui “pappi” (BK 19.08.1969). Me näeme erinevaid kibeduse kangusi, kuid mingit patutunnistust ei esitata. Vähemalt kirikuametnike ees ei tundnud Masing end mingil kombel syydi. Vastupidi, öeldakse, et “Pyydsin kuidagi olla selles maailmas, mis mind põrmugi ei huvitanud. Peccavi” (PP:355). Tõelise patuna näeb Masing hoopis mingi eetika või seltskondlike tõdede süsteemi kummardamist ja järgimist religiooni või ainuõige elu sildi all. Vastasseisu hõlmavust visandab hilisem luulekatke: “See et ma siit ei ole, et võimatu võõrad kõik nende teed, /---/ tõed ja väärtused, / tõesti, mu ainus syy” (KTV). Ilmselt polnudki see vastasseis põletavaim mitte religioosel, vaid moraalsel-eetilisel pinnal... Võimalik, et Masingu tollane armulugu yhe noorema neiuga teravdas varemgi varjus hõõgunud vastuseisu, ning sai ajendiks teoloogilistena serveeritud inkriminatsioonidele. Nagu arutleb Toomas Paul: “ilmselt on dogmaatilistest seisukohtadest inimsuhete korral määravamadki isiklikud suhted, sümpaatia või antipaatia” (Paul 2003). Ta mainib võimalike põhjustena veel poliitilisi – “dissidentliku lektori suurenev mõju võis äratada julgeolekuorganite tähelepanu” (Paul 2001a). Milline ka oli peapõhjus, 1964 suvel ta lektoritöö katkes. Purunes mõnigi sõprus. Tallinnast sai Masingu jaoks valuline minevik. Selle linna kohta mainib ta, et “peaaegu seitsme aasta eest viimati käisin sääl” (BK 7.7.1970). Vahe pikkus näitab siin masenduse suurust.

II

Salumaast rääkimata.” (Paul 2003)

Ent mida öelda loengutest? Paljud seal kõneks olnud teemad ilmuvad isiklikuma vaatenurga läbi ka luuletustes. Loengute üks siht oli tänapäevaselt öeldes yliõpilaste maailmapildi dekonstrueerimine. Andres Herkel määratleb budismi-loengute kriitilisi tahke: *“mõtlemisvigade kriitika, psühholoogilise atribuutsiooni kriitika, keelekriitika, europotsentrismi kriitika jne”* (Herkel 1995:1990). Kriitikale lisaks kõneles lektor ka elu loodetavast, positiivsest poolest. Veidi yldistades võib öelda, et kui loengute siht oli rääkida (Masingu terminitega) Teisest Maailmast (nimi ei vihja binaarsele jaotusele – teadvuse loodud maailmu võib olla miljardeid. See on katustermin suurenenud tajulisele intensiivsusele, mentaalsele mahutavusele ja inimeses praegu latentsete meelte avanemisele, tingimisi öelduna ajavälisele või tulevikulisele toimimisele) selge mõtlemisega ja tavareaalsust ja dogmaatilist ajalugu kummutavate näidete varal, siis luule poolelt lisanes sinna tunnetuslikku energiat *“teostunud Teises Maailmas viibimise”*, teadete näol sealt. Yhe terviku osad olid need nagunii. Kõnedes oli pessimismi ja syydistusi ylbuses. Lektor suhtus kuulajatesse ja nende teadmistesse kyllalt skeptiliselt ja proovis neid teravustega mõtlema ärgitada. Sama taktikat kasutas ta juba Tartu Ylikooli aegadel: *“olen igal sygisel teinud uutele teoloogidele “programmikõne”, raputanud neid vähe”*(VI 5.09.1937). Valik tsitaate¹⁰: *“Praktiliselt, nagu te enestest teate, et teie olete inimkonna tippsaavutised. Kaugemale-kõrgemale keegi ei saa ja mis peaaasi - ei tohigi minna./---/ Inimkonna suhtes olete veel halastamatumad: et ei toimuks mingit muutust yhiskondlikus struktuuris ega mõtlemises, olete valmis kogu kättesaadava inimkonna hävitama”* (B:97-98) *“...sest teie tahate nagunii olla hingekarjased ainuüksi infantiilisel pinnal, kui keegi ei vajagi enam hingekarjaseid”* (B:292). Masing kõlab siin peaaegu paranoiliselt. Millest sellised hinnangud? Yks põhjus oli ilmselt selles, et oma siira tunnistuse edastamisel kurvastas teda *“irvitavate ilmete nägemine”* (PP:355) auditooriumi hulgas, kuid hiljem lisab ta, et edaspidi *“seegi mitte ”* (ibid.).Võimalik, et publik reageeris mõnede ta seisukohtadele kuidagi solvavalt. Jaan Kiivit meenutas, et tal oli konspekti servale yles tähendatud yhe kaasõpilase märkus: *“Ära kuula seda jama”* (Kiivit 1999:1). Või ignoreeriti neid ykskõikselt, nagu võiks välja lugeda tsitaadist *“Olen teile 2 aastat kõnelnud, aga teis pole tekkinud pisimatki kahtlust tervemõistuslik-tegeliku elu ainuõigsuses ja väärtuses ning paratamatuses”* (B:103). Siit kostab selgelt Teises Maailmas viibija meelehärm. Siiski usub ta veidi ka kuulajate edenemist: *“Need teie hulgast, kes mind muiste pidasid hulluks, praegu ehk enam päris hulluks enam ei pea”* (B:179). *“Mõned teist siiski nyüd mõistavad. Neile ma rääkisin”* (PP:355). Oli loomulik, et kuulajate seas leidis ka kardinaalselt erineva meelsusega õppureid, keda yldiselt leebe loomuga lektor omal moel tõgas. Herkel näeb Masingus ka osavalt meetodeid vahetavat pedagoogi, öeldes budismi-loenguist, et *“kohati on tekst väga äratuntavalt kõneline, sisaldades pöördumisi kuulajate poole, vaimukusi või ka lihtsalt šokeerivaid*

¹⁰ Samas laadis suhtumisi leidub kyllaga juba kolmekymnendate lõpu kirjades Vidrik Ivaskile.

avaldusi, mis hoiavad auditooriumi virge” (Herkel 1995:1995) Teisal leiab ta, et lektori esitusstiil on “*provokatiivne*” (ibid. 1996) ning õhutab edasi mõtlema. Haaravast esitusest tulenes, et Masingu loengud olid selles õppeasutuses “*kõige populaarsemad*”(Paul 2002a) ja tihtigi oli publik “*tal täiesti peos, kuulati vaikides*” (ibid.). Loengute pidamise tingis peale nende elatusallikaks olemise eelkõige missioonitunne: “*Olgu mu olemus õpetuseks teistele, kes suudavad olla Teises Maailmas*” (PP:355). Selline õpetus ei saagi jõuda kõigini. Usutav on, et Masingu mõistmisel ongi raskeimad just esimesed sammud, sissejuhatus, millest sõltub hilisema edenemise võimalikkus. Noviitside mõistust heidutavaid mõtteid leidis tal küllaga. Sageli pikkis ta teoloogilisse loenguainesse “eksempleid” teda huvitanud sci-fi raamatutest, kummalistest katsetest, ajaloolistest avastustest või isiklikust elust, mis toimusid nii virgutavate näidetena kui märkidena sellest, et pole mingit fikseeritud vahet teoloogia ja elu vahel. Kasvõi budismiloengutes väitis ta mitmel kohal end selgesõnaliselt pärinevat “*aastast 2963*” (B:227, 238-239). Võis olla, et mõnede kuulajate jaoks subjektiivne (veidrusena mõistetud?) kõrvalmynt varjutas aine esitamise kõrge taseme. Teisalt oli läbitunnetatus just lisaväärtuseks. Kui siinkirjutajale vaid osalt teadaolevate loengute hulgast otsida mingit õpetust koondavaid palu, siis võiksid need olla “*Armastusest*”, “*Lunastusest*” ja “*Peccavi...*”. Võib öelda, et **õppematerjaliks visandas ta ajaloolist ja isiklik-müstilist kogemust synteesides uue olendi piirjooni, kelleks inimene võiks saada**, kelle poole ta võiks pöörduda. Või teisiti öelduna – tee, mida Masing oma õpilastele näitas, oli “*psühhoajalooline rada, kus õpetuse areng, mis on säilinud tekstidena ja õpetuse kasutaja areng, mis kajastub teatud sisemises tekstis, lõpuks põimuvad*” (Herkel 1995:1995). Herkel viitab budismile, kuid lause kehtib ka ainevallas, mida võiks nimetada Masingu edastatud sõnumiks või õpetuseks. Tema loodetud olend pärineb vähemuse hulgast, esinemissagedusega umbes “*üks kymnetuhandest*” (PP:343), “*elab meeltes ja pyyab neid avardada nõnda, et nad enam ei oleks kaitsevahendiks*” (PP:348) ja teatavas synesteetilises seotuses (mida nii sageli kohtab Masingu luule kujundimoodustuses) toimivad tal “*korraga kõik meeled*” (ibid.) ning loodetavasti virgub täiesti uusi. Sellise vastuvõtlikkusega “*kogetav üksnes o n ja üksnes o n, iseendast, ilma inimese nimetamata-tunnustamata-hindamata; kogetav iseendast tähendab midagi*” (PP:349). Ja nähtud asjades ja nähetes kogetakse Jumala toimet, “*Jumal on nendes. Jumal on nende tähendus, nende olemine, nende mõte*” (ibid.). See väljendub selles, et asjade “*olemine on nii intensiivne, nii absoluutne, nende esse purum (puhas olemine) nii vägev, nii värviline või heliline, et just nõnda nad viitavad midagi eneste sees, eneste taga midagi igavesti tunnetamatut, salapärast*” (ibid.). Jumalat aimatakse kasvava meelevalabaduse läbi, ning selles kontaktis saab inimene astuda välja oma “*minast*”, mis on moodustatud Selle Maailma piiratud tõekspidamistest. Inimese-poolses toimimises loeb intensiivsus ja vahetus ilma temapoolse ette valmis kontseptidest, suhtumistest,

pragmaatikast moodustatud metatasandita. Teatakse ja eeldatakse, et nähtus ei saa olla *“midagi inimesetaolist”* (PP:350) ning seega ei suruta millelegi kogetavale peale inimese mõõtu, ei objektistata. Samas tuntakse olemuslikku sugulust, hoolivust, dialoogivalmidust ja vastastikust täiendavust. Teineteise poole sirutuvate olendite vahele tekib kanal, mille olemust viitab lähenemisväärtusena sõna “armastus”, mis on “Saadiku...” ylesehitav juhtmotiiv, nimetatuna *“nooleks, mis hinge vaatama kannab / Magellani pilvede poole”* (SMP:1). Armastus pole Selle Maailma muutlik *“emotsioon”* ega *“saamahimu”* (A:1) ning võimaldab ehk ainsa tundena inimesele pideva sisemise kasvamise. Ja siis *“Meie ei tarvitse isegi midagi teha. Oleme surnud ja elus. Kui me siis leiame omase teo, sellise, mida ei saa pidada õpituks, mängituks, vääraks, siis saame intensiivistada elu”* (LK: 2). Need olid kompetentsed, kirglikud ja mystilise põhitooniga loengud, mille sisu pidigi nõukogude yhiskonnas vastakaid reaktsioone vallandama. Masingu poolt oli kaasamõtlejate leidmise vajadus kahtlemata väga tungiv. Pole kahtlustki, et ta teadis mõnede oma mõtete haruldust ning tundis, et ta on *“ava Teise Maailma”* (VS 26.04.1964), et ta leitud mõtteilm vajab jätku, tundis vajadust põhjustada tulevasi otsijaid. Edastatut võib võtta sisemisi ja välimisi teadmisi kombineerivate “võimaluste viitadena” mis ei saa olla yldkehtivad ega kategoorilised, sest ta ytleb Teisest Maailmast, et *“olukord ise on ylevõetav, kaasaelatav, /---/ kuid tee sellesse olukorda ei ole yleantav ega kopeeritav”* (VS 24.01.1965), selle peab hiljem igayks ise leidma.

III

Kuid lektor, kus viibisid tema mõtted? Mis siis ikkagi toimus Masingu meeles neil aastatel? Sellal ja veidi hiljem kirjutatud kirjades Vello Salumile, Linnart Mällile, Peep Audovale, Toomas Paulile, L. K.-le ning muudeski allikates mainib ta, et koges (osalt kindlasti armastusest tulenevalt) erakordseid vaimse kirgastumise seisundeid, olnud tema väljendi järgi “Teises Maailmas”, “Elanud” jne. Ta toob ka paralleelmõisteid muudest usunditest: *“Nāgārjuna õelnuks vist, Nirvaanas, Jeesus Jumalariigis”* (LM 5.11.1963). Tegu on kõige lihtsamalt öeldes lunastuse lähedusega, vaimse üksinduse kaoga, mida võimaldas armastus. Ta kirjades sisaldub vihjeid ka seisundite aegade kohta. *“Mu elu on 51. eluaastani /s.o ca aastani 1960- L.S/ olnud ysna tarbetu”*(VS 19.05.1964) *“Pole ma saavutanud nirvaanat, vaid seisnud ta lävel tohtimata astuda sisse. Tean ainult eelmisi asteid ja neidki tohtisin kogeda ysna lyhikest aega. Kolmveerand aastat vaevalt yle kolme aasta tagasi (s.t. umbes 1960 aasta lõpul ja 1961 aasta esimene poolel - L.S.)”* (VS 05.07.1964). *“Võibolla yhe aasta (kõik poolikud päevad kokku liidetult) olen saanud selle*

Teise Maaailma äärelt silmitseda” (LM 05.11.1963). “*Te vist pole mind näinud ega kuulnud Teises Maaailmas olemisel. Kui läinud kevadel rääkisin ja mõlemad unustasime*¹¹, *siis kuidagi sattusin Selle piirile*” (LM 08.01.1964). “*Kahe aasta eest olin vägev*” (VS 24.04.1964). Seisundi pöördumatuse määrana pakkus ta välja, et “*Paar aastat sellises olekus ja siis peaks saama Elada*” (VS 05.07.1964). Ta tundis kibedat kaotusetunnet, et ei tohtinud nendesse olekutesse jääda. Nende kirjalikest jäädvustustest meenutas ta, et “*need Magellani laulud tulid iseendast, tähendasid ysna palju*” (KR 1.06.1970). Kuid hilisemas masenduses kirjutab ta saadetud luuletuse ette: “*(“Magellani pilve saadik”) [kogu, mis enam ei saa valmis]*” (BK 08.01.1969). Käsikiri on oletatavasti koostatud kahes jaos – algselt vahest 1964-65, kui kirjutatu oli veel aktuaalne ja valus ning edasi vist kusagil kuuekymnendate lõpul või seitsmekymnendate alul. Nagu nähtub Ristikivi-kirjadele (8.01.1969, 6.06.1969, 1.06.1970) kaasa pandud luuletustest, olid “Magellani laulud” autorile olulised ka siis, kui kuuekymnendate keskpaiga sygav masendus ja enesehävitus olid veidi järgi andnud. Ta kyll ytleb korra veidi madaldavalt, et saadab “*kvaasiluuletuse Magellani kimbust*”(KR 6.06.1969), kuid see näib rohkem endaga jonnimise moodi. Kui tulla tagasi loomisaega, siis kontrastina vaimsele ergastatusele polnud Masingu tervis vähemalt perioodi alguses sugugi hea. 1959 aasta suve kohta mainib ta, et “*kirjutamise aegu oli kopsus suur kavern, sete yle 60.*” (KR 8.01.1969) ning hiljem, et “*igas mais või juunis olen olnud haige*” (VS 26.04.1964). Eks seegi tõesta loomingulise palangu võimsust, et kehalised vaevused seal tahaplaanile jäävad. Intensiivsemad meeleseisundid kestsid tõusude ja langustega umbes neli aastat. Selle keskmes (1960) on kirjutatud suurim jagu “Saadiku...” tekstidest. “Võimatu võimalikkuse” lävel seismine elavdas kogu ta vaimset tegevust. Mõtlemine teistest aegadest, millega seob mingi seletamatu visuaal-vaimne side, suunas ta lugemust ning uurimisi. Yhes loengus on Masing sellist seisundit vihjamisi nimetanud “*Täiesti teadvusetu mujalolek. Ma ei soovita sellega katsetama hakata. Ei tea kyll, kas kõikidega nõnda juhtuks, aga nõnda võib kaotada identsuse tunde ja unustada, kes inimene oli ja on. /---/ Kuid see reaalsus, mida inimene nõnda kogeb, tervemõistusliku reaalsuse relatiivistudes, ei ole sugugi vähem reaalne. Ta on ikkagi reaalsus, ainult ta on üks teine võimalus. Mida inimene nende võimalustega võiks kõik peale hakata, kui ta need enesele teeks eluks, see on kujuteldamatu. Mulle on see ainus asi maailmas, mis mind tõesti huvitab*” (B:84-85). Selline huvide koondatus - piiridele pyydlus ja väljatung taju avastamata võimaluste poole tuleneb ikkagi leppimatusest ja harjumatusest selle maailmaga. Harjumatust tunneb keegi, kes tulnud võõrsilt või siin kohaneda suutmamata võõrandunud. Keegi, kes nimetab end ja oma lemmikut saadikuteks Magellani pilvest.

¹¹ Syndmuse sisu: “Kevadel rääkisin Mällule Jumala kogemisest, tundes, et ma seda teha ei tohiks. Rääkisin ometi ja ta oli mul kõneldes /---/ Paar kuud hiljem pyydsin meenutada, enam ei mäletanud Mällule öeldud lauseid. Kysisin temalt, ta heitus, et ei mäletanud. Oli kyll veendunud, et öeldu

Taimede ja maastike (kohtade) tunnetuslik tähtsus

Juba kanoonilised on Karl Muru seisukoht, et *“intensiivne ja rikas on Masingu luule suhe loodusega, mille mis tahes eluavaldusse ta suhtub ülima aukartusega ja niisama hardalt kui armastusse”* (Sõnarine 2:727) ja Pille Runneli vihje, et *“Masing ei mõtestanud loodust kultuuri kaudu, vaid kultuuri looduse kaudu”* (MT:186). Järgnev käsitlus pyyab seda veidi konkretiseerida. Selles, et Masing enne “Saadikut...” kirjutas memuaarse teose “Mälestusi taimedest”, on midagi manifesteerivat, suhtumisi koondavat. Kui jälgida kogu tundetoone, siis paistab, et eluaeg vaikselt radu armastanud autor tunneb end looduses vabamalt – seal ei kohta inimlikku enesetähtsust ja äraandlikkust. Seega siis on *“loodus see, mis täidab alati need kohad, kus “ise” või “luule” osutuvad äkki ebapiisavalt ehtsaks”* (Pilt 2002:67). Enamasti on kiindumus vastastikune: *“Ojad nõuavad tulekut, metsad hõikavad kõndima, / sest minu pilk on see, mis nemad elusaks teeb, / minu tunded neile jäädava mõtte annavad, / säält, kuhu lendan, tagasi mina ei tule / enam iialgi. / Minuta, minu pandud nimeta ylearnused on kõik nemad / Aadama päevist”* (SMP:150). Kogu elav maailm vajab hoolt, empaatiat ning suudab inimesele anda mõistmiseks vajalikku rahu. Taimede suhtes tähelepanematu inimene on väärtusetu: *“kui ma ei vaata neid, / kui ma ei pyyagi kõnelda, / olen surnud ja neetud”* (ibid.). Tihti tundub, et Masingu dialoogid taimedega on vahetumad, sõbralikumad, lootusrikkamad dialoogidega inimestest. Loodus on keskkond, mis ei takista otsivat olendit kasvamast, millega osadust saavutada on palju hõlpsam. Ja see osadus pysib seal kauem kui muutliku meelega inimestes. Võib-olla maastiku, ökosüsteemi hävinguni. Igatahes on Masingu puhul tähtis maastiku meeleline laetus seal kunagi tuntud emotsioonidega, millest kauge aja tagantki osa saadakse. Masingut võib süüdistada taimede idealiseerimises, kuid küllap oli tegu ta kõige ustavamate, algusest peale sobivate kaaslastega siin maailmas, kes omasid pidevat taastekkimise võimet, elasid isetult, loomulikkuses ja leppisid vähesega. Ning taimede olemise viis (haljus, hoiak, muutumine valguse teisenedes, õitsemine, varisemine, koore ja lehtede fraktuur jne.) oli see, mille poole sai inimliku võõrandumise kytkest pöörata pilgu. Kõrvutades neiuvaiba

mõistatuslikku ja ajastuid jätkuvat arengut (SMP:105) inimese muutumisvõimetusega visandatakse taas üks kriitiline ääremärkus liigi praegusele arengutasemele. Kõneldes orhideega (SPM:130), käokeelega (SMP: 213) ja paljude teiste talle oluliste olendite, liblikate ja puudega avanevad ootamatult avarad emotsionaalsed panoraamid. Taim ilmub kui viimane jäägitu sõber, kes ei reeda, avab terved kultuurkonnad. Näiteks luuletuses “Praegu ärkab koitu mu lipulill” (SMP:103) räägib ta “*Guatemalaala orhideest odontoglossum grande*” (Kaplinski 1999:8), mis ilmub muistse maiade kultuuri symbolina) ja laseb temaga kõnelejal taas loota. Isegi siis, kui jäetakse hyvasti - laseb loota surmast läbi, sest taimes leidub jumalikku, ajatut. “Saadikus” leiduva loodustunde üks eritahk ongi hyvastijätt endale kallite taimedega. Sellegi teo juures võib ilmenda inimese elususe piir: “*elu väärt elu nime, kui vaadates amarylli, tead, et näed teda viimast korda*” (LL). Loodusliku paiga võõraksjäämine (“EI TAHA METS OMA SEGAHINGELIST HALDJAT” (SMP:140-141) ja taimede võõristamine (“*nuppudes neuuvaiba tummaks jättis teretus tuttavast suust /---/ samblik ei tunne, puud ei mäleta, rohi vangutab pääd, neuuvaip kõhkleb, naerab, kardavad kõik*” (ibid.) on ränk emotsionaalne löök. Harmoonia puudumine näitab, et tulijas on midagi korrast ära, ta on olnud ylbe või eksind kuidagi teisiti. Maastik on lusus. Käijat kohtab vaid ta enese vaevleva mina projektsioon. Nägemus inimese ja taime iidsest, vastastikku korrigeerivast symbiootilisest seosest on maalapsest Masingu jaoks loomulik, saades loetu kaudu tuge loodusrahvaste elutundest. See lähedus viib kohati sarnastamiseni. Endast ja lemmikust öeldakse: “*me haruldased, hukule määratud taimed*” (SMP:40). Lemmik suudab maastiku lähemale tuua: “*Sinuga puud olid elusad, sest ma ei öelnud iseendas enam midagi*” (LK:4). Kui Jumala või inimese poole pöördudes öeldakse: “*nad on koorinud Sinu elavat tyve*” (SMP:43), siis toob see meelde Masingu varases luules ohtralt pruugitud puu-symboolika (näiteks “*et taas on haige üks puu*” (L2:18)). Suhetes talle kallite maastike, koduaia ja toataimedega sisaldus ka midagi kaemuslikku. Nendega olemine, neist luuletamine oli kahe muutliku intensiivsusega olendi vahetusele pyydlev kohtumine ja respekti väljendus. “*Kui – näiteks – midagi looduses / ymbruses teeb mu tänulikuks, siis pean kuidagi väljendama. /---/ Minetea, ehk viisina oleks taibatavam sõnadest*” (TP 17/18.03.1984). Kahtlemata selgitab selline suhtlemine midagi inimeses. Seda võib nimetada mitteverbaalseks tunnetuslikuks hariduseks, olemuslikult religioosseks toimimiseks. “*Puud ja kividki ei olnud elutud – me kuulsime nende kõnet. See oli sõnadeta kõne, siiski haaravam ja mõjurikkam kõigist sõnadest*” (Ä). Edasi tuleks kõnelda maastike / paikade ja autori elu(de)lugude (neid on tõepoolest mitu, osaliselt unustuses, aga meenumisvõimalusega) seostest. Kogus leidub selline rida: “*Tähtlaeva riismed Ebavere märke matke / ja taevasest rauast Taara*” (SMP:28). See vihjab muinas-Eesti ajaloos olulisele paigale, kus on “” *mägi ja väga ilus mets*”/---/ *mida kirjeldab Henrik Liivimaa kroonikas kui hiimäge*” (Eesti Entsüklopeedia 1987:192) kui ”taevapoegade” (kelle seas oli ka autor?)

maandumiskohale. Mäe muistne pyhadus on selle kirjelduse järgi seotud “taevapoegade tulekuga” või maandusid nood nimme pyhapaika, muutes Maale tuleku sakraalseks aktiks. Seesugused põiked on Masingul intuiitiivse varjundiga, ning seotud ymbersyndidega ja lootusega meenutada minevikus pooleli jäänut ning taibanult täita selle elu ylesanne. Kuigi irratsionaalne ja faktiliselt kontrollimatu, on ymbersyndidega seonduv Masingu mõtteilmast taandamatu mõjur. Tõde või (kirjanduslik) väljamõeldis, võib kysida. Kirjandusteoorias liiaselt kasutatud fiktsiooni mõiste jääb religioosse inimese puhul teemaväliseks. Religioosses plaanis peaks fiktsioon tähendama kas enesepettuse läbi jumalasalgamist või nägemustes ilmuvaid tahtmatuid pettepilte, mida usklik ei pea uskuma, kuna nad on ta mõistuse eksirännakute vili. Kui aga siiski seda mõistemahtu rakendada pyyda, siis võib vist kõnelda äärmise ulatusega (alatedavus, unenäod, pikad seosteread, intuitsioonid) toimivast fiktsioonist, mida võimendas autosugestioon. Nii mõistetuna hakkab fiktsioon piirnema luuluga, kuid selle aines pole luulule iseloomulikult fikseeritud, vaid dynaamiline - seotud teadvuse arenguga. Nõnda saab ka väidetut kehtivuse selgitada ainult tulevik. See töö visandab yhe tunnetusliku relativismi rypest võrsunud maailmataju piirjooni, mille kõrval tänapäeva “reaalsus” võib kahtlaselt näilikuna paistma hakata. Ja eelpool kõneldud unustus pidi mäletamise ja meenutamise soovi ypris tungivaks muutma. Võimalik, et pärast edaspidi käsitletavat mälukaotust käis Masing ringi iidsetes või armsaks saanud paikades ehk siis mõtles nendele intensiivselt, et mõni sealne detail talle meenutaks olnut, et ta mõistaks. Seda lubab oletada tekst “Maale sattumispäigal”(dat.14-24.11.1959), kus otse öeldud, et “*Piku Pakamäge ja pank/ nõiakolladest otsides ennast ei leidnud*” (SMP:24). Siin, nagu mitmel pool mujalgi, peitub seos muinasaja ning lokaalse folklooriga. Raikkyla kandi elanik Ilse Rahkema kuulis kord Paka mäel kummalisi hääli ja yminaid.”*Ja siis tuli meelde isa jutt, et vanade eestlaste vaimud kohtuvad jyripäeval ja jaanipäeval siin Paka mäel*” (Rahkema 2000:1)). Looduse ja taju suhetest oleks Masingu puhul väga palju kirjutada. Nii detailselt, sellise sisseelamise, botaanilise arukuse ja mystilise intensiivsusega on taimedest harva kirjutatud. Oma kodukandist Raikkylast on ta märkinud, et “*needsamad kohad nyyd on täis mu tegemata tegemisi. Kyllap kadunud põlvede omigi, rääkimata isast ja vanaisast*” (MT:54). Esimest kohaliiki võiks tinglikult nimetada ajaloolise äratavusega kohtadeks. Mõnedel paikadel saadab teda paradoksaalne tunne, et “*kõik on tuttav ja võõras*” (SMP:34) yhtaeegu. Yhe oma tollase lemmikluuletaja Conrad Aiken (SMP motogi pärineb temalt) raamatusse on Masing kirjutanud ingliskeelse kommentaari, mis tõlgituna kõlab nii: “*Maastikud on nagu meeleseisundid, nagu tunded, nagu taipamised/tajumised/pelglikud ootused (apprehensions)*” (Aiken 1953:622, scrib. Masing). Seega on maastik ja õieti mistahes *topos* alati midagi detailselt väärtuslikku käesolevas hetkes (läbi kirsipuu võra paistev täht, sillerdav ämblikuvõrk, õhtuse valguse vaibumine metsa veeres jne.) ja ta on ka yhtlasi tajumuutja,

meeleline yhenduskanal kõigega, mis sel paigal enne on syndinud, mis kohamällu on salvestunud. Masing meenutab, kuidas ta tuttavalt laaneteel on eksinud *“nii, nagu tõmmanuks keegi surnu mu kohale, kus temal kunagi pähe on turgatanud rõõmus mõte või sähvatanud kõikelepitav tunne”* (MT:54). Luules öelduna: *“Samblasel metsavälgutil, rohtunud raja käänakul / järsku kõneleb keegi, / järsku muutub silm ja kuuleb kõrv / teisiti”* (SM). Kui need tsitaadid räägivad pigem positiivsest osadusest, siis yldiselt on eksitavad surnud folklooris notoorse tähendusega, olles kahe ilma vahel ekslevad ja tihti pahatahtlikud hinged. Masingul seostub mineviku tume pool meenumatuse ja ajaloolise ylekohtuga. Minevikulise info kättesaadavus irratsionaalsel pinnal sõltub kokkuhäälestumise ja adumise suutlikkusest. Seda võimet on nähtud teadvuse arengut konstitueerivana (näit Reaney 1994:150 jj), ja see toimib yhises alusstruktuuris, mida matemaatik Rudy Rucker nimetab mõistega *“meelestik või meelemaastik (mindscape)”* (cit. ja termini tajulis-topoloogiline laiendus Reaney 1994:78-79). Yhelt poolt on sobivat vaimset sätumust tekitavad paigad juurdepääsud meelestikku, mis oma transtsendentsi tõttu *“ei saa eksisteerida tavalises ajas ja ruumis”* ning *“erinevates maa paikades asuvatel mõistustel on sellele võrdne juurdepääs”* (ibid.). Kokkuhäälestumise võime ise on harv ja page. Masingu meeles pysib teadmine, et eelmise elu mälestuses kätkeb midagi olemuslikku sellegi elu jaoks ja taipamine võiks vallanduda vähesestki: *“oh, kui ma suudaksin haarata, pidada kinni / viivukski / pisikest pebet pildist, mis vilksatab silmade takka”* (SMP: 26). Kysimus jääb kiusama *“mis minuga siinsamas juhtus / tuhande aasta eest, / kymnetuhande / kunastahes”* (SMP:12). Endises elus pöördelise tähendusega paika teades võiks kadunu uuesti meenuda: *“kuhu ta kukkus / kuhu ta pää löi / sadade, sadade aastate eest”* (SMP:9). Vahel tuntakse vaid yldiselt, et koht “immitseb” endist elu: *“Piibelehtede vahelt / aastasadu mind on nõrgunud / põisjalgadelt / yle lagedate väljade / läbi lõbusa laane / loodejõkke”* (SMP:24). Oma surmapaik *“kus raiuti tykkideks mind”* (SMP:32) nimetatakse ajalookohaselt olevat Paides.¹² Maastikul võib avalduda mineviku etteheide ja surnute rahulolematuse: *“vihased suunurgad sonduvad rohust ja mullast, / samblikupuhmast põrnitsevad pahurad silmad / rahnude keskelt krõbedad rusikad”* (SMP: 31). Mainitud on veel kunagise meeleheite paika Varbola linnuses: *“Kuuesaja kuueteist aasta eest (s.o. maarahva jaoks nukralt pöördelisel aastal 1343)/---/ kui ma seisin kabeli uksel / viiskymmend vana ja syda täis tuhka”* (SMP: 33). Kuigi Masingule oli muistne aeg ajuti tunnetatav, pole ta päris kindel, millise isikuna ta seal viibis. Hirmutava oletusena kordub mitmel pool: *“Ehk ma eksin? / Ehk olen keegi muu? / Viimaks too, kes toona valet jäädvustas sakstele rõõmuks / ja nyd pean rääkima tõtt”* (SMP: 34). Igatahes tähendab minevikuseos, et midagi jäi pooleli, midagi tuleb õiendada ja selgitada. Selleks kohustab autorit tema usklikkus ja ajalooline õiglusmeel. Maagilisse mõtteviisi kuulub tsitaat “maailma teljest”:

¹² Masingu võimalikust elust muinas-Eesti ylikuna ning minevikuseoste tähendusest tuleb rohkem juttu ajalootunnetuse peatykis.

“Selle paiga leidsin, kus ma valjusti ytlema peaksin: / Teine Maailm algab Magellani pilvede soovil” (SMP:157). Reaalsuse ja enese muutumise võimalus painas autorit ysna rängalt. Vist seepärast, et oma paigal-mäletamised on tihtigi rusuvad ja psühhoootiliselt kiusavad (vahest ka teatavast destruktiivsest eneseheitusest) sooviks autor, et teda ei jäädvustuks kuhugi paika, et tema vaim oleks tulevikuski tuule, Jumala hingeõhu sarnaselt liikuv: “tuulde lõikasin oma nime / et teda keegi ei veeriks sambliku alt / ega pudedalt lehelt” (SMP:81). Kõikjal saadab rändurit kysimus: “aga kus on täna kõik sõbrad / kellega tulime tähelt” (SMP:31). Kordub pooliku, oma missiooni keset otsiva olendi pärimine: “kelle järele tulin” (SMP: 9). Ajas kadunud ja pooleli saatustega omaste igasus teravdub yhe ja ainsa otsingus. Temaga kohtumise yllatavat pelgu kirjeldab tekst “Olen näinud...” (SMP:178) ja paljud teised. Osadus on ainus leevendus läbi maailma minekul. Muidu seisab illusoorse “mina” enesetunnetuse kohal igavene kysimärk. Tunda end saadikuna Magellani pilvest – see paistab talle eneselegi vahel ylima ketserlusega piirnevana. Olla keegi, kes on saadetud maiseid asju vaatlema või muutma, teadmata oma meelevalda ulatust. Masing kahtleb puhuti ka sõnumis, öeldes, et “mu kuulutus mitte yhtki ei päästa / ega mind ennast” (SMP:109). Tekib sci-fi ja gnoosise “puudulikult loodud maailma”-laadne ebalus, kas ta pole mitte “katseloom” (SMP:13 jm.) kellegi viljatus eksperimentis. Koguni Antikristuseks peab ta end yhel hetkel: “olen hardalt pyydnud teha ennustatust enam, jah, teinud rohkem / mina, keda pyhad prohvetid töötanud /---/ mina, Antikristus”¹³ (SMP:224). Sellise suhtumise lähe on siiski sygavas usus. See maailm oma seltskondlike jumaluste panteonidega on Antikristuse ära teeninud, ja nõnda kõnelemine on õieti suurim isiklikest ohverdustest, et teha tee vabaks Jumalariigile. Noore Masingu sõnadega: “Kuid nagu korra olen juba öelnud, oleksin meelsamini antikrist, kellele on määratud põleda põrgu põhjas, kui seltskonna kristliku päritolu uskuja. Sest kui oleksin antikrist, siis oleks kindel, et Kristus tuleb varsti” (VMT:329). Hiljem on idee saanud arenduse luules: “Antikristuseks tärkad, aga yyrikene temagi / sest ta on Jumala käsk, mis maailma kaotab / aga teiselpool käsku / elab Tema põhjatu armastus teie igavese armastuse vastu” (SMP:226). Sellinegi roll sobib lõpuks Jumala tahte teostumisse. Ja selliste plaanide täitjana peavad Masingu lootused ja teod kobama inimliku olemise piire, yletama neid. Mida tahes talle juhtukski, missioon ilmselt ei võimaldagi põiklemist ja enesepettust. Ja elusolendi väärikus on sarnane kõigis aegades, kõikjal. Tal pole muud valikut kui tunnistada tõtt oma elust ja maailmast, kus ta viibib. Ning luua vaimne võrdlusalus, tunnistades sellele maailmale Teiste Maailmade vaieldamatut olemist.

¹³ Sellist suhtumist väljendas ta mujalgi: “Kahe aasta eest olin vägev. Nyüd on tervemõistuslik maailm teinud mu apaatseks ja, kui mul on veel mingit tunnet yldse, siis viha. Kui tulen tagasi kord veel, siis tema hävitajana” (VS 26.04.1964).

Saadiku vaimne päritolu ja toimimine

Teiseks (ja luules tavalisemaks) liigiks on nn. tekstiga yles ehitatavad paigad. Need pole loodusreaaliatega kinnistatud, neis toimub vaimne dialoog, kysitlemine, pihimine, kurtmine, arutlemine. Lyhidalt võib öelda, et nende asukohaks on Masingu rändav mõte. Ning kolmandaks (kõik kolm on nagunii voolavalt seotud) võiks nimetada luuletajale kirjutamise ajal nähtavaid paiku ja asju – toataimed, aknast paistev kirsipuu, hekk, tänav ja kirikutorn, Taevaskoja suvilaõue loodus jne. Nagu mainitud, võetakse taimi endaga võrdsete isiksustena, vahel õpetajatenagi. “Isikutena” kõnetatakse nii võimaliku ajaloolisusega tegelasi (Hippolais), kui kosmilisi (Linnutee), ja ajatuid/tulevikulisi (Magellani pilve olendid) entiteete. Dialoogi skaala on seega suurim võimalikest ja eriti naisenimede puhul võib tegu olla ajastute käigus muutuvate tähistajatega yhesama tähistatava tarbeks (Ninanna). Võib-olla just sotsiaalse surutise ja haiguste rõhuvuse tõttu olid unenäolised ja vaimusilmaga vaadatavad paigad Masingu jaoks eriti suure emotsionaalse genereerimisvõimega. Nad justkui tekitasid Masingu meelde seda Teist Maaailma juurde. Sellega otseses seoses on veel üks Masingu jaoks oluline unenägu: “*Ma nägin unes – kui ma seda “Magellani pilvede saadikut” tegema hakkasin./--- / See oli väga tähtjas unenägu¹⁴, sest see oli uue aasta ööl – ma ei mäleta, kas 60 või oli ta 59 – võib-olla oli 59. Ma nägin nõnda, et oli üks väga suur saal. Kuidagi nii suur, et teine ots kadus hämarusse peaaegu ja tundus, et on ovaalne ja seal ääres seisis siis inimesed ja yheda siukesed olendid, kes olid läätse-kujulise kehaga. Lääts-kujulised olid, väga heledad. Ja inimesed olid kaunis tuhmid nende vahel. Ja siis ma pidin vastama – need heledad kysisid mu käest, et “kelle peale Sa kaebad?” Ma ütlesin, et: “Ma ei kaeba enam kellegi pääle, ma tahan ainult tagasi ja läheme minema.” Asja mõte oli see, et ma olen Magellani pilvedelt tulnud Linnuteele vaatama, kuidas sellega lugu on. Kas Magellani pilvedel tasub olla Linnutee satelliit või ei ja siis ma ütlesin, et seda ei tasu teha, et tuleb ära minna. Ma kirjutasin sellest pika luuletuse, minu meelest väga vägeva – pikad read segamini lyhikestega ja kõige tähtsama rea peal üksainus sõna. Ja siis see unenägu lõppes. Ma teadsin, kuidas minuga on tehtud siin. Sadu tuhandeid aastaid on see olnud. Syddlased on kõik säääl. Noh, mis ma nendele ikka enam teen, mis sest kasu on. /Ma tahan/ siit ääretult ära minna” (TP int.b.04.02.1985). Jaan Kaplinski kommenteerib: “Unenägu ma sellisel kujul kuulnud ei ole. Vastava luuletuse, kus on vist sõnad Linnuteele, et parandagu ennast, (“Teatan Sulle, Linnutee” (SMP:87)) luges ta kord ette küll kommentaariga, et on üks ülbe luuletus. Kas nimetas unenägu, ei mäleta, rääkis küll nagu, et ta on mõelnud, et vahest on ta siia saadetud Magellani pilvedest Linnuteele kuulutama ...” (Kaplinski 2001c). Kodukirjades ytleb autor otse: “Magellani pilve inimesed kutsusid mind ära. Kannata veel minuga pilveraasuke¹⁵” (EM 14.09.1961) ja “Kui Magellani pilve inimesed mu ometi viiksid ära! Teda (s.t. Magellani pilve – kas taevast? pildi pealt? või polegi mystikule vahet?– LS) on täna väga hää vaadata” (EM, dateerimata). Unenäost on Masing takkajärgi ka luuletanud (tekst “Valgesse lynka sinitiibadest ridade vahel” (dat. 16.12.1962, SMP:202) ja sellele järgnev nukker “Nemad ei*

¹⁴ teine väga tähtis unenägu, mille sisule kahjuks otsevihi ei tea, oli “1343 Tallinnas” (MOL:383) viibimisest.

¹⁵ Armastatu ja pilve seost esineb Masingu luules mitmel pool (näit “Pilv, läki pyhaks kullerkuppe tooma” (Sõnarinne 2:568), “Sind, nefriidist lämme pilve raas” (Luule 2:212) – seos on kohal ka pealkirjas “SMP”).

võtnud kaasa”, mis siiski jätab otsad lahti: *“Ehk jäi siia vaid koor /---/ liblikas nendega lahkus”* (SMP:206)). Luules ongi “siia tulekule” viidatud nimelt kui hingeläkitusele: *“Magellani pilvis nõid aastamiljoneid / ootab tagasi hinge”* (SMP:85). See paar kuud enne surma Toomas Paulile räägitud mälestus hämmastab oma detailitäpsusega veel veerand sajandit pärast sündmust ennast. Tegu pidi olema vapustava ja elutähtsa unenäoga. Kas sellest järeldub kosmilise misjonäri roll, mida Kaplinski talle järjekindlalt omistab, on kaheldav. *“Ta kõikuv eneseusk võis ulatuda luulelise suuruseluuluni: ikka veel avaldamata kogu “Saadik Magellani pilvest” oli luuletaja enda järgi saanud selle ülbe pealkirja tema kujutlusest, et ta on Magellani (Magalhãesi) pilvest siia Linnuteele meeleparandust kuulutama saadetud, galaktiline misjonär”* (Kaplinski 1999:8). Võrreldes esimest ja teist tsitaati: avalikus publikatsioonis on misjoneerimine Masingu väiteks tehtud, hilisemas erakirjas saadab seda klausel “vahest”. Tundub, et Kaplinski tahab Masingule vägisi omistada teatavat võimukat resoluutsust ja hootist gigantomaaniat, mis ehk võis suhtlemisel ilmnedas osalt ka tema enda isikust / juttudest / pyydlastest / suhtumistest jne. tulenevalt või võis tõusta domineerivaks tema subjektiivsus vastuvõtus tagantjärele, sest yhel hetkel (ilmselt kusagil 60ndate keskel) toimus Masingu ja Kaplinski suhetes jahenemine: *“Läks aastaid, enne kui Ukuga jälle rahulikumalt suhelda saime, siis olid need suhted aga muutunud neutraalsemaks”* (Kaplinski:2001a). Lisaks meenutab Masing takkajärele enesekriitiliselt, et *“Umbes 30 aasta eest kiusas mõned korrad mind prohvetikutsumus. Tõrkusin nii, et peaaegu ei mäleta seda tunnet. Mõnda luuletusse hiljem mõned read pugesis”* (TP 18.04.1984). Veider, et Kaplinski luuletajana ei mõista oma õpetaja poeetilise kujutluse kasutamist ja vaatleb teda kohati amatöörlikust psühhiaatrist kohtumõistja pilguga. Kosmilise misjonäri rolli rakendamisel vaimse tervise kriitikasse tuleks arvestada seda, et tegu on luulekogu juhtkujundiga ning ka Masingu enese kõikumisi selle nimetuse vastavuse üle enda isikule. Ning tsitaati, millega autor täpsustab oma vaateviisi ja hoiatab kõiki tulevasi käsitlejaid pinnatu fantaseerimise eest: *“Sa kindlasti paned, tahad panna mu sisse “võimeid”, mida mul teps pole enam või ehk pole kunagi olnud. Igatahes pole mul sees mingit suurust või tähtsust selgi puhul, mil unes või ilmsi tundsin end Magellani pilve saadikuks. See oli ikkagi vaid sõna oma taipamise teistsuguse osutamiseks, ilma kosmilise sisuta* (minu joonimine – L.S.)“ (TP 17/18.1984). Seega on kogu tiitel samasugune *“petmispealkiri”* (AOS 1989:2), nagu oli “Neemed Vihmade Lahte”. Kosmilisus on seal vaid kate – kaugused nagu ka avarad teadmised asetavad vaataja tõelisse perspektiivi, suhestavad inimlik-minalise mõõtkava kõiksusega ja näitavad tunde ja mõistmise avarusi, mida usklik soodsas keskkonnas võib laiendada kogu oma elu. Ruumilises suhtes kehtib täiesti, et *“kosmos on synnipäralt demokraatlik, pole olemas privilegeeritud asukohta temas, kõik taevaskera, laotuse (sphere) “punktid” on võrdsed. /---/ keskus on kõikjal”* (Reaney 1994:153). Ja antud perioodil oli Masingu jaoks elavdav just selline kujutlus, millest hargnes veel üks sõnastusvõimalus ta taipamisele, tekkis üks luulekogu. Masing oli olemuslik rändaja, kes otsis “sõpru mujalt” - vaimuvendi ja kaaslasid selgema yrgilmutuse-tajuga kultuuridest ja ajatusest. Otsis oma kaasaegsetegi seast, kuid leidis tihti võõristust ja umbusku. Siit hargneb seos gnostika suunas - kogus on vihje Evangeeliumile Tooma järgi, (*“lehte kolme sõnaga, mida kuulis Toomas”*¹⁶ (SMP: 82)) mille olemasolu Masing ammu enne selle avastamist oli postuleerinud ja mille ta 1971 aastal ka tõlkis (ilmunud: EELK Konsistooriumi toimetised 2 “Studia Ecclesiae Orientalia” (1986)). Ka autoripositsioonis on gnostikaga võrreldavaid jooni - mujalt pärinemises, selles, et inimese tõeline olemus on siin maailmas ta eest varjul ja äraigatsuses. Loovuse pinnalt lähtuvat seost Masingu ja gnostikute vahel on mõõdamannes maininud ka Ringo Ringvee (Ringvee 1989:1675). Kuid teda puhtalt gnostiliseks tunnetajaks pidada oleks samuti väär, sest *“gnostilise idealismi üks peavigu on see, et*

¹⁶ Vihjatud koht Tooma Evangeeliumist: *“Ning ta (Jeesus) on võtnud tema (Tooma), ta on siirdunud mujale, ta on lausunud talle kolm sõna. Siis kui Thomas aga tuli sõprade juurde, nad on kysinud temalt: Mida Jeesus on lausunud sulle? Yles neile ju Thomas: Kui yldse ma lausuksin teile yhe neist sõnadest, mis ta on lausunud mulle, teie leeksite võtmas kive, teie viskaksite mu pihta ning tuld tuleks välja kivide seest, põletaks ära teid”* (TE:54) Oluline on esmalt, et need sõnad pärinevad jumalikust reaalsusest.

terve maailmaprotsess on mõeldud mõistuse endatunnetusena” (PP:29). Taoline taandamine võib viia inimkesksusele, kus tunnetamise iseväärtus võidutseb välisega loodava relatsiooni ja ilmutuse üle. Ja seesuguselt lähtelt väljuva maailmanägemise vastu Masingul enam respekti pole: “*Gnostitsism on skisofreeniku arvestamise produkt, kuidas süsteemistada maailma*” (B:222). Hoolimata kristliku kultuuri mandumisest on tunnetust käivitavad jõud Masingule samad mis kord Paulusele - usk, (lunastus)lootus ja armastus yhes painava igatsusega nendest lähtuva maailma järele. Tegu on tunnetega, mis maailma ei mahu ja mis tõstavad nende tundja kuidagi sealt välja. Magellani pilvi võib võtta Teise Maailma ja ilmselt ka “*ktisise*” (PP:318-342) synonymmina - ning nimed jäävad jätkuma. Masingul esineb korduvalt “kes ma olen?”- tüüpi küsimusi. Ta eneseanalüüs jõuab tihti selliste sügavusteni, et tekib kahtlusi lugeja suhtes. On’s see yldse veel jälgitav, kas jätkub vastuvõtjal empaatiat ja teadmisi, et autoriga kaasa minna? Ja jällegi: on’s see inimestele avaldamiseks mõeldudki? Kuid väljendatava maailma intensiivsus ja arutluste ainupärasus paneb arvama, et nad siiski peaksid avalikuks saama. See on yhe inimhinge valulise ja kirkastava täpsusega joonistatud kaart. Nii avar, detailne ja meelt ammutav, kui autor iganes suutnud. Teisal märgib ta, et kogetud meelekerguse seisundid ei nõuagi kataloogimist ega kommentaare: “*Ärge pyydke neile olekuile anda nime, katsuge ainult vaheaegadel kuidagi kirjeldada. Olgu või endale ainult, siis võib iga järgmine olek kasvada “mahukamaks”. Ärge ka neid iial ega mingil kombel hinnake. Tähtsad on nad ise ja mitte see, mida neist võib arvata*” (VS 5.06.1964). Ka käsikiri on eelkõige yhe vaimutee jäädvustus ja alles seejärel asi avalikuks arutluseks. Ja kuigi “*inimese unistused reedavad parimini ta struktuuri*” (JK sen. 23.04.1948), ei tohiks käsikirjades ja loenguis väljendatust summeerida mingit dogmadekogu, “*sest seda ei saa eluks nimetada, kui inimene on pannud enda yhte skeemasse /---/ Aga kui inimene ykskord teab, et yskski skeema ei ole absoluutne, siis suudab ta minna väljaspoole skeemasid ja kogeda vahetult*” (VTP:7-8). Samuti pole mistahes skeemi pandud Masing see inimene, kes need tekstid kirjutas. Ekstaasi sattunud olend on toimivana jumaliku relatsiooni tõttu alati rohkem kui tema “mina”(ka siis, kui see “mina” juhtub olema erudiit). Luule pinnal ilmneb luuletanud ekstaatilise olendi irratsionaalne vastamatus kirjutaja ajaloolisele isikule ning ehk isegi tema hilisematele kommentaaridele kirjutatu ja sellega seonduva suhtes. Selles “rohkem-kui”, “veel-midagi”-olekus on esteetiliselt poeesia mõju ja religioosselt öelduna vägi, jumalikkus. Võib vaid proovida neid kaht poolust lähendada ning visandada ideede arengut ja nägemise viisi. Yhelt poolt käsitletakse ju inimkonna olemisvõimalusi ja ta asendit kosmoses, kysitakse õigluse võimaluse järgi ajaloos, luuakse lai vaimne perspektiiv, kuid teisalt syvenevad paljude küsimuste vastused aegu ning kultuure koondavas kirjutajas/vahendajas sellisteks, et neid võib pidada eraasjadeks. Avarus ja sygavaim isiklikkus käisid Masingul lahutamatuks koos. Sel skaalal oli muidugi kõikumisi. Sarkastilisemaid ja resoluutsemaid avaldusi võib võtta kitsamatena. Ekstaatilisi piiriületusi, dialoogilisi sulandumisi nii lähedaste kui kaugete olenditega aga yldisematena. Kuid kõikjal peaks nägema ka pooltoone ja vaagima seisukohtade põhjuseid. Veel on sel luulel omalaadselt õpetlik toime. Vähemuse saatust nii ajaloos kui isiklikult on väga mitmekylgsest valgustatud. Ja need tunnistähed ytleavad ehk midagi tänastele “sisepagulastele”. Olgu siin ära toodud ka Masingu vaade prohvetlusele, mida ta liigitab kolmeks: “*kuulutamine, unenäod ja visioonid*” (VTP:114). Unenägude ja visioonide pool on tal tugevalt esindatud. Kui Uku neid kuulutas, siis ju mitte avalike miitingute korras (see ei passinuks ta iseloomuga) vaid loomingulisel ja tahtevabadust eeldaval moel vähestele: “*Lavalt ja kantslist võid Sa öelda Teist Maailma ja Jumalat ja ennast*” (PP:359). Mujalt pole see ei vajalik ega veenev, sest omandab kategoorilise ilme. Kyllap tundis ta inimeste kangekaelsust ja prohveteerimise ohte ysna selgelt. Kuid ei saa jätta märkimata, et prohvetist on temas midagi järel ka vanemas eas ning see miski igatses osadust. Misjoneerimist sõna tavalises tähenduses peab Masing siiski mõttetuks. Otsene propagandaga pööramine oli tema jaoks vaimne vägivald, ilmalike võtete yletoomine sakraalmaailma. “*Armastust võib kyll nimetada “uueks käsu(sõna)ks”, aga see ei tähenda, et ta oleks kästav. Sest*

käskimine on sundimine ja sundimine on armastuse vastand” (A:1). Ja loomulikult paneb iga allutamispüüd lunastusotsijale tee kinni. Ning guruna, liidrina toimimine rõhub nii otseselt inimese võimunälja ning enesetähtsuse peale, et see sööb hinge, kisub edenejat tagasi. *”Ei ole õige kulutada oma aastaid meeleeparandusele, ymbermõtlemisele meelitades ja sundides. Nõnda muutub keskseks: kas ma ikka olen täitsamees, kes suudab teisi pöörata. Seega pole enam tähtis elu, vaid “täitsasus” ehk edukus selles maailmas*” (VS 5.06.1964). Õpetajale kohane juhtlause võiks olla *“Pelga iga “ylendamist”*” (TP 9.05.1983). Õpetamise olemuses peitub kõrkuse ja kategoorilisuse oht õpetaja enda jaoks. *“Seepärast pole õpetamisel ega kuulutamisel täit õigustust. On ainult kirjeldamisel, mille üle tuleb mõelda; katsel aidata neid, kes hakanud mõtlema*” (VS 5.06.1964). Seda teguviisi selgitab ta samas: *“Õige on: “kuulutada” ei tohi, tunnistada võib. Ykski kuulutaja iialgi ei satu selle olukorra (Teise Maailma – L.S.) lävele, sest ta pidevalt tahab teha midagi teistega*” (VS 24.01.1965). “Tunnistama” tähendab ka uurivat vaatamist ja see tähendus on seotud Masingu “Nägemise” terminiga. Tundmatut “kaetakse”, kogetakse vahetu tervikuna. Ta ytleb, et lunastatud seisund *“pole analüüsitav, kuigi ta on öeldav. Sõnades, helides, värvides, tegudes, sest need ei ole lõiked läbi nähte, vaid ainult ta projektsioonid*” (LM 24.09.1963). Projektsioonide päritolu saab selgemaks, kui uskuda seda, et *“Uku oli ‘arusaamise inimene’ - Temale oli oluline just mingi selline satori- välkarusaamine millestki ja sellest ta vahel ka rääkis, umbes nii et ‘siis ma sain aru et...’. Luuletuste jaoks tähendas see vahel mingit metafoori, kujundit, nagu ühe luuletuse puhul, kus ta räägib päevade vikatist: saand niites aru, et päevadel on ka vikat.*” (Kaplinski 2001c). Räägitule võiks sarnaneda rida luuletusest *“Ytlen viimase otsuse”: “Päikesevikati sahisev kaar...”* (SMP: 81). Ja kui yldse millelgi, siis just selsamal arusaamisel või mõistmist vallandaval metafooril võib põhineda ainus võimalus Masingus misjonäri näha. Ta on sel juhul misjonär mitte tavatähenduses, vaid zen-budismi possessiivsuseta, õpilast koanidega valgustava meistri mõttes, kellele usuosadus on intuiitiivne välgatus (praegusel ajal siis kirjasõna tõukel), mis tekib kahe olendi vahel iseeneslikult, kui mingi sisemise valmisoleku määr on saavutatud. Või tema enda sõnadega öelduna, et (mistahes) tekst: *“parimal juhul – võib lugejale olla katalüsaatoriks. Selles mõttes, et ta võib hakata umbes samasuguse hoiakuga võtma vastu ymbritsevat, nagu mina selles või teises luuletuses /---/ Luuletuse lugemisel loeb kyll palju, milline on sel hetkel lugeja meel*” (TP:17-18.03.1984). Hoiakud erinevad luuletuseti. Igayhe jaoks moodustub neist ometi mingi “Masingu kategooriakimp”. Seda ei tule tunnistada parimaks, (kriitikavabalt ylistavad õpilased on iga õpetaja suurim nuhtlus) vaid võtta kui yht võimalikku meeleyhendust, mida hindamata kogeda. Ta oli mitmekesine looja. Neist erilistest aastatest on peale kirjaliku materjali säilinud ka Masingu maale, joonistusi, fotosid ja mälestusi ta tegudest ja olemistest, milledest osa väärrib kahtlemata avalikustamist. Selle töö raames olen teinud meenutusintervjuud kahe Masingu õpilase - Toomas Pauliga (suuliselt ja kirja teel) ning Jaan Kaplinskiga (kirja teel). Kunagised eravestlused võivad olla selgitavad allikad, kuid pisiasjad on pika ajavahemiku tõttu lynklikult meeles. Arvamused võivad olla ka hilisematest suhtumistest varjutatud. See on vahendatud Masing. Ei tohi unustada, et luulekogu on ta ulatuslikem isiklik jäädvustus sellest ajast. Esmase allika kaudu võib ta mõtteid enim aimata. Uku, kes väljaspool luulet ja kirju kyllalt vähe oma hingeliigutustest kõnelda täis, avab siin neid asju, mida esseedes, loengutes ja artiklites teistes perspektiivides vaid vihjamisi on puudutatud. Luule on loomulikult orgaaniline osa Masingu loomingust, kuid usun, et see on üks otsetee emotsionaalse/intuiitiivse osaduse saavutamiseks autoriga, millega voolavalt liituvad esseistikast ja mujalt võetavad selgitused.

Science fiction kui ergutus argipäevade põuas. Mõtte- ja tundejulguse tähtsus

Teise Maailma tundele sai Masing kinnitust nii muinasjuttude kui nende tänapäevase analoogi - science fiction'i lugemisest, mille parimat osa ta on nimetanud *“meie sajandi tõeliselt religioosseks kirjanduseks”* (MOL:111) - eks ikka selle võimatu võimalikkusse uskumise pärast. *“Just fantastilise kirjanduse kirjeldused näitavad meile, kui piiratud on inimene, kui raske on tal kujutada “tõelist elu”, kõnelemata yldse paradiislikust või ingellikust”* (ibid.). Ruumiliselt ja ajaliselt kaugete maailmade, alternatiivsete reaalsuste või yhiskonnamudelite kujutamine avab inimloomuse abitust ja enesekesksust rohkem kui teadaolevale keskenduv olmeline kirjeldus seda suudaks. See pole kõigest eskapism, vaid üks väljendus inimese täiustumisihale: *“Kui inimene pyyab kujutella elusolendeid, kes pärast teda asustavad maad”* (MOL:236), siis ta *“muutub ise selle kujutluse kaudu”* (ibid.). Masing on ka poetanud, et *“Oleksin rahulikum, kui planeetidel kuskil veel leiduks inimesi”* (LK:1). Sel puhul tekiks inimkonnale tõeline võrdlusalus ning nad ei saaks enam kindlad olla oma tegude ainuõigsuses ning ehk julgeksid või isegi välditamatult peaksid muutuma. Samas oli Masingu suhtumine UFOndusse, parapsyhholoogiasse ja ka Erich Dänikeni fantaasiatesse eitav. Ta pidas neid järjekordseteks euroopast või ameerikast imporditud moeröögatusteks, millega noored hetke eputavad ja siis isegi unustavad. Kuna sõda katkestas suuresti teoloogilise mõtte järjepidevuse Euroopas, sai fantastiline kirjandus yheks toeks Masingu otsivale mõistusele. Jaan Kaplinski meenutab, et *“Sci-fi'd pidas ta peaaegu et kõige olulisemaks kirjanduseks ja luges seda palju. Osalt varustas teda vist sõber Jaan Kiivit sen., kes välissõitudelt virnade kaupa paperbacksid kaasa tõi. Midagi sai ka minult, midagi sain mina temalt, aga meie maitSED vist erinesid. Temalt sain Stapledoni raamatu 'Last and First Men' (loodetavasti mäletan pealkirja õieti), mis oli talle väga oluline raamat. Ma samahästi kui ei mäleta teda kiitvat mõnd tunnustatud klassikut nagu Thomas Manni, Goethet või Hesses, ilukirjandus ei olnud talle vist nii oluline, seal ei olnud erilisi mõtteid /---/ Mulle soovitas ja andis lugeda Shaw' 'Tagasi Metuusala juurde' ja Wellsi 'Men like Gods', öeldes, et need tuleks kanoniseerida”* (Kaplinski 2001c). Sarnaseid fraase kohtab mujalgi. Masing võis hinnangutes olla yсна resoluutne: *“tuleks kanoniseerida”*. Igal inimene leidku oma vaimsele kujule sobiv tee vabadusele ning ses vallas on vaevalt mingit *“kohustuslikku kirjandust”*. Kuid enamiku sci-fi suhtes jäi ta isegi kriitiliseks, (*“Kindlasti on yle 90% SF-ist joba ja utoopiad /---/samuti”* (TP 28.02.1985)), kuna need kandsid inimeste praegused arusaamad tulevikku ja kaugetele planeetidele, kus need veelgi lapsikumalt mõjusid. *“Kõige paremad SF (utoopiad) on meist nii erinevaist maailmadest, et inimesed nendega ei saa kontakti yldse või kontakt on tulutu mõlemal pool. Ollakse imestunud ja mõtlemised muutuvad. See on mu meelest*

pääasi” (ibid.). Tundub, et mõttejulgus ja rutiinsest reaalsusest vabastavus (mis yhtekokku võiksid moodustada inimliku poole lunastuslikkusest) huvitasid Masingut teoste juures rohkem kui kirjanduslik kiidetus. Nagu näha, oli Masingule ulme juures tuumne see, mida Darko Suvin nimetab “noovum” (cit. Org 2001:829). Kirjandus olgu “ennustamatu informatsiooni kandja, mis alati on tõepäraselt ebatõeline, usutavalt võimalik” (ibid.) ja tema tulemusena tekkigu “suhe, mis hääbib autorile ja lugejale teada olevast tegelikkuse normist” (ibid.). Selle pisut ebamäärase definitsiooni järgi võiks ka Masingut ulmekirjanikuks pidada, ning “Saadikut...” ulmeluule koguks. Eriti, kui arvestada seost, et “*SF tüüpi tekste saab lugeda kui moodsa prohvetluse ilminguid*” (Org 2001:833). Sellised inimolemuse piire kompavad teosed võimaldavad tõepoolest mõistemängu nii ulme, teoloogia, teadvuseksperimentide kui poeetika vallas. Jäägu see kysimus praegu lahtiseks. Nentigem Masingu huvi selle žanri kui ideede katalüsaatori vastu. Toomas Pauli teatel plaaninud Masing isegi “*sience fictioni ajaloo kirjutamist*” (Paul 2001b). Mõni aasta pärast Teist maailmasõda kirjutab ta Jaan Kiivit seeniorile: “*Hakkasin koguma materjali fantastiliste lugude (muil taevakehadel käimised) kohta*” (JK sen. 23.04.1948). Hiljem meenutab ta kogumisplaanist: “*Ei teadnud 1940 paiku, et utopistika juba vohab, arvasin, et Verne’ini on võimalik kirjutada ylevaadet*” (TP 28.02.1985). Ehkki ylevaate kirjutamine osutus materjali lynkliku kättesaadavuse tõttu tulutuks, jäi huvi fantastika vastu ometi pysima. Ning kyllap just mõnede julgemate ulmekirjanikega sobis Masingu unistuste laad tollal kõige paremini. Just “Magellani pilve saadiku” perioodil sattus ta lugema Stanislaw Lemi romaani “Magellani pilv” (1955), mis kujutas aastatepikkust teekonda Magellani pilve poole yhes mitmekylgselt varustatud raketis ja inimeste psyhholoogilisi raskusi pikal ja positiivse kontaktiga lõppeval ruumireisil. Masing tunnistas ajalehele “Kodumaa” antud intervjuus (06.06.1962), et lugemine oli talle elamuslik. Veidi eelpool pillab ta sciencefictionliku märkuse ka luule kohta: “*Lüürika emotsionaalsuse kraad sõltub autori julguse tugevusest*” (Saarse 1962:8). Seega: luule intensiivsus sõltub selle tundesisu selgusest ja pystitatud sihtide kõrgusest. Need peavad pyydma uut tasandit inimeses, uut suhet objektide maailma, aja ja ruumiga, hakkama kirjeldama seni mõeldamatuid või nyydseks ununenud olemisvõimalusi. Budismiloengutes sõnab ta: “*Sellest võib ka luuletada või teha muusikat, seni kui kuskilt kõnelemiseks sugeneb uus sõnastik, et öelda Teist Maailma*” (B:159). Luuletamine on sel juhul enesehypnootiline akt, mis võiks kuidagi valmistada pinda lunastusele. Tundub, et just tänu ohtrale science fictionile lugemisele hakkasid Masingu juttu sellal korduvalt ilmuma rehkendused tuhandetes aastates. Näiteks: “*Ma ei ole mitte aastast 1963/---/ Teised meist, aastast 1963, samuti kannatavad kuskil olevikus või kaugemal minevikus*”(B: 225). Et tegu on lennukate ajaliste tehetega, siis saab öeldu arvulisest tõepärasest olulisemaks selle julge vabastavus. Nii kõneleb ajast hoolimatu ekstaatik, kellele öeldu võimaldab teatavat vullanemist. Vast on see omamoodi enese

igavesemaks loitsiminegi. Igatahes on viidatud kohas väga science-fictionlik teemaarendus – inimesed tulevikust saadavad üksikuid saadikuid minevikku vaatama, et need kirjeldaksid neile mineviku kogu olemust, seda, mis jääb väljaspoole dokumente ja jäädvustusi. Täie kindlusega ei saagi tegelikult teada, kuidas sellega asi oli. Kas oli nõnda rääkimine Masingule enesejulgestus, tsitaat mõnest romaanist või muinasjutust, kuulajate/lugejate lineaarse ajakäsitluse irriteerimiseks öeldud zenilik mõistatuslause või pahameelest tulenev liialdus, nagu võiks mõista kirjakohta *“viimati olen tõesti XXX s-ist, nagu kord ytlesin kibedusega”* (TP 2.06.1965). Või mingil pinnal ehk hoopis midagi niisama loomulikku, kui meile on öelda: “Väljas sajab lund...”. Eelpool kosmose avaruste kohta öeldu (“Keskus on kõikjal”) rakendub siin ilusti ka ajale. Kui Masing yliõpilastega “tõreleb”, on selle sisuks eelkõige – “Minul on ajalisi-vaimse perspektiivitunne, teil (veel) mitte. Te asetate kõiksuse keskusse oma nydishetke “mina” yrikesed omadused ja vaatlete neid yletamatute ja kõige tähtsamatena. Nähke end ometi osana protsessist ja teie vastuvõtlikkus suureneb kujuteldamatul määral. Ulmelised asjad on teostamiseks.”

Ulme religioosse aktualiseerimise kysimusi

Selles raamis saab tõlgendada ka kogu pealkirja – “Magellani pilve saadik.” Siin peegeldub kuidagi ka ulmekirjanduslik taust. Ka luule loodab kommunikatsiooni teistsuguste tajupindadega, nagu autorile enim meeldinud osa ulmest. Kui tegu oleks spekulatiivse sci-fi romaani pealkirjaga, ei tuleks kellelgi pähe Masingule missiooniluulu omistada. Kas inimese avar ja julge fantaasia on teistsuguse ylesehituse tõttu kohe haiglane? Igatahes ei saa ma lahti tundest, et Masing oleks olnud hea ulmekirjanik. Ja Magellani pilv tähendab peale konkreetse koha – kuna ta sageli märgib, et ylisuurte ruumiliste ja ajaliste kauguste puhul kaotavad nimed ja arvud mõtte – symbolina veel LUNASTUSYHISKONDA, vaimse evolutsiooni, kollektiivse usuhype, muutunud yldeelduste vms. tagajärjel tekkivat tulevikulist formatsiooni, kuhu kuuluvaks Masing end tunnistas ja mille nimel ta kõneleb. Sõnumi isiklik ja avalik retseptsioon on juba omaette kysimused. Tuleviku sõnumile reageerib staatiliste olendite maailm agressivselt, ppydes vähemust hävitada või siis sõnumi muutumisnõuet ymberytlemisega lahjendada. Sekulariseerunud ja elu asemel eetikaid pakkuva maailma levinuim trikk seisneb selles, et ta *“pääsemistki tahab kirjeldada dogmaatika lausetega”* (B 225) redutseerides kogemuse yheks käsuõpetussüsteemi tautoloogiliseks tupikuks. On selge, et ykski dogma, ykski jäljendus ei vii vabaduse poole. Ka *“katse vaadata oma lunastust väljast, et öelda siis, mis ta on või, millal ta on, on astumine välja lunastatu olekust”* (LM 24.09.1963). Seega: lunastuses ei saa olemistäiuse tõttu olla kirjeldavat metatasandit. Ja ainult

inspireeritud keeleline vabadus saab sellele seisundile vihjata, transportida teksti mõistja sealpool sõnu ja mõisteid oleva tõeluse ääreni, kust too peab oma rada ise edasi otsima. Sõnad võivad olla uimastusvahendiks, kuid nendest saadud ekstaas on paratamatult ajutine.”*Mystika võib muidugi olla autism /---/ /seda/ on ka mu “Jeesus hõbedaste silmadega” /luuletus UM esikkogust/ sest ma siis kujutlesin endale valmis õige “mina” ja suunasin tegeliku “mina” sellesse. Paaris teises laulus olen teinud samuti – kujutelnud ekstaatikuid ja teinud siis end nendeks. See on küll juba andestatavam autosugestioon ja pseudolunastus. Nende /seisundite/ omaduseks on alati seegi, et nad parimal juhul püsivad mõneks päevaks, harilikult neljaks-viieks tunniks. Sest need olekud on väga hõlpsalt häiritavad ja kustutatavad”* (PA 24.01.1965). Luule puhul tähistab autosugestiivne tekst inimese tehtava piiri, mille erinevust ilmutusest tajuja siiski teab (vt. AOS:3). Lunastuse kohta kehtib, et *“tingimata peab olema midagi väljast”,* mis *“kõik teeb uueks”* (PA 24.01.1965), s.t. selle oleku antus Jumala halastuse läbi. Masing nimetab yhe asja, mis on vankumatu tõestus lunastusseisundi tõelisusest: *“Tean, et siis, kui kaks inimest yhtäegu kogeb “Jumala nägu”, ei saa olla kahtlust, et see on väljastpoolt neid. Mistahes kombel ta kallal närida, seda võimatust nad ei ole ise sundinud tulema enestesse”*¹⁷(ibid.). Teisal kirjeldab ta seda kui *“kaksainsa tunnet”* (TP 17.02.1965), mille puhul *“on tegemist niiõelda kahe inimese ekstaasiga. Kui teine saab teise ekstaasist osa võtta, siis on ta yhtlasi prohvet”* (VTP 142). Ja kujundlikult öelduna: lähedased, usaldavad ja sarnase otsingusuunaga inimesed saavad olla yksteisele katalysaatoriks (nagu Imbi ja Vootele Masingu avaldamata näidendis ”Palimplastid 2”) või *“pikksilmaks”* (J.K 22.12.1960). Läbi nende olemuse, nendega koos võib (”vaimusilmas”) näha kaugemale, mõista rohkemat. Võrdkuju on jällegi nägemise pinnalt, mis Masingule nii tähtis oli. Muidugi kehtib sama ka tegutsemisel: *“midagi tehes pean tundma, et keegi on minuga ja teeb kaasa”* (PP:243). Yhine Jumala kogemine on suurim lähedus, mis inimestele antud. Sellistes olukordades suudab inimene ka öelda kujuteldamatuid asju, kui tal on õige vastuvõtja. Kuid madalamal arenguastmel viibiv “minalise” dominandiga olend (Masingul: kahe jalaga elus seisja, tervemõistuslik inimene, whorfilikult Standardne Keskmine Eurooplane (vt. käsitlust TR 4-10)) kipub nende seisundite imelisust ära reageerima, formaatides need ”huvitavateks juhtumusteks”, seiklusteks ja kaldub neid siis kollektsioneerima, nendega seltskonnas kergelt kelkima jne. Huston Smith ytleb oma artiklis “Kas uimastitel on usulist tähtsust?”, et ka niisuguse vahendi puhul võib tulemuseks olla religioosete elamuste rida, mis aga enamasti ei laiene terviklikuks usuliseks eluks, vaid jääb hedonistlikuks *“religioosete elamuste (kogumise) religiooniks”* (Salomon 1964:167). Inimesed tekitavad seega väga mitmesuguseid surrogaate lunastusele ja nende yhiseks tunnuseks on fragmentaarsus, mõju

¹⁷ Kahe inimese paralleelselt nihkunud taju puhul võib arvesse tulla ka grupihypnoosi reaalsust teisendav mõju (vt. Reaney 1994:179). Või suunava välise inimliku hypnotisööri puudumisel vastastikune hypnotiseerimine, mis viib välja praegu käsitlematute reaalsuspindadeni.

piiratus, adiktiivsus ning emotsionaalne visklemine õndsuse ja meeleheite vahel. Lunastus kui pidev ja pöördumatu seisund on selle maailma soovide kustumine. Lunastusele saab vihjata läbi loomingu, sest yksi *“loomine tähendab toimingut, mis ei mahu yhtegi mõeldavasse toimingusse”* (A:2). Lunastuse peab igayks ise saama/vastu võtma, kuid üks selle karakteristikuid on heldus oma kylluse suhtes ja soov seda teistega osaduslikult jagada. *“Lunastatuna yksi elada ei saa, peab olema vähemalt üks teine või teisi. Raadiojaam, mis ainult saadab, on mõttetu. Ta peab midagi vastu võtma või tal peab olema vastuvõtjaid, olgu või üksainus”* (VS 26.04.1964) ning teisal yldisemalt: *“Kui keegi tahab Jumalat viimseni tunda, pole tal teed mööda inimestest”* (LK:3). Ja mõeldes, kui pealiskaudselt inimesed yksteist pahatihti tunnetavad, on tõsi, et *“tuleks toime tulla võimalikult vähedega”* (TP 22.12.1960), kuna enamikust pole mingit abi ja maailma vastuseisu tingimustes *“lunastatud on yheskoos veel hõlpsamini kaotatavad kui yksikult”* (VS 9.07.1963). Edenemise taotleja ei saa enam rahulduda pooliku suhtlusega, teades, et *“keegi ei saa õppida teiselt, kui ta pole teise moodi”* (JK 22.12.1960). Vaid vaimse-meelsusliku (õpilasel eos olev on õpetajal arenenud) sarnasuse puhul saab juhatus olla tõhus. Selle vaimselt samakujuliste, castanedalikult öeldes *“tsykliliste olendite”* vastastikuse ergastamise tähtsust rõhutava mudeli tagant peaks tulevikuvisionina paistma ka hõlmavam yhisus, mis tuleneb inimkonna *“kasvamisest yksteise poole”*.

II

Kui mõelda, millest Masing lunastust soovis, võiks loetleda järgmist – ta ei tahtnud olla konventsionalistide jaoks veider ja hämarat juttu ajav, mõnede luterlaste jaoks ketserlik, siseeksiilis vaimses yksinduses tõelise osaduseta vaevlev, ekstaasi ja meeleheite vahel kõikuv, ennasthävitav, puuduliku allikmaterjaliga pooltarbetuid töid tegev, enese vajalikkuses kahtlev jne. inimene. Tundub, et selgus ja leppimine saanuksid tulla vaid usu läbi Jumala halastusse, armastuse, rõõmu, ekstaasi või ilmutuse kaudu. Ja sarnas(t)e inimes(t)e kohtamise kaudu, kelle olemus selgitaks temas leiduva põhjuseid ja teeks *“kaksainsuse”* läbi teoks võimatu võimalikkuse. Need on teed Teise Maailma äärele, ylikyllasesse ja avastuslikku olemisse. Kogu võiski autori jaoks olla mastaapne eneseanalyyis ja -määratlemise katse. Magellani pilve saadiku osa ongi siis lihtviisil öelduna – kui te suudate need sõnad niiöelda kuupi võtta ja mõelda, mida nad tähendaksid Teises Maailmas – armastada, hoolida inimestest ja kõigest elavast, märgata ylekohut kõigis aegades ja sellega võidelda ning näidata inimlike vaimuvigade olemust neile, kes tahaksid liikuda, aga on veel seotud enesetähtsuse, võimu, kinnismõtete, kadeduse, viha ja paljude teiste automatismide kylge, mis

võivad olla loomulikud loomade juures, kuid on inimese puhul reliktid. Ma ei hakka tooma kymneid tsitaate Teise Maailma olemusest. Seda kogenud suudavad laiendada pisivihjeidki, teadmatule ei piisaks ka raamatutäiest. Ainsaks, mille avaldamisel võiks siinkohal mõtet olla, pean Huxley "Taju uste" (saadud 10.08.1961) tagakaanele kirjutatud kaht tulpa olemise karakteristikutega. Esimene (Selle Maailma tulp) sisaldab selliseid omadusi: *"moraal – kasu / mõisted ≠ sõnad / vääristus ≠ hinded / endakindlus / kehtestus / tunnustuse vajadus"* (Huxley 1961, scrib. Masing). Teine (Teise Maailma tulp) sisaldab järgmisi kvaliteete: *"ime / olemine = mõte / armastus / kogemus = ilmutus / Jumala halastus / yle mõistuse / määratus"* (ibid.). Järeldusi ja seletusi tuleneks siit hulganisti, sest need kvaliteedid on jälgitavad kogu inimtegevuse juures. Võib vaid märkida, et Selle Maailma tulbas on kaks võrdusmärgi tyhistust kirjutatud Teise Maailma seisukohtadelt. Sõnade vastavus mõistetele (nominalism) ja inimese väärtuse vastavus teiste/enda pandud hinnetele¹⁸ on Selle Maailma loogika ilmsed avaldumisviisid. Seda Maailma kui kausaalset, puhtalt inimese poolt loodud mõttekonstruktsiooni saab kommenteerida ning tema süsteemsusega spekuloida. Teise Maailma puhul see toimumisviis ei kehti, kuna tegu on jumaliku tegelikkusega. Teises Maailmas pole spekuloidmine, kommenteerimine ja tsiteerimine mõeldav, kuna "mina" kadudes pole enam abstraktsioonipinda, seega tsiteerijatki mitte. Vahetu ja intensiivne osalus toimuvas ei jäta talle ruumi. Toimib uus suhtlemisalus. Võib vaid vihjata, et *"Armastusest tohib rääkida vaid siis, kui kahe inimese vahele tekib näiliselt täiesti irreaalne ja võimatu maailm (yhtaegu olev ja mitteolev), milles kumbki tunneb end Inimesena. Analooiselt on ka Jumalaga. Ja siin käteb ainus põhjus kujutada Jumalat mingi isikuna. Inimese ja Jumala vahel samuti vastastikkuses armastuses sugeneb uus maailm, irreaalne ja võimatu samuti. /---/ Vahe nende kahe armastuse vahel on ysna voolav, sõltuvalt armastuse sygavusest inimeste vahel"* (A:2). Selle loomuliku jätkuna pöördub Masing kirjades oma armastatu poole ka *"mu Jumal"* (LK:3) Mingil sygavusel on see kutsumine õige. Lunastatu tajude avarumist on visandatud nii: *"See, kelleks inimene peab saama, tajub automaatselt (nagu hingab), mõtleb, nagu praegu tajub ja ytleme "taipab intuitiivselt" nii, nagu meie mõtleme"* (ibid.). Masing mainib ka, et lunastatuse aluseks on *"rõõm"* (MOL:85), ning loomingu pinnal: *"Katedraal, luuletus, maal või symfoonia on sõnastamatul pinnal suuremad, kui nende looja, sest nad on tõepoolest katsed täita aimatud ylesannet"* (MOL:106). Tegelikult pole ylesandes endas ju midagi uut. Jätkuvus on siin ilmne. Inimlikke sihte tuleb lihtsalt igal ajal uuesti ja sugestiiivselt selgitada. Ja igal ylesande täitjal on selleks oma vahendid ja tunnistähed. Masingu kujutus sai tuge mitmetest "noovumlikest" vaimsetest seisunditest. Märjiks veel yhest kaemuslikust olukorrast, hõlmavast unustuselaadsest august on tekst *"Võõras igas maailmas"* (24/ 25.06.1959). See kirjeldab kummalist jaanipäeva

¹⁸ Masingul on sisemise kataloogiija ja kiusaja tarvis termin *"hindaja"* (vt VS 6.04.1963 jj)

paiku toimunud juhtumust, mida Jaan Kaplinski yhes 2000. aasta kevadel peetud loengus meenutas umbes nii: *“Uku ja ta naine Eha Masing läksid Ebavere (või Varbola? - siinkirjutaja pole kohanimes kindel) mäe vaatetorni juurde, kus Ukut tabas mälukaotus, mis kestis kaua aega. Ta ei tundnud ära seda maailma, selles kehtivaid olukordi ega oma naistki. Ytles end olevat koolipoiss, rääkis muistsetest asjadest ega tahtnud harjuda”* (Kaplinski 2000, kaudtsitaat). Mu järelepärimisele vastas ta vajalike korrigeeringutega: *“Mälu järgi ei juhtund see lugu torni juures¹⁹ mitte Ebaveres, vaid kuskil Raplamaal, Uku kodukandis. Usun, et ta nimetas ka koha nime, aga seda ma ei mäleta, kuna tunnen neid kante väga halvasti. Kas ta rääkis mäluaugust vms., ei mäleta otse, küll aga sellest väljatulekust. Rääkis, et oli tunnud, et on väike poiss ja peab kooli minema ja imestas, kes on see võõras naine tema kõrval. Elamus kestis vist küllalt kaua ja vist rauges aegamööda. Aga oli pigem ilus kui paha”* (Kaplinski 2001c). Igatahes võis psüühiline vapustus olla ajalis-assotsiatiivse mõttestiku oluline vallandaja ja taaselustaja. Ilmselt pidas Eha Masing mulle antud intervjuus silmas sama syndmust: *“Kord ta tõusis yles ja ytles, et: “Ma olin ära.” Ma kysisin, et kus sa siis ära olid?” “Ma ei tea isegi kus ma olin, aga ära ma olin.” Ja see jäi talle väga kauaks, kuni surmani. See äraoleku tunne”* (Masing, E 1997:1). Ilmselt kirjeldab Masing aastakymneid hiljem just seda kogemust: *“kerget kujul võib “mälu kaotada” väga hõlpsasti, aga see ei tähenda, et meel oleks kadunud. Sest selle kestel inimene võib elada täiesti reaalselt, intensiivselt: tähendab, kõik värvid on teistsugused, tuul on teistsugune ja inimene on nagu mingisugusest koormast vaba. Tal ei olegi suuremat tahtmist tulla tagasi, hakata meelde tuletama, kes ta on ja mis ta on teinud /---/ ta on ainult üks elusolend ja vastses elus siis”* (TR:134). Amneesia väärtuseks on siis ka elu jooksul enesele sisendatud põhjuslikest seostest koosneva enesetunde-süsteemi kadumine, mis annab inimesele võimaluse tegutseda teisiti, eelneva slepist sõltumatult. Võimalik, et sellega kaasnevas mystilises *“keelekustutusaktis”* (Undusk 1998:168) võib näha ka Masingu poeetika uuenemise ja selginemise yht lähet. Osa luulega seotud kinniskujutlemi võis unuda ja see võimaldas mõnda aega värskemalt kirjutada. Loomulik siis, et Masingule oli selles äraoleku tundes midagi vabastavat ja pyha. Ja mõtlemine teistest aegadest, millega seob mingi seletamatu (visuaalne-vaimne) side, suunas ka tema lugemust ning uurimisi. Luuletusest ilmneb mingi kehade- ja aegadevaheline kahevahelolek. Just selline “puhverasend” ongi vajalik millegi inimesele järgneva taipamiseks. Mainitud osalise mälukaotuse lugu juhtus 1959. aasta suvel ja võis saada kogu kirjutamise algtõukeks. Unenägu on ilmselt nähtud sama aasta jõulude ajal. Masing oli kahtlemata mees, kellele usk oli tegu, kes elas oma usku, järgnedes nägemusele indiaanlaste “nägemusotsingu” meelsusega võrreldavalt. Kuna tavareaalsus pole

¹⁹ Tekst mainib torni, *“mida vaatama tulla / kolmkymmend kolm täit aastat olla ma isunud”* (SMP 11-12) ja ainsa kohanimega *“Ebavere mäe”* (SMP:11), mis aga on ilmselt ainult võrdlusalus.

ekstaatiku jaoks sobiv, tuleks see *“kuidagi teisiti sisustada”* (PP:88). Praegune egoismi, korrumpeerunud patriarhaalse pere ja *“seltskondliku arvamuse”* kehtestatud suhtluskord on jäik enesekyllane süsteem, mis edeneda lootjat takistab. Masing mainibki yhes kohas, et ta lunastus on kinni *“selles patus, et ma ei salli neid, kes töötavad vastu lunastusele, igasuguseid mina-ylistajaid”* (MOL:175). Ja Peep Audovale ta kirjutab, et *“kui / te seda olekut / kunagi kogete, siis otsige parem koht kusagile kloostrisse, sest inimesed ei salli selle olemasolu”* (PA 24.01.1965). Nii et Magellani pilve saadiku käsikiri on oma ideaalkujul yhe meeleseisundi kroonika ja kui Masing hiljem mitmel pool märgib, et see kogu ei saa enam valmis, siis tähendab see eelkõige seda, et teised inimesed on lõhkunud tolle lunastuse-lähedase oleku, *“vastav seisund hävitati teiste inimeste poolt, nende nõuete, tylide jms. poolt”* (PA 26.04.1964) ja on võtnud talt lootuse. Teiste konventsionaalsus sundis Masingut taganema võimatu võimalikkuse lävelt ja *“kibe on meenutada normaalsete inimeste käsul maetut”* (PA 28.04.1964). Ta on maininud isegi eriliste olekute lõppemise daatumit: *“Mina ei saa palimplasti hääks teha iseendaga juba 1963. aasta maist alates”* (VS 17.11.1965). Yhe meeleseisundi purunemise faktorina on ta maninud ka isiklikku ebakindlust: *“Sääl, kuhu jõudsin, takistas taip: ma ei tea, milline ime on Jumala tõelise korra segamine ja ohtlik teistele, milline koostoimimine Jumalaga”. Selgus võinuks tulla sellessegi. Imetead on sisse sama lihtsad kui välja ja neid julgeb inimene nirvaana teel kõhklematumalt teha”* (VS 5.07.1964). See peaks tähendama, et järgmisel tasandil saavad need asjad, mis meile paistavad imedena, inimesele loomulikuks elunormiks ja imeks hakatakse pidama midagi muud ja meile kujuteldamatut – kui siis sellise pidamise järgi veel vajadust on, kui see pole midagi praegusele iseloomulikku. Usu ja imede vahel on igikestev seos – yhe kangus teeb võimalikuks teised. Kui inimesed saavutavad osaduse, siis defineerub *“mina”* ymber – ta on eelkõige *“see, kes armastab sind”* (LL) ning *“naine on mehele see kuues meel, mis hõlmab kõik muud, kuid annab neile isesuguse intensiivsuse”* (MT:130) ja vastupidi. Sellesama läbi *“loodan, nagu tunane laps, et kõik, mida tundnud on kaks / enam ei kao”* (SMP:96). Kui need võimalused on piinarikkalt suletud, järgneb aastatepikkune masendusaeg, sest *“pahuksis olemine on väga suure ja piinatud armastuse teine kylg”* (LK:2) mille pöördudes *“Endakitsendamise ja hävitamise ”kampaania areneb laial rindel” muidugi edukalt /---/ Teist teed aga pole. Kui ei tohi tunda (midatahes), siis tuleb hävitada võime midagi tunda, võtta tõsiselt, millestki hoolida. Paratamatult terveni”* (EM 19.09.1963). Sellest toob tasapisi välja alles pyhendunud tegelemine kahe suure projekti - kaukaasia munasjuttude registri ja Piibli tõlkega. Ent luuletajana jääbki ta nukraks, kogedes kyll edaspidigi yksikuid haruldasi selguse ja kergenduse hetki oma masenduse varjust. Armastuse ja lunastuse teemad omandavad talle seitsaadik tabulise aura. Masing käsitleb neid post factum, mitte enam Elamise, vaid tõusva ja vaibuva Elu matuseitku võtmes. Ta hilisema sisetunde põhiheliks jäi sumerlikult öelduna *“Ära usu Ninanna sisse, tõde on*

Ereškigal” (KTV). Masingu viimane, valdavalt lõpetamata luulekogu kannab nime “Kurtes Taevaskoja lagunevat kallast” (1968-1972) ja peale nukrutsemise Masingu suvekodu lähedaste liivakallaste varisemise üle vihjab see ka lunastuse lagunemisele ja valusale unumisele. Kordub kysimus: ”mis see kõik oli?” Vello Salumile kirjutatud ja Akadeemias avaldatud kirjade pealkiri vastab meenutamisi: “Ma mäletan Elu”. Ja pole kahtlust, et elus pysides Elu mäletada on ränk.

Teise Maailma keel

Sõna “keel” tähendab siin kõnelemise, kommunikeerumise ja reaalsuse kirjeldamise viisi, mille aluseks praeguse näite puhul on soome-ugri areaali kuuluva eesti keeletõeluse sakraalse kihi laiendused ja intensiivistused. Masing uskus, et *“Sellel tasapinnal, mis seondub praegu meile ebamäärase religioosse valdkonnaga, on võimalik moodustada ka uus ja täpsem keel”* (Hiob 2000:34-35). Järgnevalt avan ta vaateid sellele hypoteetilisele moodustisele ilma liigse Masingule monopoliseeritusega. Teise Maailma keel on ajalooliselt ilmutusega seotud ning ilmutatuna rituaalselt käibel olev, jumalateenistustel ja kõikvõimalikel kõrgema jõuga koordineeruda soovivatel sündmustel kasutatav ja juurde looduv *“kõrgendatud keelelise intensiivsusega”*(Undusk 1998:38) vaimne keskkond. Kuid ta pole yhegi religioosse traditsiooni kanooniline kese, vaid *“sakraalse keelekasutuse perifeeria, mis hoiab ülal süsteemi ainevahetust ja doktriini pidevat värskust”* (Undusk 1998:220). Seda põhjustab *“poeetilis-prohvetlik intuitsioon”* (MOL:49) ning see, et ekstaatik *“on viibinud teises maailmas, millesse pole kehtestatavad siinsed terminid”* (cit. Hiob 2000:104). *“Sageli kohtab taoliste piirolukordade kirjeldusi luuletustes”* (MOL:160). Teksti puhul on oluline vallandav *“mõju lugejale”* (ibid) ja empaatilise kirjasõna funktsioon on *“lasta lugejal elada mingit uut tüüpi kogemusalusel”* (Undusk 1998:180). Selle tekstityybi vastuvõtul peaks lugeja olema *“häälestatud õigele sagedusele”* (Reanney 1994:8). Ka kirjutaja/vahendaja puhul toimuv on omamoodi sulandumine, kus ähmastub piir autosugestiooni ja väljast aimatu vahel: *“ei ole oluline, kas luuletaja on pidanud piiri yletatuks või unistanud teest tundmatusse maailma”* (MOL:160). Teise Maailma keel on vastus, reaktsioon, mis lähtub intuiitiivsest tunnetusest kõrgema reaalsuse olemaolust. Teoloog Ebenhard Jyngel määratleb sellise religioosse

aimusega inimest mõneti heideggerlikult *“tema kõnetatuses kui võimalikkuse olendit, midagi väitvana aga kui tegelikkuse olendit”* (Pöder 2002:2163). Tavapäraselt vahelduvad seda tüüpi tekstis fikseeritumad (kinniskujundite taolised, nagu palvevormelid) osad improvisatsioonilistega. Sellele keele vähene ja funktsionaalselt ärapiiratud kasutamine²⁰ tänapäeval tuleneb esiteks kultuuritüübist (ilmutust ei väärtustata, prohvetlus on mandunud kaubamärgiks või elava sisuta klišeeks) ning vajaliku vaimse taseme ja keelelise taibuga isikute vähesusest. See vähemus, kes on suuteline nõnda kõnelema, ei usu nominalistlikult, et sõnadele ja mõistetele reaalsuses vastab midagi, et nad *“midagi väljendavad adekvaatselt, “ytlevad ära” tõe. Vähede meelest tõde ei ole öeldav, ei ole praegu öeldav”* (PP:348-349) ja *“just see osa elamusest, mida müstik sõnadele allutamatuks peab, on talle tema elu nael ja siht”* (Undusk 1998:174). Andres Herkel ytleb Masingu mõttekäikudest keele relatiivsuse üle, et need olevat üks tema *“lemmikliialdusi”* (Herkel 1995:1996). Ja kyllap on tal õigus – keel kui suhtlemise praegune peatee on valdkond, mille puhul tavakogemuse pinnalt tõusta sooviv mystik ei pääse liialdamast. Ehk ongi liialdus üks neist utoopilistest tõukejõududest, mis verbaalset väljendust laiendavad? Millised on siis Masingu etteheited keelele? Need algavad keele paratamatust päritolust – inim-tehtusest. Kõigepealt ei anna keel inimliku produktina muud kui emotsioonide läbi vaesestatud kujutise maailmast, kuna *“tunded ongi keelt moondanud alati”* (PP: 140) ja keel kui vahend abistab mõtlemist *“vaid teatava piirini ja sellest peale hakkab takistama.”* (ibid.). Selle yheks põhjuseks on kirjeldatavat reaalsust staatiliseks muutev semantiline kinnistatus: *“Inimene on paratamatult aheldatud oma keele kylge ja seda, mis teatavad sõnad tähendavad tema keeles, sellest ta ainult kõige suurema vaevaga suudab rabeleda välja. Ta peab siis kymneid keeli juba tundma”* (VTP:5). Keelteoskusega tekkiv võrdlusalus, mõiste tähendusväljade rohkus viib kõnelejat relatiivsuse antud vabaduse poole ja mõjub tagasi ka ta emakeele kasutamisele. Teise Maailma keele õppimine on loomulikuna seostatud vaimse kasvamisega. *“Kui mõistus vabaneb, /siis/ keel vabaneb”* (KM:252). Inimene *“kogub endasse selle elemente (ja nõnda “täiskasvanuse” tunnuseid) ega tea isegi täpselt, mis, kunas ja kuidas juhtus, et ta saab kasutada seda keelt nagu iseenesestmõistetavalt”* (PP:284). Loeb ka alateadlikkus – tõeline kõne pole pingutamisi saavutatav. Olemistervikuga täielikult sidus tõde saab öeldavaks (või juba mitmekylgsemalt kommunikeeritavaks, sest siis ta on seisund, mida võib kutsuda *“igaveseks intuitsiooniks”* (MOL:256) ja seega on teisendatud kogu suhtlemisalus) Jumalariigis, kus inimest enam ei ahelda selle maailma mentaal-verbaalsed klišeed. Praegu saab tõepoolne kõnelemine olla vaid vihjeline, sest *“sõnad on ainult yteldava osutajad”* (MOL:373), *“vihjed ja viited, nagu*

²⁰ Pean silmas aktiivset kasutamist. Näiteks Piiblist prohvetite kõne lugemine võib olla elavdav, kuid Teise Maailma keele puhul pysib igioluline taasloov, ymber ja uuesti sõnastav moment, kõneakti läbi toimuv isiklik suhestumine pyhaga. Religioosne keel toimib *“kõnelemise igakordselt ainulises kontekstis”* (Pöder 2002:2138) Seda esineb sagedasimalt vaiksetes, omaette lausunud palveis, kuid hoopis harva kirjalikul kujul. Euroopa

kasutatavad symbolidki” (MOL:252). Kuna reaalsus on Masingu jaoks tunnetamatu, siis ka selle koostisosad *“esemed/nähted (nende seas ka “mina”) ei ole iial tunnetatavad täpselt, nimetatavad ega kirjeldatavad, vaid ainult vihjatavad mistahes aspektilt ja küljelt*” (MOL:375). Eriliselt väljendub keele “ebarealistlikkus”, piiratud konstrueeritus ilmutuslike aimamiste sõnastamisel: *“Isegi Jumala ilmutuse kohta ei saa öelda, et on absoluutne tõde, sest see on sõnastatud [inimese] sõnadega. On valatud vormi, mis ei võimalda iial väljendada teda adekvaatselt.”*²¹ (J.K. sen. 19.06.1959(?)) lisatud essee algusega “Keskmine eestlane ei teadnud...”). Eelöeldule vaatamata on kõnelemine kõige arendavam, inimkogemust yhendavam valdkond, sest *“midagi ei soeta inimeses nii avaraid assotsiatsioone kui just sõna*” (PP:133) ning mõtlemine ja tunnetus oleneb *“keelest enam kui meeltest*” (PP:135) ja seega ka mystilise kogemuse väljendamiseks *“Kirjutamine on kõige kergem ja kiirem tee”*(TP 1.10.1984) Seda võib võtta kui *“harjutust eelarvamustest ning automatismidest vabanemiseks*” (Hiob 2000:134), mis sisuliselt on *“igavene lähenemine asja (substantsi, essentsi) olule*” (TR:155). Praegusel ajal on usu keele uurimisel keskendunud metafoorile, mille sisuks on Eberhard Jyngeli sõnul *“spetsiifiliselt mõistetud tegelikkus*” (Pöder 2002:2152) ja mis Janet Soskice’i sõnul *“ütleb midagi, mida ei saa ühelgi muul viisil”, täites “leksikaalseid tühimikke”, ning olles “viis, kuidas reageerida mingi sõna puudulikkusele”* (Pöder 2002:2143). Viimane väide sisaldab endas Masinguga sarnast nominalismi kriitikat. Sisuliselt on metafooril tähendust ylekandev, välgulöögiga mõistmissilda loov roll, kus Jyngeli järgi lepituvad *“ühine erinevas, sarnane mittesarnases /---/ tundmatu ja tuntu, uus ja vana, võimalus ja tegelikkus”*²² lasevad kohtuda *“kahel maailmal”* (Pöder 2002:2159-2160) (vrd. Masingu terminit “Teine Maailm” ja jutte kahe maailma piiril seismisest), on metafoor samuti loomult intuitiivse päritoluga. Temas kätkeb *“keeleline üllatus”* (ibid.), ta avab sissepääsu *“uuele olemise dimensioonile”* ning muudab *“olemist intensiivsemaks”* (ibid.). Metafoor toimib, *“katkestades konventsionaalse keelekasutuse”* (Pöder 2002:2165-66) väljaspoolse ilmutuse järelkajana ning täpsustab *“tegelikkuse mõistmist”* (ibid.), teravdades *“tegelikkusemeelt (või -taju) just seetõttu, et kõnetab inimest enamale, suunab rohkemale”* (Pöder 2002:2170). Metafoori tunnetuslik-evolutsioonilise, tavategelikkust katkestav ja kõne intensiivsust suurendav jne. määratlus, kokkuvõtvalt: selle edasijuhatava keelelis-kommunikatiivse piirjuhuna mõistmine Soskice’i ja eriti Jyngeli poolt teeb ta sobivaks Masingu mõisteaparaadiga. Masing lisab religioosse-areneva keelekasutuse yhe põhijoonena veel variatiivsuse: *“uusi vaatepunkte võimaldab ainult sama*

pihtimuskirjandust on mõeldav selle kristlusest võrsunud kõrvalharuna tõlgendada, kuid sentimentaalsus, kibedus ja eneserefleksiooni uppumine taandavad seal ilmutusliku momendi enamasti olematuks.

²¹ Mystilise keeletarvituse uurimine tundub olevat liikunud keele iseväärtuse ja juuresoleku suurema tunnustamise poole sõnastamatu elamuse man (vt. näit Undusk 1997:197-218), kuid Masing läheneb teemale nagu nii pigem praktiku vaatenurgast.

²² Selle tähendusliku paraleelmõistena võib vaadelda paradokse, mis *“toimivad, kuna nad lepitavad vastandid”* (Reaney 1994:9) Sarnaselt metafooriga virgutab paradoks lugejat täitma leksikaalseid tyhimikke: *“Vaid paradoksaalsus elavdab meele märkama neis sisalduvat, eendab paradoksi harjumusliku teksti seast.”* (ibid.)

kogemuse teisiti väljendamine, /---/ selle nähte käänamine kõigi võimalike valguste käes” (PP:145-147) *“tema kataloogimine mitmel kombel”*, mis on *“ainus tee avardada oma tunnetust”* (ibid.), et leida *“uusi suhtlemisviise kõige ymbritsevaga”* (PP:139). Variatiivsusel on õieti kaks (lõppkogemuses sulanduvat) toimimisplaani – sihikindla tahtelise tegevusena avardab ta keeleliste ja tajuliste harjumustega polemiseerides nn. igapäevast keelt ning mõtlemist (inimese enesearendamise puhul) ja teiseks on ta ilmutuse loomulik ja prognoosimatu kaasnähe (nn. Jumala and). Keele yheks võimalikuks arendajaks peab ta ka pildilist mõtlemist (PP:155jj). Võib öelda, et luules ja võrdpiltides ongi selle mõtlemise ja keele sulam alati kasutusel olnud. Ka visuaalsuse osakaalu mitmekesine suurenemine kultuuris kinnitab seda hypoteesi. Seega juhatab inimtunnetuse praegusest olukorrast tuleviku poole kõigekeylgne relativism. Vihjamisi rääkimine on tulemuslikem keelevabadusi eeldavate žanride, näiteks luule, prohvetliku kõne, palvelise improvisatsiooni, zeni koan’ide vms. kaudu. Luuletus koosneb selliste eelduste kohaselt justkui laiendatud ja yhendatud intuiitivsetest väljatustest, valgusvihkudest (teisenenud kujuga sõnad, kujundid, lausungid), mis visandavad uusi suhtumisi ja nägemisviise ning avardavad keele kaudu kirjutaja taju, teravdavad ta tähelepanu. Selline tekst on olemuslikult meeleeeksperiment, vastuvõtlikkuse piiride kompamine, kujutluse suunamine (šamanistlikult: hinge läkitamine) ja dialoogi pyye. Sõna on sel puhul Horst Dietrich Preussi väljendiga *“dünaamiline sündmus”* protsessis, millega kaasnevad *“ekstaatilisised fenomenid”* ja *“visioonid”* (cit. Hiob 2000:98) ning ka igat tajutavat *“asja”* tuleks seda objektistamata näha *“syndmusena”* (BK 5.12.1968) ning siis need kõik *“on mingil moel “Sinad”, kõnetatavad ja reageerivad /---/ nad ei ole võõrad, kuigi on yllatavad ja vahel kindlasti ka kohutavad”* (MOL:379). Ka nn. “lyyriiline mina” on mitmeti määratletav: *“kui tydinesin (sageli väga paljudest) m i n a lausumistest luuletustes, hakkasin “igapäevast mina” kõnetama “sina” – see sõna mu luuletustes alati ei tähenda teist inimest - , aga mõnes vist jälle “sina” on see, kes näeb uut ja “mina” on vana”* (MOL:378). Subjekti muutlikkus on suuremgi – kahekõnes iga elava olendiga pyyab poeet intuitsiooni kaudu paratamatult tema reaktsioone oletada, teda kõnelema õhutada või ta vastuseid aimata, et dialoog ei manduks monoloogiks. Just suhetekomplekside, reaalsuskirjelduste muudetavuses peitub keele ja luule perspektiivikamaid arenemisteid. Tuleks yle mõelda, *“millised suhted on võimalikud subjekti ja objekti vahel, kas inimene saab neid vahetada ja milliste menethustega”* (MOL:385). Subjekti-objekti suhetes peidab uusi võimalusi muidugi nende ylemineku tajumine hajusa ning voolavana. Enamikus luulest see voolavus puudub, kuna seal asjatab autori spekulatiivne mõistus, mille eritlemised ning omistamised piiravad kommunikatsiooni kõrgema reaalsusega. Ja spekulatiivse lähtega tekstile saab loomise ja analyyysi meetodite korrelatsioonis loomulikult osaks ka *“äärmiselt detailne analyyis, /mis/ iga “tarkuslause” muudab mitmemõtteliseks, võib koguni yldse kaotada mõtte. See puudus on*

paratamatu iga kaasaegse või koguni nn uue(ma) luule (olgu “modern” 1912 või 1967) analüüsil ja – ka siis, kui analüüsib autor ise” (TP 4.03.1969). Ilmutusliku päritoluga tekst ei toimi seega spekulatiivses diskursuses. Spekulatiivsuse lähteks on üksnes nähteid aina väiksemateks analüüsihikuteks (teksti head/halvad omadused, keeleliselt lausungid, kujundid jm.) jaotav või abstraktsetesse yldkategoriatatesse paigutav mõistus (mil puudub jumaliku reaalsuse holism). Selle rakendamine mystilisele tekstile oleks “*selle maailma*” inkrimineerimine lausetele, “*mis arvestavad teise maailmaga*” (ibid.) Yldse ei soovi Masing sellesse tulevasse keelde vastandeid. Ta loodab, et selles “*peaks olema võimalik antinoomiaid /vasturääkivusi/ sõnastada nii, et neisse talletatu mahub yhte uude mõistesse*” (PP:223). Sedalaadi syntees kaotaks maailmast hulga vaidlusi ning solvumisi, kuna saavad võimatuks ning binaarsed opositsioonid ja hinnangulised omistused, mis ehk on inimeste suurimaks takistuseks meelekerguse kogemisel. Ilmutuslik tekst on jumaliku ja inimliku reaalsuspinna kogetav puutepunkt. Ekstaatiline väljendumine on grammatilisvaimne piirnähe, mis “*alati ranges mõttes tekstuaalsete suhete analüüsile ei allu, kuivõrd tegu on kokkupuutega pretekstuaalse s.t. osalt tekstualiseerimatu sfääriga*” (Pilt 2002:90), seda tuleks käsitleda “*tõlkelise piirina*” (ibid.93), mida ei saa ammendavalt kirjeldada ainult lingvistiliselt (kuna keeleteaduslik mõisteaparaat yksi tema olemust haarata ei saa) vaid mitmekesise kaudsusega, näiteks muutuva intensiivsusega protsessina, loomepsyhholoogiliselt, synesteetilisi seoseid välja tuues jne. Seda tuleks teha arvestades, et ligikaudsuse osakaal on kirjelduses tavapärasest suurem.

II

Masingu sugestiivses, enesehypnootilises tekstis on koos hypnootilise tegevuse kaks külge - verbalism ja seda võimendav ja “näitlikustav” visualism. Ta valdas hästi mõlemaid kanaleid ja yhendas neid oma lovelises kõnes (s.t. inspireeritud tekstis) pidevalt. Ta suhtumine sõnasse ja poeetiline andekus tulenes eripärasest tajust, mitmekylgsest keeleoskusest ja paindlikust kombineerimisvõimest, aga ka muuhulgas sellest, mida ta on maininud abivahendina keeleõppimise juures. Tema meetod oli “*kujutleda asja ja öelda midagi selle kohta õpitavas keeles*” (AOS :2). Intuitsiooni toel ja ergemas tajulises olukorras on õppimise protsess kiirem, kuna õppija mahutab

rohkem. Kõik keeled, ka inimese emakeel ja selle luulena vormistatud kihistus on igavesti õpitavad, kuna neid tuleb pidevalt kohandada teiseneva reaalsusega. *“Asi on üksnes midagi virvendavat. Temast ei saa iial öelda, mis ta on või tähendab. Kuid yhtaeegu on ta absoluutselt ainulaadne, ainukordne ”* (PP:349). Lausungid kiirustavad toimuvat tabama, jäädes alati lähenemisväärtusteks. Keele kui vahendi regressivseim joon ongi Masingu järgi reaalsust vangistavas, ammendavusele pretenendeerivas defineerimise soovis: *“Kui saaksin, teeksin keele hoopis ilma noomeniteta, vähemalt ilma abstraktseteta. Siis saaks lahti definitsioonide nõdramõistuslikkusest”* (BK 5.12.1968). Nimisõnadega ei saa kogetava ainukordsust tabada, kuna neis puudub protsessuaalsus, suund suhestumisele, nad kalduvad abstraktsusse. Metafoorilisusest ja variatiivsusest lähtuva ilmavaate tulevikuvõimalusi visandades loodab Masing, et kunagi tuleb aeg, kus võib *“keeltest ja mõistetest yldse lahti saada”* (VTP:7), et kord kehtestub mingi täpsem, vahetum ja kiirem suhtlemisviis, mille lähteks ta peab intuitsiooni. Taas kehtib suhe vaimsusega. Usk definitsioonidesse kaob budistliku kontsentratsiooni neljandal astmel, kui *“väliskujundid pole enam piirsed ja defineeritavad”* (B: 192). Et sellise suhtumise korral yldse “tõe poole” kõnelda, peab lausuja sõnavara olema suur, varjundirikas ja olukordadele vastavalt täienev, ning kandma šamanistliku terminiga väge, mis loob relatsiooni, vastavuse kõnetatava nähtuse/olendi väega. Masingu jaoks on oluline kõnetuse ligikaudsus, mis ei jaota tegelikkust *“mitte enamvähem staatilisteks asjadeks, vaid liikumisteks, tegevusteks, protsessideks, syndmusteks või verbideks”* (MOL:304). *“Niikaua, kui keeles on relatsioon verbina olemas, on see inimene elus inimene. /---/ Pärast seda ta on individualist”* (VTP: 48). Õige kõnetamine suhestab ja yhendab meid maailmaga. Protsess on vastastikust piiri sulandav, osa suutlikkust saadakse nende eelduste põhjal kõnetatava valmisoleku kaudu. Et Teise Maailma keeles rääkida, tuleb yletada minaline referents, viia kõneldav mõneti oma suhtumistest ja hinnangutest väljapoole. Nõnda kõnelda on mõista kõiki elu jooksul kogetavaid tajusyndmusi mitte isiklikku konteksti eraldatuina, vaid sidusa osana alati loomises, moodustumises pysivast tervikust. Vastuvõtjaga juhtub umbes järgmist: *“midagi ymberkaudset voolab mu sisse /---/ ja mul pole oskust või tahtmist saadut vangistada endasse/minasse. Et ma ei takista, siis see voolab läbi minust sõnadeks”* (TP 17-18.03.1984). Usklik tahaks rääkida Jumalaga ja Jumalast, nimetada Teda. Aga *“Sel hetkel, kui see nimi on öeldud, on ta viga. Siis tundub Jumal midagi suuremat ja saladuslikumat sellest “mitteolevastki”, täiesti dimensioonitult mõlemas suunas”* (PP:350). Kuna inimene kasutab praegusel arenguastmel kommunikatsiooni vahendina peamiselt keelt, jätkab ta nimetamiskatseid, millel on tähtsust eelkõige pyyetena. Tunnetus ongi avardatav sel vigasel teel. Ja *“müstiline dominant ilmneb sel hetkel, kui keel kaotab usalduse kultuuri vastu ja püüab kõigega üksnes ise hakkama saada”* (Undusk 1998:38). Uskliku tegevust suunab ymbersõnastamise, uuesti ja teisitiytlemise vajadus,

mille põhjus kristluse raames on yldteada: “*Alguses oli Sõna ja Sõna oli Jumala juures ja Sõna oli Jumal*” (Joh 1.1) Jaan Undusk nimetab seda koguni “*maailmaloomise ürglingvistikaks*” (Undusk 1998:38), milles “*Sõna ei ole hõivatud ühtegi võimalikku keelesüsteemi (sest ta on jumalik esmasus)*” (Undusk 1998:90). Ning just tung selle esmase täiuse poole tingib mystiku pidevad ja palangulised sõnalised lähenemiskatsed. Nõnda peaks algse Sõna ja maailma (sh. inimese) kokkupuude religioosses mõttes olema pidevas taasloomises pysiv kontakt ja täiuse vastuvõttust lähtuv verbaalne avardumine. Uuendustarbe põhjusena vihjatakse “*sõnade paratamatule väsimisele ajas*” (Undusk 1998:38) Kõneldes kasutatav “Teise Maailma keel” kasutab ilmutuse antud intuiitvseid vabadusi ja kaldub selgust pyydeski paratamatult idiolektilisusse, kuna uudsed kogemused ei kattu sellega, mida kõneldav keel juba väljendanud on. Kuid Masingu idiolektilisus pole kaootiline, vaid ysnagi korrastatud. Ta teab, et selle keele, milles ta sooviks kõnelda ja tema ajal yldiselt levinud eesti keele vahel on tugev nihestus: “*Praeguses keeles on juba “Inimesena tundumine” kirjeldamatu, ammugi “jumalikuna tundumine” (A:2).* Nii on Teise Maailma keeles kõnelemine juba eelduse poolest tavakeele kriitika, alateadlik metalingvistika mõistelisel ja mentaliteedlisel tasandil. Juba tollases eesti keeles oli sakraalne kihistus vähenenud väga õhukeseks, kinnistatud kasutusega stiilimarkerite koguks. Seepärast on loomulik, et Masing aktiveerib eesti keele sõnavara arhailisi kihte²³, rakendab ohtralt vokaalharmooniat ning avastab uusi religioosse seostamise võimalusi. Ses suhtes loeb peale laialdase sõnavara kyllap veel maagiline kõrvalmõju, mille andis vanade sõnade ja pärisnimede vägev kõla. Ilmselt on Masingu Teise Maailma kõne variant tugevas sõltuvuses ka arhiivis vanade dokumentide hulgas veedetud ajast ja mõnedest iidsetest keelejuhtidest, kellega Masingul oli meelsuslik seos. Nimetagem eelkõige Georg (Jörgen) Myllerit (u.1570-1608), kellest Masing sellal poemi kirjutas ja keda ta suure sisseelamisega on uurinud, pidades tolle “*hallatõbise jutlust PyhaVaimu kantslist*” (SMP:117) endale väga kalliks. Saadikust...” leiab Mylleri leksikat (*möödavarsti, tuuma, enge, ahnekott* jt.), mis eesti 20. sajandi keelepildis täiesti puudub. Puhtspekulatiivsest vallast on visionaarse keele seosed Masingu eelmiste ymbersyndidega. Kindlasti mõjus kaasa ka Raikkyla kandi murdetau, (tema puhul võib täheldada arhaiseeritud idiolektile sakraalse varjundi omistamist), kuid grammatiline analyy jaaegu spetsialistide hooleks. Lapsena kõneldust jäi ta kirjakeelde kyll vähem, kuid midagi suunavat oli ymbruses kindlasti. Masingu verbaalne andekus väljendub aeg-ajalt ka teistsuguste (kyllap mitte-indogermaani) keelte konstruksioonide rakendamises eesti keeles (sõnajärjes, liitumistes, väljendite harjumuspäratus ylesehituses, pärisnimede tavapärasest erinevas (algsemas?) kirjutamises jne.). Samuti kasutab ta iidsete suuliste traditsioonide tundetoone (mitmesuguste prohvetite kõned, Vaikse Ookeani saarte muinasjuttude ja hymnide lausumisviisis

²³ Rahvakeele viljakusele mystilisel sõnastamisel on viidanud ka Kurt Ruh (vt. Undusk 1998:167)

on kahtlemata midagi sarnast, samuti šamaanide nägemustes, millest ta koduses “Šamanismi”-klades on palju väljakirjutusi).

III

Järgnevalt võiks visualismi teemat laiendades visandada sõna(lisuse) vähem kasutatud funktsioone ja eri tajukvaliteetide seoseid Teise Maailma keeles. Esimesel sõjajärgsel suvel kirjutades kiidab Masing Jaan Kiivit seniori kirja paberit ja ytleb, et *“sihukesele on lõbu joonistada tähti ja piiskhaaval imeda sõnadest nende taga olev pilt”* (JK sen. 12.06.1946). Öeldud on, et sõnade taga olev pilt on kirjutajale “vaimusilmas” tervikuna nähtav ning see tuleb mingis likviidses (mõeldud pole ainult tindipiisku), voolavas yleandes sõnadeks teha, ning tähtede liitmine teenib eelkõige pildi kujundamise ja selgitamise eesmärki. Autori sõnastus kõlab nii, et alguses luuletus *“on mingi pildina “silma” ees, voolaval või seisval moel”* (MOL:380). Kirjutama hakates esimesed read *“Kergitasid mingi enestest (mõnele Nähtud detailile viitava) sõltumatu pildi, mis siis hakkas avarduma ja syvenema, nagu pilt muusika kuulamisel või pildirida enne uinumist”* (MOL 1998:382). Pildi sõltumatust, iseseisvust sõnade diktaadist on selgelt rõhutatud. Sõna esimene tarve selles seoses on luua visuaalset keskkonda, rõhk on ka mõistmist “võrdpildilikult” hõlbustavatel kvaliteetidel. Visuaalne keskkond peaks tekkima näiteks maastikudetailide põgusa ja seostava kirjelduse läbi, mis tekitab lugeja vaimusilma ette teatava pildi või “tunde” (kyllap igale ruumikujule vastab mingi tunne). Loomulikult ei tõsteta eraldi esile grammatikat, mille spetsiifiline oskus on olemas kõigis mystilis-šamanistlikes traditsioonides. Masing mainib soome-ugri keeltest, et *“ei ole vist yhtki “keeletõelust”, mis nii kategooriliselt jää(da)va vastu, nii kategooriliselt pooldavad teisenemist ja muutumist”* (KM: 90). Selles talle iseloomulikus samastamisprotsessis kõneldakse yhekorraga oma keelkonnast, religioossusest ja progressiivsest-arendavast keelekasutusest. Kuna tegelikkust vaadeldakse voolavana, on nägijagi seal sees kindla määratluseta “kanal” ning kogeb toimuvat vahetumalt ja kõneleb kuidagi iseeneslikult, poolkogemata, teades umbes, et *“tähtis on sõnade eneste vastavus öeldamatule”* (VS 10.12.1963) või teisiti öelduna: *“tähendust kannab edasi mitte sõna, vaid selle poolt vallandatud (teadvuse) virvendus, resonants (ripple)”* (Reaney 1994:85). Keel, nagu me teda praegu tunneme, on ajaline ja minalisust kinnistav nähe, milles *“iga sõna saab tähenduse ainult suhtes sellega, mis talle eelneb ja järgneb”* (Reaney 1994:38). Nagu öeldud, on teadvuse piirseisundid kuidagi kõrvutatavad. Minalisus on neis teisenenud või kadunud – see tähendab ka muutust kommunikatsiooni laadis. Seekordne näide tuleb varjusurma kogenud isikult ja on üks sadadest taolistest. Oma varjusurmas viibimise aja “vaimset kõnet” kirjeldas ta järgnevalt: *“Seda suhtlemist võiks nimetada telepaatiliseks. See on täiesti hetkeline, täiesti selge. /---/ Mida tahes Sa mõtlesid ja öelda proovisid, sai koheselt täiesti*

selgeks. Kaheldava, mitmemõttelise, ebaselge (doubtful) sisuga väiteid ei tehtud kunagi” (Reaney 1994:103). Ambivalentsuse kadu on ilmselt põhjustatud sellest, et ei edastata sõnu ja lauseid tavalises mõttes, vaid terviktähendusi, mille vastastikuse mõistmise eelduseks on Masingu termineis “selgemõistus” ning mille tulemusena tekib “*uus syntees*” (cit. Hiob 2000:113) ja totaalne osadus ja sel juhul loomulik teadvuse (mis on “*erinevate teadlikkuse astete progresseeruv skaala*” (Reaney 1991:183)) laienemine juhul, kui toimib osapoolte vaheline “*kaaskõla, lainepikkuste yhtumine, vastutulek, resonants (resonance)*” (Reaney 1994: 86), mille mõju on “*“minale” symmeetriliselt vastupidine*” (ibid. 98) s.t. suhtlemise mõttes osaduslik, hajupiirne. Kokkuvõetult: kommunikatsioonivälja avarumine, vahendava (kodeeriva ja dekodeeriva) meediumi ja teate sisulise ambivalentsi taandumine ning sestap vastuvõtuvõime hyppeline suurenemine. Sellist ideaali võib teisiti sõnastada ka nii: Teise Maailma keel kui inimliku suhtluse üks tulevikuvõimalus pole mitte kronoloogilises ajas väljendatav lineaarne grammatiliste konstruktsioonide rida, vaid hetkega edasikanduv (või praegu visionaarsest vihjest avarduv) terviktähendus. Selle ideaali teostudes kaotab tavaline grammatika oma kohmakuse tõttu mõtte.

IV

Teistsuguse vaimse keskkonnaga suheldes peavadki grammatika reeglid nõtkuma vastavalt intuiitivsetele turgatustele ja ootamatutele seostele. Näiteks tsiteerib Jeremy Narby Graham Townsley käsitlust jaminahua indiaanlaste vaimulauludest nimega “koshuiti”. Ta ytleb: “*Nendes lauludes ei nimetata midagi tavalise nimega. Selle asemel kasutatakse metafoorselt tuletuslikke ümberütlemisi*” ning “*metafoori loogika on seletatav mõne hämara, kuid olemasoleva seosega*” (Narby 2001:98). Sellist keelekasutust nimetavad indiaanlased ise “*tsai yoshtoyoshto*” (ibid.), mille kõnekaim tõlge on kindlasti “*kaheliväänduv keel*” (ibid.). See ilmselt intuiitiivselt leiutatud termin ulatub nähtuse olemusele yсна lähedale. Šamaani / luuletaja / nägemuse sõnastaja / prohveti keel on kaheliväänduv ses mõttes, et ta üks ots koos kõigi oma tunnustega väändub Sellesse maailma (avalikule keelekorraldusele toetuv grammatika, yldistena käibivad sõna-tähendused jne.) ning teine Teise Maailma, kus enamik tavareaalsuse keelelisi konventsioone kas kaotavad kehtivuse või on takistavad ja primitiivsed. Nii et pool sellest keelest on “siit”, pool “sealt”. Kaheliväänduv keel on ilmselt ainus võimalus yhitada erinevate reaalsuspindade semantilisi lahknevusi ja intensiivsusi, yletada mõistmisbarjääri. Townsley mainib, et tema meelest kujundab šamaan oma suhted vaimudega (resp. nägemuse sõnastaja oma suhted Teise Maailma, Jumalariigiga) “*teadlikult elliptiliseks ja mitmetähenduslikuks, et peegeldada uuritavate olendite raskesti tabatavat loomust*” (Narby 2001:98-99). Olendite asemele võib panna ka vaimusilma ees oleva “elava pildi” või muud, suhte loomus säilib. Vaimulaulu kasutamise kohta ytleb šamaan veel, et: “*Oma koshuiti abil püüan*

ma asju näha (lauldes vaatan ma kõike väga tähelepanelikult); väänatud keel laseb mul tulla lähedale, kuid mitte liiga lähedale; tavalisi sõnu kasutades tormaksin ma, pea ees, asjade sisse, väänatud sõnade abil käin ma nende ümber ja näen neid selgesti” (Narby 2001:98). Kirjeldus haakub Masinguga suurepäraselt – nägemine on rõhutatud, samuti ka ligikaudsuse lähemus kirjeldatu olemusele - ilmutuslike “aimamisosaga” väljendite paradoksaalne võimalus näidata asju selgemini. Siit tuleneb, et Teise Maailma keele, kaheliväänduva kõne kasutus, kus “paradoks on teksti struktureeriv teema”²⁴ (Reanney 1994:14) väljendusviis, mille alusena nähakse metafoori, “paradoksi” (Undusk 1998:200) või “oksüümoroni” (Undusk 1998:42), mis toimivad, “vastandite lepitamise läbi” (Reanney 1994: 9) pole niisiis ” mitte keerutav, vaid ainuvõimalik asjade nimetamise viis”²⁵ (Narby 2001:99). Muidu ylekannt lihtsalt ei toimuks, kuna “sealpoolsetele” asjadele, tunnetele, intuitsioonidele ja muule pole “siinpool” otseseid tõkelisi ekvivalente. Teise Maailma keele väljendusulatuses toimib selle vägeva lähte tõttu ka tabuline osis: “On asju, millest ei tule kõnelda, ega kirjutada, sest kõik sõnad eksitavad teisi ja takistavad lugejat” (TP 31.03.1984). Siin on kõne all vahetu kogemise ja taipamise valdkond, mille puhul lugeja (kui too otsib asja ennast) umbusaldus öeldava tõepoolsuse vastu peab olema suur või peaks too loetut koguni unustada pyydma, et mitte jääda kujutluste vangi. Et indiaanlane kõneleb laulust, ei tohiks siin häiriv olla. Masingki on oma luuletusi lauludeks nimetanud (laulusus on üks maailma suhtumise liik) ning helide suhtes poetanud, et “ennemuiste ka muusikat nägin voolavate piltidena” (ML:380). Siin teeb ta “visualiseeriva” vastuvõtjana põhimõtteliselt sama, mida šamaanid vaimulaule “nähes” ning edastades. Angelika Gebhart Sayer ytleb, et nende jaoks laul “koosneb kolmemõõtmelistest kujunditest, mida šamaan imiteerib, tuues kuuldavale neile vastavaid meloodiaid” (Narby 2001:68). Masingu muusikatajul on olemuslikku sarnasust šamanistliku suhtumisega, ehkki ta lemmikute hulgas mainib Mozartit, Carl Orffi, Cyril Scotti, (vt. näit SMP:117) Eduard Oja (teos “Aja Triloogia”) ja Rabindranath Tagoret. Visuaalsele lähte lisaks on Masing maininud, et ka lyhemate ridadega luuletusi “mõnikord kaastas mingi oma lauluviis” (MOL:383). Kuna tekst sünnib mitmesuguste tajumisviiside (pilt/ruum, sõnastus, heli, aimus/tunne, lõhn jne.) koostöös, on loomulik, et Masing luuletuse õnnestumise kriteeriumiks loeb seda, kas ta “poolvaljusti ja pikkamisi (umbes kirjutamise tempos) lugemisel toob tagasi kunagised nägemise hetked” (MOL:384). Öelduga on rõhutatud veel ka meetodi ajavälisust – endisi hetki saab tagasi tuua. Mõeldav on, et loeb veel praeguse lugeja ja kunagise kirjutaja olemuslik,

²⁴ Sama autor seob paradoksi ka täiskasvanusega: “Jeesus rõhutab paradoksi radikaalset tähtsust teadvuse arengus” (Reanney 1994:8) Mõeldud on Jeesuse ytteid, näitelause Masingu tõlkes: “Kui yldse teie teete kaks yheks ning kui yldse teie teete sissepoole nii nagu välispoole ning välispoole nii nagu sissepoole ning ylalpoolse nii nagu allpoolse ning, kui teie teete mehe ja naise yheksainsaks, seks et mees ei oleks (tehtud) mees, ei oleks (tehtud) naine naine /---/siis teie leete minemas sisse /kuningriiki/” (TE:56-57)

²⁵ vrd. Jyngeli ja Soskice'i paralleelse metafoori-käsitlusega, mis lähtub kristlikult pinnalt. On iseloomulik, et nõ. “tavakogemuse äärtel” kaovad paljud eristused, mis igapäevas poleemikat ja lahkarvamusi loovad.

hetketundlik kooskõla, mis peaks kuidagi sõltuma visualiseerimise kiirusest ning visualiseeritava keskkonna loomust, liikuvusest ja meeleolust. Ja nõnda on lugemine (parim näide on ilmselt see, kuidas Jaan Tooming loeb mõnesid Magellani laule või nende fragmente - “Seni lompe leidub...”, ”Surmaks ma muidugi lähen...”, “Rohelisse samblasse rada kasvanud koju...” ja ”Uduse torni tipul...” plaadil “Ja tuulelaeval valgusest on aerud” (1990) (TL)) juba loomult visualiseerimisele lähedane loitsiv kõneakt. Siit võib järeldada, et Masingule on luule (ja vist yldse loomingulise tegevuse, mille aspektid yksteist vastastikku täiendavad) puhul oluline yhest mõiste- / kujutus- / tajusüsteemist teise libisevus, tõlgitavus. Nende piiridel liikuv loominguline artefakt suudab neid kuidagi yhendada ja on seetõttu mitmekesisem, mõjusam, elustavam. Tähtis on ka yhest meediumist teise libisemise protsess ise, milles on midagi vallandavat ja ekstaatilist. Võib vist öelda ka, et mida rohkem neid eri meelte andmeid yhendavaid sildu luuakse, mida yhtsemas koostöös meeled rakenduvad mingi eraldi saavutamatu eesmärgi teenistusse, seda terviklikumaks saab loova inimese meelsus ning maailmataju. Psühholoogiliselt võib seda nimetada synesteesiaks (ekstaasis pyydlevad mystiku meeled yhtsuse poole, sattudes yksteise varem eraldatud, kuid kasutatavatele toimealadele), vaimselt uueks synteesiks teel olendi poole, kelleks killustatud inimene peab saama. Võib oletada, et seda olendit iseloomustab kõrgeenenud keskkonnatundlikkus ja et hoolikam tähelepanu ja mõistmine väljenduvad ka nyansseeritumas ja intuitiivselt muutuvas keeles (kuni keel kui suhtlemisvahend pole millegi muuga asendatud). Oluline on ka see, et lausumine tähendab vajalikku tunnustust Teisele Maailmale: “*need selles teises maailmas /vajavad/ ytlemit, et see teine maailm on olemas*²⁶” (PP: 351). See ei tähenda, et Teisel Maailmal poleks ideedest sõltumatut eksistentsi, vaid seda, et see reaalsuspind vajab kõige tajuva loomulikus kokkukuuluvuses kontakti inimesega. Sama tungiv peaks kontaktivajadus, kasvamispyyd olema inimese poolelt. Teine Maailm on lausujat ja lugejaid / mõistjaid virgutavate ekstaatiliste lausungite ja yllatavate mõtete ja nende teostamise teel vaimselt laiendatav. Masingul on elusolendist rääkimine või temaga kõnelemine religioosne akt. Kogu lõpetab lootus kuulda oma armastatult kõikeselgitavat uut või ammuununud nime: “*Oh, kuidas Sina nimetad siis mind, kui me tänane teineteise õndsust*” (SMP:229). Igasugune nimetamine on ekstaatikule kreatiiv-maagilise tähendusega, lausutavat taasloov ja täiendav²⁷. Vahetus suhtes, võrdsete kahekõnes lausutud mystiline nimi elustab nimetatavat olendit, kes saab uuesti tähistatud, ymber loodud. See aimatud Nimi või ilmutatud fraas väljendab jumalikku vastavust ja taastatud igavest kooskõla. Kuna teadvuse arengu tunnuseks on “*suurenev võime näha asjade omavahelist seotust*” (Reaney

²⁶ “Peccavi...”algkäsikirjas oli kõikjal umbisikulise asemel isikuline kõne (siin: “need” asemel “meie” (P)), nii et kõne all pole mingid mytoloogilised olendid, vaid intensiivsema tajuga inimesed.

²⁷ ...või ka sajatav-kahandav - sellega seondub kõigi Selle Maailma väärtuste sarjamine – et paljastada nende illusoorisust, inim-tehtust ja ka vimm ylbete vastu. Isiku pinnal vt. märkusi needmise kohta.

1994:146), siis keeleliselt väljendub see suutlikkuses asju / olendeid üha uuesti ja erinevatest perspektiividest kirjeldada, et paremini tabada nende olemust ja sõnastada nende seoseid enda ja yleilmse kogutervikuga. Uus nimi vihjab / avab öeldud olendis ununud, senitundmatuid, vabastavaid aspekte ning annab talle elujõudu, tekitab talle uusi olemisvõimalusi. Kestev religioosne ymbarnimetamine on üks Nähtu tänamise parimaid viise ning püüd koordineeruda kõige elava muutlikkusega. Luuletamine, loovas ylesehitavas dialoogis asumine maailmaga oli Masingu jaoks õige elulaadi lahutamatu osa. *"Kriteeriumiks mul alati: kas on millestki luuletada? Kui pole, siis pean end väsinuks või surnuks"* (LM: 5.11.1963). Tõdemus on sõnastatud "Saadiku..." käsikirja lõpetamise paiku. Ta abikaasa meenutas, et Uku päevaplaanis oli igal õhtul üks omaette luuletamise aeg. Luule oli talle üks loomulikumaid ja olulisimaid elusamuse ja meelekerge indikaatoreid - kas ta hoolib ymbritsevast piisavalt palju, et selle hoolivuse väljendus temast välja tulvaks, tekstiks saaks? Kas minapiir on piisavalt õhuke, vastuvõtlikkus piisavalt suur? Tegevusena polnud luuletamine midagi ainutähtsat või eelistatud, vaid lihtsalt üks loova ja religioosse olemise viis, mis täiendab inimese elutervikut. Selline väljendus oli üks usuvajadusi. Luule spetsiifika võimaldas olla siiram ja vahetum kui suuline kõne või esseistika, seistes lähestikku palvega. Poeesia materjaliks on inimese meel, mida läbivad pildid maailmadest. Parimal juhul on see seotud ja alaliselt muutuvate entiteetide (inimene / Jumal / kõik aegruumis leiduvad kõnetatavad teadvused) sisima suhtluse verbaliseeritud väljendus. Erakordsetes seisundites toimub meelelaiendus ja *"inimene siis võib yhtaegu mahutada endasse kõik (kõik on tuttavad või yhtaegu omad) ja olla pisem pisemast, kes aga ometi näeb kõike."* (MOL:380) Luule on mõnes mõttes see ideaalne kõneviis, mida inimene tahaks kasutada ka igapäevaelus, suhtlemisel kogu maailmaga, aga mida häbelikkus, vajaliku pideva mõtte- ja tundeintensiivsuse puudus, suhtluskonventsioonid ning mõistjate vähesus teda kasutamast takistavad. Vaba kirjutamine ("luulelend" sobivama sõna puudumisel) oli märguanne sellest, et tegutseja asub meelekerges seisundis, et ta rahu ja tänulikkus ulatub talt välja, loob midagi. Sellest, et tema loomulik sättumus maailma suhtes on jälle toimimas. Iga loov olend väljendab, kinnitab oma olemasoluga seda, et on *"Jumala halastus ehk armastus maailma vastu"* (PP:352), ja taipab, et *"ainsaks olendiks, kellest saab kõnelda, on Jumal."* (PP:354) oma loodu lõputus võimalustekyllas muutumises.

Aja(loo)tunnetus, ajalooline õiglusmeel, eelmised elud

*“...also I am ancestral. Aeons ahead
and ages back, both son and sire I live
mote-like between unquicken and the dead –
from whom I take and unto whom I give”*

Siegfried Sassoon (cit. Reaney 1991:232).

Lähtealusena kasutan siin Darryl Reaney tõdemust, et *“Meie ajatunnetus/meel on vaimne kaart, mille abil me oma mälestusi korrastame”* (Reaney 1991:82) ning *“et aega tõepäraselt käsitleda, peame esmalt käsitlema meelt / mõistust / vaimu (mind)”* (Reaney 1991:26). Kuigi kronoloogiline ajaline mõtlemine on praegu valdav teadvuse liigendamise viis, ei tohi me unustada, et ta on ainult üks paljudest. *“Relativistliku füüsika perspektiivist ruumaeg (universum) lihtsalt eksisteerib; valet jaotumist minevikuks, olevikuks ja tulevikuks pole olemas”* (Reaney 1994:97, vt. ka näit. Reaney 1991:26jj.). Nõnda, et inimeste poolt arvatavat aega väljapool neid ei ole. Aeg on meie mõistuse konstruktsioon, *“neuropsyhholoogiline, mitte füüsiline entiteet”* (Reaney 1991:81-82), millest väljudes puhastunud teadvus võib tajuda seda füüsika mõistega *“ruumistunud aega või aeg-ruumi (space time)”* (Reaney 1991:206), mille suhtes meie ajatunnetus on vaid nyrimeelne lihtsustus. Aja ja ajaloo suhete kohta võib Joseph Cambelli parafraseerides öelda, et *“Ajalugu (aeg) on õudusunenägu, millest ma ükskord ärgata loodan”* (Reaney 1991:205), ja selline suhtumine on lähtelt yhtaeu nii religioosne kui teaduslik. Temporaalsuse ja antropotsentsismi illusioon peab kaduma. Nagu mystikud on kõnelnud: kes vabaneb “minast”, astub välja ka ajast. Valgustuse saanu *“ajanoolele võib panna mistahes suuna”* (MOL:254). Ja, nagu teaduse poolelt kinnitab matemaatik Clement Durrell: *“Universum kui entiteet on ajatu (ja ruumitu) /---/ kõik syndmused, minevik olevik ja tulevik, nagu me neid nimetame, on kohal neljadimensionaalses aegruumilises kontinuumis”* (Reaney 1991:206-207) ning Masingu järgi see *“lõpmatu aegruum ei ole midagi muud kui Jumal”* (cit. Hiob 2000:58). Neljanda mõõtme (paljude paraleelmõistete hulgas märgib ka see praeguse inimliku tegelikkuse yletamist) kehtestumisest unistas ka Masing, mitte asjata polnud ta yhe luulekogu nimi “Unenägija tesseraktis”, (tesserakt on tavakuubile geomeetriselt võimalike, kuid inimlikult veel tajumatute tahkude lisamisel tekkiv neljamõõtmeline “hyperkuup”, mille (ja sellest lähtuva teistsuguse ruumistruktuuri) tajumise põhiliseks takistuseks ongi peetud meie klammerdumist aega. Masing ise kirjeldab seda Howard Hintonile toetudes

nõnda: *“nagu pinda piiravad jooned, ruumi pinnad, nii peaks tesseraktis piirajaks olema ruumid, mis mingil meile kujuteldamatul kombel on omavahel yhenduses”* (MOL:34). Tavaline aeg eksisteerib ajaloolises mõttes *“ainult tesseraktist abstraherituna”* (MOL:39). Kuid aeg on “liigestest lahti” ka realistlikumal pinnal. Otsekui aja suhtelisuse rõhutamiseks on erinevatel ajastutel ja rahvastel käibinud erinevad kalendrid ja aja arvamise viisid. Muistsete kultuuridega tegelenud Masing loomulikult teadis seda. Juba noorelt väitis ta dialektilise teoloogia jälgedes mystilise otsekohesusega, et *“inimene usuga on tõstetud üle aja ja väljaspoole aega”* (PP:71). Hiljem on ta rõhutanud ka eluhetke erksuse tähtsust aja yletamise juures: *“Õigel ajal – kui inimene veel loodab ja usub midagi, kui tal on veel seesmist jõudu – saaks mu arust kyll tõsta välja ajast enda ja upitada yles teisi, kes tahavad samuti”* (EM 21.07.1957). Aja ja usu seos on tunnetusliku relativismi puhul määrav, kuna *“suhtumisest sellele /s.t. inimese loodud aja – L.S./ mõistele oleneb terve kultuuri käik”* (PP:70). Yhesõnaga – milline (praegusena tõene, illusoorne, teistsuguse konfiguratsiooniga vms.) aeg ka ei oleks, inimese ainsaks mõeldavaks kohustuseks selle suhtes jääb ikka täiustumine. Käesolevat ajaloolist etappi mitte absolutiseeriva isikuna oli Masingul ylimalt suur usk indiviidi sisevaatluse jõusse: *“inimeses on tegelikult säilinud väga palju yrgset ja tal on sama hõlbus minna endasse kui minevikku nagu endasse tulevikuna”* (YU:71). Selle vabaduse tingib võimalus, et *“kogu tulevik on valmis juba ruumaja struktuuris. Kõik on igavesti antud, ning ainult “aktualiseerub” maailmaprotsessis”* (cit. Hiob 2000:20). Masingu vaate järgi *“võib tegelikkust kirjeldada paljudimensioonilise tervikuna ja dünaamilise vooluna, mis kehtib nii sise- kui välismaailma kohta, mis primaarselt pole lahutatud”* (Hiob 2000:34) Neid väiteid võib sõnastada ka nii: inimene pole algupäralt ajalooline, vaid jumalik olend, kes peab ajaloolisusest pääsemiseks oma jumalikkust uues synteesis täiel määral teadvustama. Veelgi enam, Masingu meelest peaks aja yletamine ka juba *“tehtud olema /---/ See tähendab aga, et väga paljud inimesed, kes elavad aastal 1963, kes ei ole aastast 1963, vaid ytleme, aastast 2963 praeguses mõttes, sest siis ei tähenda enam midagi seegi arv”* (B:225). Selles aja yletamist vaimse tasemega siduvas väites juurdub ka nn.”saadiku-võimalus”, mis alamal käsitlemist leidis. Pakkudes elu jooksul mitmeid erinevaid hypoteese aja olemuse kohta, jäi Masing kindlaks, et *“meie ajamõiste on igal juhul vale”* (ibid.). Nagu on ebatäielik meie kujutlus ajast, nõnda paistab talle suuresti luhtunud protsessi ja ebaotstarbeka struktuurina ka ajalugu: *“Kogu maailmaajalugu on õigu-poolt ainult selle ajalugu, kuidas inimsoo patune rumalus ja laiskus on pyydnud end õigustada loendamatute röövryytiõpetuste varal”* (MOL:229). Nende õpetuste teostumine on pärssinud inimarengut ning hoidnud ylal ja kinnitanud eelarvamuste võrku, lisades sinna aina uusi asjatuid kronoloogilisi syndmusi, mil pole inimest edendavat kvaliteeti. Ajalooline formatsioon, mida nimetame minevikuks, *“oli samuti juhuslik nagu praegune”* (JM:138). Kronoloogia-vastasuse

radikaalseimaks näiteks on vast veene, et *“sellal, kui oleme teadlikud ajast, pole me yldse teadlikud”* (Reanney 1994:107). Välise, egoistlike huvide võitluses tekkinud juhuslikkuse vastu saada on indiviidil võimalik ainult yhel viisil: sisemise korrastatuse, pyhendumuse ja seekaudu ymbritseva illusoorsuse yletamise teel. Ysna samas suunas mõtleb ka Reanney: *“Niisiis on antud hetke “mina” teie “mina” pealispind; teie “syvamina”, mis on teie “tõeline mina”, on “mina”, mil on ajaline sygavus”* (Reanney 1994:84). Masingule kohandatuna kõlaks see: tunnetuse iidsus ja ulatuslikkus on indiviidi tõelisuse parameetrid. Ajalise sygavuse saavutamisel ja hetkemuljele allumatusel on abiks ajaloo tundmine. Masingul oli lai silmaring ka talle vastumeelse sisuga ajaloost. Lisaks neile teadmistele oli tal ka omalaadne ajalootunnetus, mida võiks kirjeldada kui pyydu jõuda allikmaterjalide andmeid ja intuitsiooni synteesides teatavate “vaimselt sobivamate” ajajärkude mõistmisele. Võib vist öelda, et kuigi indiviidid on suuremal või vähemal määral erinenud alati, on igal kultuuril summeerituna mingi aura, (masinglikult öeldes “elususe aste”). Aegade polyloogis kehtib eri ajapindade vahel pidev selektiivne tunnetuspyye. Vastuvõtlik inimene tunneb ära, millise aja luule, laulud, kombed, usk jne. lisavad midagi tema maailmale, kus tal on leida äratundmist ja täiendust. Vist seda sorti “mosaiigi kokku panekut” peabki Masing silmas lausudes: *“Nagu paleontoloog, kes yhe luu varal rekonstrueerib olese, uurin minevikku, lootes, et talitades nii, virgutan varjurusmas viibiva võime”* (PP:170). Meetodit võib nimetada samuti, nagu Masing kutsus juudi mystiku Isaak Luria toimimisviisi: *“visionäärne arheoloogia”* (JM:64). Masingul oli ses suunas suurejoonelisi unistusi: *“Oh seda töötamiskollektiivi, millest olen eluaja unistanud! Sihukest Heini laadi akadeemiat kuidagi. Et taastada inimkonna mõtlemine u. 5000-8000 e.Kr., enne indiaanlaste lahkumist Ameerikasse”*(OW 16.IV.1962.) Teha pyydnuks ta seda yrgboreaalia päästetööd vist eelkõige muinasjuttudest, lauludest ja myytidest vanimaid motiive sõeludes ning arheoloogiliste andmete ja mentaliteediuurimise kaudu. Ja leitud oleks ehk kaemuslikult laiendatud? Masingu jaoks on sel “varjurusmas viibival võimel” või “ajaloolisel vaimusilmal” oma soodusalad: *“Ajaloost mu meelet paeluvad ainult need kohad, kus inimene suudab astuda sisse ja elada kaasa, näha ja kuulda”* (KR 2.06.1973) ning sama mõtte teisendina: *“vahel inimene elab hoopis mujal kui sääl, kus ta tegutseb”* (PP:94). Mineviku teeb adutavaks, huvitavaks ja mõistetavaks alles kompleksne tunnetus. Alla selle pole inimene vaadeldava perioodi suhtes kompetentne ega oma kyllaldast vaimset sidet. Ta teadmised tollest ajast ei moodusta tervikut, ning on tihti kõigest isiklike eelarvamuste laiendused. Dogmaatilised teadlased *“projitseerivad oma eeldused minevikku ja leiavad nemad siis säält uuesti”* (YU:228). Kitsarinnalisust soodustab veel see, et nad *“pole valla yldise põhjustatuse uskumisest, /---/ koos aja-ruumi igaveseks pidamisega”*²⁸ (YU:233). See tähendab vist, et enesekesksus ja allikate liigne

²⁸ Sellest metafüüsilisest eeldusest lähtubki terav vastuolu Masingu ja nn.tõsiteaduslike ajaloolaste vahel, mille suurepäraseks illustratsiooniks on

usaldamine ei lase neil arvestada intuiitivsete väljatulede võimalikkusega ja religioossetes plaanis põhjuslikkust muutva lunastuse parameetriga. Ilmutus muudaks praegusi kujutlusi ruumist ja ajast ning pidevana genereeriks uue, vahetuma ning intensiivsema “aegruumilise olemise”. Tekib perspektiiv ja seejärel ei välju inimese otsused enam sündmuste praeguse misantseeni või tänapäevaste seisukohtade platvormilt, mis on tendentslik ning muutlik abstraktsioonipind. Tõsi, täienev ajaloolis-arheoloogiline materjal võimaldab tuumakamaid oletusi ja yldistusi, kuid kaugema mineviku fragmentaarsed käsikirjalised allikad ja leiud tuleb uurijail siiski sidusaks tervikuks seostada. Ta ise summeerib seda nõnda: “*Ainsaks võimaluseks mõista teisi inimesi ja kaugteid aegu (ykskõik, kuhu me tõmbame piiri) on loobuda igasugustest eelarvamustest, kõikide tontide kummardamisest (nagu kausaalsus, antropotsentrism)*” (YU:415). Võib vaielda, kui palju ta ise seda teha suutis, kuid siin on olulisem avada tema eeldusi. Usutlustes on ta tunnistanud, et “*teatud ajajärgud ja teatud inimesed on sellised, et panevad endaga tegelema*” (Paul int. 31.09.1984) ja “*on vist ainult kolm reaalist ust ja hetke meie ajaloos mulle, umbkaudu 1340, 1430 ja 1600*” (KR 2.06.1973) ning sama asi julgema sõnastusega: “*mul on siukesi perioode, millest ma mõtlen, et ma olen nende aegu elanud...*” (AOS:3) ning “*nägin, mis 1343, 1600 jne. juhtus meil, väga selgelt*” (KR 8.01.1969). Seega Jyriöö aeg, Liivi Ordu valitsusaeg ning Liivi sõda ja suur katkuaeg Georg Mylleri paiku²⁹. Esimesest ja kolmandast on ta ka luuletanud, 1430. aasta sündmuse käsitles ta aga oma kirikuloo loengutes. Selle aja kaasaalamise jäljed on poeetilise tekstina olemas ning spekulatsioonides võib öelda, et meie luulepildis ei saa vist kunagi (või vähemalt aja kui parameetri yletamiseni) leiduma nii ehedaid jäädvustusi sellest eesti kirjakeele kujunemise eelsest ajast. Teisalt pole päris õiglane Jyri Kivimäe kombel kogu Masingu allika- ja meelsuskriitilist ajaloo uurimist ainult luulelennuga seostada, vihjates “*luule ja ajalootuule vahelise rajajoone tühisusele*” (VU:237) selles. Teadlasena vaidlustab ta esmalt Masingu käsitletuse metodoloogiat: “*Tema arutelud pole allutatud rangele süsteemiloolikale, neis on ootamatuid käänakuid ja kahinguid ning visionaarseid tõdemusi*” (VU:233). Võiks veel lisada, et Masing rõhutab tihti inimlikke suhtumisi seal, kus ajaloolane peaks opereerima nõ. “valmisfaktidega”. Iseloomulikult on tal peakysimuseks “*kuidas?*”, mitte “*mis?*”. Kivimäe meetodite õigsuse monopoliseerimine enda mõtteosalistele ei vii paraku dialoogi edasi. Eri suhtumiste vahel peaks olema võimalik ka konstruktiivne süntees. Professionaalne ajaloo uurimine võiks vaagida mõnede Masingu dokumentidel põhinevate oletuste viljakust, tarvitsemata nõustuda kogu ta skeemiga. Teema “*mis juhtus tegelikult?*” on praegu hinnatav üksnes empaatilis-spekulatiivselt, kuna “*alles lunastatud inimkond saab oma minevikust*

Masingu enda sagedased halvustused (baltisaksa) ajaloolaste suhtes (näit. VU:99 jj.) ja teise leeri poolt akadeemilist historismi esindava Jyri Kivimäe ees- ja järelsõna samale teosele.

¹⁷Isikuliselt on ta veel poetanud, et “*Gilläus ja Göseken olid kord elusad mulle*” (BK 9.04.1969), ning on neist meestest veidi ka kirjutanud (vt. VKL).

täielikult osa. See tähendab: alles lunastatud inimkond saab tsiteerida iga oma minevikuhetke” (Benjamin 2002:17). Nagu eelpool öeldud, pole tsiteerimine vanal kujul lunastuse puhul enam vajalik. Kõik eluhetked on synteesi läbinud olendis yhtaeu kohal. Selle religioosse-holistliku ideaalstsenaariumi järgi saab ajaloost kogu inimkonna jaoks seotud ja yleni tajutav ning jätkumise puhul sujuvas koostöös edasi moodustatav tervik, milles kõik syndmused transtsendeeruvad ja mälestused pole enam emotsionaalselt klammerdavad, vaid teadmiseks võetud tervik, et minna edasi. Kui Masingu tavapärasest elavamat ja detailsemat eesti ajaperioodide taju aprioorse tõena võtta (teisiti pole tema tõelusetundele järgnedes võimalikki) siis ilmneb loogiliselt, et sel olendil on teistest rohkem sõnaõigust eesti mentaliteedist rääkimisel, kuna ta on seda “kogenud” või “näinud” erinevais yhiskondlik-vaimsetes formatsioonides ning yhendab aegu läbielatu ja mõistetu kaudu. Yhendus pole siiski pidev, nimetaksin seda “aegade häiritud dialoogiks”, milles on rääkija jaoks vaevalisi lynki ja kadusid. Ta ise mainib kahetsusega, et ei suuda oma “selgeltnägemist” kontrollida³⁰, see “*funktsioneerib kuidagi läbi udu, hetketi ytleb mulle tulevikku, vahel valgustab minevikku*” (PP:170). Yhelt poolt tahetakse mäletada, sest siis selguks kõik juhtunu, mis olevikus painab, selguks Jumala tahe: “*Oh Jumal, kui ma otsast alata võiksin, mäletamata midagi, / kaasas teadmata sõna, / selge sein tõuseks möödunu ette*” (SMP:10). Samas tekitab teadmatuse suure mõistmisjanuga inimeses piina ja soovi see kesteu ambivalentsus lõpetada: “*Jätku mind ometi nõnda, ärgu kadunud hetki otsima pangu*” (ibid.). Samuti pole Masing enda minevikuliste vormide suhtes sugugi nii kindel, kui ta kriitikud arvavad: “*Kas ma eksin? Ehk olen keegi muu? / Viimaks too, kes valet jäädvustas sakste rõõmuks / ja nyud pean rääkima tõtt*”³¹ (SMP:34). Tal on pigem mingi ligikaudne yldpilt kunagiste syndmuste loomust, kuid selles, kas, kellena ja kuidas ta neis osales, on tal kahtlusi ja võimalikke variante. Ka Masingu puhul toimib Madis Kõivu puudutav kirjeldus mälu toimimisest tekstis. Jaak Rähesoo eristab kaht põhisuunda: “*“laboratoorika” – mälu täpsustamine ja korrastamise püüded, mis sageli luhtuvad ja “fabuleerimine” – mälukatkete tõlgendamine, mõtestamine, mis kohati suubub ülimesse spekulatiivsusse ja mille funktsioon on omalt poolt “rääkida täis” need lüngad, mida mälu ise ei suuda täita*” (cit. Pilv 2002:25). Mälu toime raamistik on Masingul ajalisel hõlmavam ja intuitiivsem, kuid mõlemad protsessid on selgelt jälgitavad. Minevaste või tulevaste aegade paine ja lumm ning sellega seotud tunded olid kindlasti yhede olulised tõukejõud “Saadiku...” syndimise taga.

³⁰ Ses suhtes on teravmeelse märkuse pillanud Tõnu Õnnepalu. Kirjutab, et tema jaoks parimas luulekogus “Õhtu toob tagasi kõik” on Kaplinski leidnud tasakaalu “*oma sentimentaalsuse ja selgeltnägelikkuse vahel*” (Nigov 2002:33) Ilmselt on hyplevad meeleolud Masingugi puhul selgelt nägemist varjutava loomuga olnud.

II

Kriitikale meeldib tihti Masingu tegevusvaldasid lõigukaupa eraldada. Lähivaatluseks on see tõepoolest vajalik. Kuid vahel kaotatakse niiviisi silmist sidus tervik, summeeritakse ja tõlgendatakse tsitaate omatahtsi ning antakse mõistetele oma sisu. Arne Hiobi suurepärane doktoritöö "Uku Masingu religioonifilosoofia põhijooned" kinnistas viimaks Masingu seosed euroopa filosoofia soliidse traditsiooniga. Enam teda *new age*-ilikkuses süüdistada ei saa. Kuid – kyllap väitekirja akadeemiliste piirangute tõttu – jäi midagi ses mehes siiski avamata. Mõningane kramplikkus ja stamplikkus ilmneb, kui Hiob käsitleb taju ja reaalsuse äärealadesse puutuvat. Kõige lihtsam vastuväide tavareaalsust ja aega yletavale kogemustele on muidugi nende subjektiivseks ja solipsistlikuks tembeldamine. Mõistusliku tõsiteadlase ja teoloogina väidab Arne Hiob, et Masing liialdab subjektivismiga ning loeb "*ajalukku sisse oma arusaamu*"³² (Hiob 2000:155) ning et ilmutus "*peab tegelikkusega kokku minema*" (Hiob 2000:153), olles selle väite kehtivuse Masingu puhul järeldanud sellest, et too "*ühendab ühte tervikusse religiooni ja filosoofia, kunsti ja teaduse ning kõik muudki tegeliku inimelu valdkonnad*" (ibid.). Valdkondade yhendamise oli kahtlemata Masingu eesmärk, (vrd. ka Reanney: "*Sellel reaalsuse syvatasandil hajub väär eristus poeedi ja teadlase vahel ning teadlased kasutavad laulude ja tähendamissõnade keelt oma intuiitvsetes pyyetes leida maailma baasstruktuuri*"³³ (Reanney 1991:211)) kuid nende eraldatuse yletamisel tekiks kahtlemata teistsugune tegelikkus kui see, milles toimib praegune argisuhtlus. Seega loodab Masingu ilmutuslikkus olla korrelatsioonis kõrgema, jumaliku või tulevase tegelikkusega, kyll aga mitte "ylدتuntud" või "tervemõistusliku" realiteediga, Masingu sõnul "*selle tegelikkuse, mida ilmtingimata tuleb säilitada ja kummardada, sest tema olevat Jumala loodud*" (JM:54), mille ainukehtivaks ja -määravaks pidamine seab pigem kahtluse alla pidaja mõtte paindlikkuse. Hiobi etteheide, et Masingul avaldub "*ähmasus kogemuse ja tegelikkuse vahekorra määratlemisel*" (ibid.) ja sealt edasi nõue, et "*intuiitvsel teel saadud tunnetus looduslike ja ajalooliste sündmuste kohta peab vastama tegelikkusele endale, või kuulub ta – kui solipsismi mitte eeldada – subjektiivse fantaasia valdkonda*" (Hiob 2000:152) ja väide, et Masingu "*subjektiivne*

³¹ Samas vaimus kõhelnud ta prohvetluse loengus endale antipaatselt ylempreester Joohananiist rääkides, et "*Ma ei tea, kas ma ei ole ise Joohanan*" (Paul 2002b)

³² Sisuliselt sama süüdistuse esitab Kivimäe järelsõna, lisades klauslina ka lugejapoolse moonutuse võimalikkuse: "*lugeja saab sellest omamoodi aru, lisab mõttes või koguni leiutab intensioone ja tõlgendusi, mida autoril polnud kavaski oma raamatusse sisse kirjutada või ära peita*" (VU:221)

³³ Reanney paatos on, et inimvõimete piiril ulatavad mystilised traditsioonid ja teadus teineteisele käe, ning "*pole juhus, et mõned suurimatest teadlastest, kes iial on elanud – Einstein, Eddington, Heisenberg, Schroedinger, Pauli – on olnud tugeva mystilise kallakuga*" (Reanney 1991:196) Pea kõiki nimetatud teadlasi on oma mõttekäikudes maininud ka Masing.

ilmutuskäsitus on õigustatud üksnes elamuslikku külge arvestades” (Hiob 2000:153), vajavad kommenteerimist. Vastuargumendid on siin pisut tugevamad, kui eeldused lubaksid. Kõigepealt vaatame, mida Masing on öeldnud inimeste elamustest: *“Nende suurepäraseid ja sügavad elamused on aina needsamad. /---/ Kuidastahes nad pyyaksidki – elamustekimbust ei saa iial Elu”* (LK:2). Seega on elamuslik, esteetiline külg ilmutuse puhul täielikult eitatav. Teiseks uskus Masing “kondestentsi” teooriat, mille järgi *“Jumal kohandab oma ilmutuse laadi vastavalt inimese arengutasemele”* (YU:473) ning iga ilmutuse saanu taipab sellest ainult nii palju, kui võimaldab ta mentaalne kvaliteet antud hetkel. Ilmutuse inimkohasus on osa kõrgema reaalsuse toimimisest, mis pole käsitletav inimlike hinnangute läbi, vaid kuulub “seletamatu” valdkonda, kuna me ei hooa selle toimimise seaduspärasid. Kogu ylemõistusliku diskursuse kohta kehtib, et: *“Loogiliselt ehk loomulikult on sellised nähted muidugi tõestamatud, sest nende eeldused on samuti puhtvaimsed nagu tulemused”* (JM:18). Pealegi ei jälgi Hiob enda eeldusi. Tegelikuse ja tunnetuse vahekorda käsitledes tsiteerib ta autoriteedina Sandkyhlerit: *“Tunnetuse tee “kulgeb kindlasti läbi tegelikkuse, kus “ta ise kujundab ‘tegelikkust’ ning seda on³⁴””* (Hiob 2000:150). Siia võib lisada kvantfyysikute aksioomi, et *“reaalsus, mida me vaatleme, saab kummalisel kombel teisendatud vaatlemise fakti poolt. Teadvus tundub maailma asjade puhul olevat mitte vaatleja vaid osaleja; vaim ja materia, subjekt ja objekt pole enam eraldatud, mingil subtiilsel moel on nad koostoimes”* (Reanney 1991:xxxii). Olles tunnetuse tegelikkust loovat rolli jaatanud, tundub tagasipööre solipsismis ja fantaasias süüdistamise juurde inimtüüpide erinevusest tuleneva kangekaelse vaidlemisena. Tundub, et Hiob keeldub nägemast dynaamilist yleminekut mystilise kogemuse totaalsuse ja mõistusliku seletamatuse vahel, seda piirulukorda, kus intuitiivne aimamine on õieti ainus teadaolev lahendus: *“Inimmõistus suudab sageli aimata midagi poeetilise tõena ammu enne, kui teadus suudab seda tõde kinnitada omaenda mõisteaparaadile toetudes”* (Reanney 1994:63). Ähmasus ja subjektiivsete seisukohtadega liialdamine, need sagedasimad ja subjektiivseimad etteheited Masingule lähtuvad inimtaju eri selgusastmetest. Nagu fyysik Lecomte Du Nuoy on tabavalt öelnud: *“see, mis loob fenomeni, on vaatluse skaala”* (cit. Reanney 1994:56). Yhele ähmane ja liiane võib teisele olla selge. Ilmselt takistab inimtaju ja keele vähene kohastumus tundmatu infoga rääkijat yldmõistetavalt kõnelemast sellest, mida ta teadvus vaevalt hoomab. Muutuv olend teab, et *“iga järgnevat tasandit ei saa adekvaatselt kirjeldada madalama tasandi mõistete varal”* (MOL 1998:111). Teoloogina ei tohiks Hiob ju arvata, et suured mystikud ajasid tahtlikult segast juttu ning prohveteerisid mingist syrrealistlikust erahuvist lähtudes. Nad otsisid pigem kobamisi õigeid sõnu kogetu edastamiseks ja selgitamiseks. Võib yldse öelda, et enamik Hiobi süüdistusi langeksid ära, kui ta ei teeks jäika vahet teadlase ja mystiku rollide vahele. Masing

³⁴ Sama väitis ka Masing ise: *“meeled teevad maailma, ei registreeri üksnes”* (PP:144)

läheb palju mõistetavamaks, kui lubada tal olla nende rollide yhendaja. Toomas Paul mainib Thomas Kuhnile viidates, et *“normaalteadus on oma olemuselt dogmaatiline./---/ Teaduses ei ole legaalseid dissidente: teisitimõtlejaid lihtsalt ei peeta teadlasteks”* (Paul 2002c:2). See tuleneb teadlase-kujutelmast, mida relatiivsusteooria ja kvantfysika avastused on tasapisi teisendanud. Keskajal näiteks polnud teadlase ja mystiku symbioosis midagi imelikku ja mõnelgi pool on see symbioos taas tekkimas. Näiteks nobelist Niels Bohr määratleb teadust varjundiga, mida võiks pidada mystiliseks: *“teadus ei koosne ainult teadmiste akumulatsioonist, vaid uute tajuviiside loomisest”* (cit. Reanney 1994:11-12). Sellistel uute tajuviiside tekkealadel kasvab hyppeliselt fenomeni erijoonte arvestamise vajalikkus, kuna käsitluse all on fenomenid, mis meie maailmakirjeldusega täielikult ei haaku. Ja reeglipäratu erand on Masing eesti teoloogia, ajaloo, folkloristika, filoloogia ja kirjandusloo distsipliinide taustal rohkem või vähem tänaseni. Mitmete tema vaadete sarjamiste puhul nn. “tõsiteadlaste” poolt tekib tunne: kas dogmaatiline teadus ei rutta tema ekslikkuse protsenti suurendama esmalt just seetõttu, et ta – muuhulgas, mitte ainukehtivana – rõhub intuitsioonile, mida ta kutsub *“teise ja tõelise nägemise”* (MOL:43) nimega ning paljud ta oletused tunduvad praeguse (eeldamisi tihti tõeseimaks peetava) põhjusliku ahela jaoks fantastilised? Yhesõnaga, kõige rohkem häirib neid muidu vägagi skeptilisel Masingul vahel ilmnev joon, mille nimi võiks olla *“intuiitiivne kindelolek”* (Reanney 1994:13). Loomulikult, temagi kujutus tootis paratamatult ka eksimusi, kuid otsingulise pinna äärel kehtivad Einsteini mõte, et *“kujutus on teadmisest tähtsam”* (cit. Reanney 1994:74) ja Reanney veene, et *“loogika on intuitsiooni tööriist, mitte juht”* (Reanney 1994:11). Nõue, et intuitsioon “peab vastama tegelikkusele”, on despootlikult piirav. Masing ise defineerib intuitsiooni nii: *“Kui inimene on silmitsenud hulga detaile, palju diskordantseid / yhtesobimatuid - L.S. / fakte, siis ta äkki intuiitiivselt avastab, mis on nende eelduseks”* (YU:86). Tavategelikkusena tuleb siin mõista faktide sobimatust. Intuitsiooni leitu (=ilmutatu) taasloob sellest terviku, mida inimene oma eelneva skeemi põhjal (staatiliselt reaalsuspildi kytkes) ei mõistnud, kuid mille turgatamisi taipamine on samm lõputul tegelikkuse avastamise teel, mida inimkond käib. Võimatu, seletamatu piir on otsijale hajus ja iga leiuga edasi nihkuv. Kui seda inimese poolt siiani ainult episoodiliselt kasutatavat ja ehk ylepea kõige perspektiivikamat tunnetusviisi oleks alati hoitud nn. “reaalsuse piirest väljumast”, poleks meil praegu enamikku teaduslikest avastustest ning peaaegu kogu kunstilist loomingut. Teadvuse arenguga kaasnevat tõeluse muutust ignoreerida *“tähendab ignoreerida kogu evolutsiooni sõnumit”* (Reanney 1994:169). Masing väidab koguni absolutistliku jonniga: *“Tõepoolest on kõik tõed ja teadmised maailmas hangitud sel teel, mitte deduktsiooni või induktsiooniga”*³⁵ (YU:86). Teadvuse arenedes muutub pidevalt ka tema poolt tajutav tegelikkus.

³⁵ sarnaselt ka Thomas Kuhn: *“pea kõik tõelised edenemised teaduses on tulenenud “Heureka”-hetkedest, mille lähe on eristamatu loomingulise*

Ja intuitsiooni tasalylytamise, yhe reaalsuspinnaga sidumise soov jätaaks meid ilma inimteadvuse tulevikust. Võimalusena tõdeb seda ka Hiob: “*ei tuleks aga täiesti kõrvale heita võimalust, et praegu veel ebamäärases religioosses-ekstaatilisest valdkonnas võib esialgsel viisil avaneda midagi päris uut, mis alles kunagi muutub inimesele konstitutiivseks*” (Hiob 2000:160). Kui see on tõsi, siis edastavad Masingu nägemuspildid meile tuleviku tunnetuse viipeid, mille olemust tuleks hoolikalt uurida.

III

Ka Masingu puhul kehtib kõige laiemal kujul tõdemus, et “*meenutamine on oluliselt mõjutatud keelest*” (Tulving 1991:81). Endisi või ainult aimatud syndmusi aitab tema puhul meelde tuua just vabalt voolav ja loitsiv keeleline improvisatsioon. Mystiline ajaseoste adumine on enim võimalik poolteadlikes ja ekstaatilistes seisundites, kus sõnad “*kergitasid mingi enestest (mõnele Nähtud detailile viitava) sõltumatu pildi, mis siis omapääd hakkas avarduma ja syvenema*” (MOL:382). Sellise syvenemise kõige ilmsemad jäljed on kahtlemata luuletused. Reannee annab yhe seletuse luule mõjule: “*Poesia kasutab sõnu – eraldavat vahendit, mille abil me loome ego-mina /s.t. ajalise enesekeskse identiteedi /. Kuid teatud sõnakombinatsoonidel on kummaline võimendav mõju (resonance), “teistsugususe”, “mujalt pärinevuse” (otherness) kvaliteet*³⁶. Nad ei edasta pelgalt infot nagu õpik: nad loovad “katkestuse” tunde tavalise voolu, leides justkui ajas vaikse hetke, viivad nad lakkamatu vaimse tegevuse ajutise/ siirdelise (transitory) peatumiseni” (Reannee 1991:195). Kuna “*Me loome eneseteadvuse, andes realiseerumata vaimsetele võimalustele kindla symboolse struktuuri*” (Reannee 1991:170), võimaldab mõnede seda tekitavate süsteemide - kõne ja kirja - teisendamine ka muutusi enese tunnetamises. Vaba keelekasutus ergastab kasutajat, aitab tal “mina” ning aja struktuure alateadvuse või fiktsiooni piires ymber mängida (eksperimentaalse kirjanduse puhul) või koguni neid teisendada (mystikute, šamaanide jt. puhul). Yhes kõne kaugenemisega tavapärasest keelekasutusest suurenevad selle intensiivsus, ettearvamatus ja yllatuslikkus. Kuid muidugi võib neil muutustel peale arendava ja õndsastava olla ka visklevalt

inspiratsiooni hetkedest, mis toidavad muusikat, kirjandust ja kunsti” (cit. Reannee 1994:11)

³⁶ vrd. Masingu sarnase väitega: “*kirjelduses peab ilmtingimata olema ebatavalisuse (strangeness) parameeter*” (MOL:373), mille esinduslikuks näiteks on minestusest ärganu võõristav maailmaimeustus (SMP: 9-13). Ulme poolel võtab selle kokku Darko Suvini termin “*kognitiivne võõritus*”(cit. Org 2001:830)

enesehävituslik, jonnakalt eitav ja masendunud laad, nagu Masingu puhul tihti jälgida võib. Lisaks on poesia poolt võimaldatav taipamine ainult üks osa tervikust. Masing proovis lisada muidki. Ta on ammusi aegu vaadanud ka teistsuguse pilgu läbi - nii allikakriitilise ajaloolasena (raamat ”Vaskuks ja vikaaria Lohul” Jyriöö sündmustest, mille tekke yheks tõukejõuks oli ta sõnutsi päritolu: *“ise olen harjakas ja 40 aastat olnud pahane kõigis kirjanduslikes käsitluis oma esivanematele osaks saanud alanduste pärast”* (VU:95, artikkel “Somnium umbrae...” Georg Myllerist jt.) kui grammatiku-lingvistina (eelkõige raamatusse “Eesti vanema kirjakeele lood” koondatud artiklites ja loengusarjas “Keelest ja meelest”). Näiteks ta Usuteaduse Kõrgemas Katsekomisjonis peetud 14. sajandi kirikuloo loengud olid kaude küll kaemusliku tunnetusega seotud, kuid lähtusid kindlast allikmaterjalist. Sellisel suhtumistekimbul aega ja ajaloosse võib olla mitmeid põhjuseid. Jaan Kaplinski ytleb näiteks otsesõnu, et Uku *“uskus väga eelmisi elusid, mis on vist teada”* (Kaplinski:2001c). Tekstis “Päikesepiisk, unenägu...” on Masing isegi kirjutanud, et *“Keha olen kaotanud 8 korda”* (KTV). Eri aegades elamise väitega tegeldes võib pysida mitut sorti uskumises. Esmalt saab seda jaatada ning nõustuda reinkarnatsiooni kui yhe Masingu põhieeldusega, kust siis hargneb suur hulk mõtteradasid ja kysimusi. Teisalt (skeptiku vaatepunkt) võis varem elamise tunnet ja teatud aegade omaseks pidamist põhjustada väga detailne tegelemine mingi ajastu, kultuuri ja meelsusega, millele lisandus suur sisseelamisvõime ning ergas fantaasia. Kuid need on jämedad seletused, mis lähevad märgist mööda. Autor eitab esimese oletuse yldistamist: *“Liiaks lihtne vastus, et see kõik reinkarnatsiooni tulemus, selline seletus ainult segane nimetus nähtele”* (KR 2.06.1973). Esiteks on “mina”, kui kompleksse nähte täieliku edasi kandumise eeldamine ymbersyndides kahtlane seetõttu, et kehastumiste sotsiaalsed miljööd, eetikakoodeksid jm. kujundavad tegurid erinevad drastiliselt, jättes otsese jätkuvuse võimalusele vähe ruumi. Budism väidab, et *“inimene on pigem “olelusfaktorite kogum, mis allub alalisele muutumisele. Inimene ei kujuta endast seetõttu mingit järjepidevat “mina”, vaid on seoses olemis-faktorite muutumisega vaadeldav pigem nende funktsioonina”* (Kulmar 2000:49). Ka Masing rõhutab, et ta ei usu kehast kehasse rändavat *“astraalmina”* ega *“igavest mina”* (PP:209). Ebakorrektnel on ka väide, et Masingu järgi *“inimese eluülesandeks on selgitada ja parandada oma karmat”* (Hiob 2000:148). Selle aluseks olevas tsitaadis on öeldud *“Inimese elu mõtteks on muuta ja parandada oma “karmat”* (VS 17.11.1965) ning seejuures on tähtis, et inimesel on eludepikkune perspektiiv, *“ta teab”* (ibid.) et käesolevat hetke pole mõtet absolutiseerida. Termin “karma” on siin antud jutumärkides, seega tinglikuna ja mitte tavatähenduses, (karma kui mehhanistlikult toimiv põhjuse-tagajärje süsteem³⁷), vaid teadveloleku, elu suunatuse mõttes. Masing väidab, et

³⁷ võrdluseks entsyklopeedia definitsioon: *“karma seaduse järgi sõltuvad /---/ inimese praegused ja tulevased olemisseisundid jätkuvas ümbekrehastumiste ahelas tema tegude eetilise olemusest.”* (Eesti Entsyklopeedia 1989: 341) Rõhk on eetilis-süsteemsel aspektil, mida Masing

kristlus ja budism *“on ja peavad olema suunatud maailma ja looduse ning tema normaalse käigu (karma) vastu”* (PP:302) ning *“inimene võib karmaahelikust vabaneda vaid siis, kui ta taipab, et on selle ise välja mõelnud ning teinud endale sundijaks ehk loodusseaduseks”* (cit. Hiob 2000:164!). Karmagi on seega illusioon (kuigi tal on kehtivust yldinimliku universaallause ”ära tee teisele seda, mida Sa ei taha endale juhtuvat” kujulisena), kui inimese maailmas on tegev monoteistlik Jumal ning ilmutuse võimalus, mis ta olelusfaktorite orjusest kõrgemale tõstab. Tundub, et eriti ebasympaatsed on Masingule karma kui nähte mehhaanilisus (samal teol alati sama tagajärg jm.) ja seda tüüpi jäik-põhjuslikud väited, nagu *“selles elus kurja teinud inimene sünnib järgmises kehastuses valge hiirena”*. Kui näha elu dynaamilise, areneva ja teiseneva põhjuslikkusega protsessina, saab karma-käsitus regressiivse varjundi. Kui siia lisada subjekti-objekti suhete voolavus ja see, et holistlikkuse (teadveloleku) poole liikuvas maailmas nagunii, seadustamisest sõltumatult avardub *“teo”* tähendus ja eesmärgipärastub sisu, saab see kriitiline suhtumine veelgi õigustatumaks. Yhesõnaga – kõik see, mis teeb karmast välise eetilise süsteemi, on Masingu jaoks tervemõistuslik ja religioonikauge. Maailmatervikuga arvestamine peaks religioosse inimese puhul olema eeldus, see pole aga kuidagi seadustatav või sunnitav, vaid ainult vabalt valitav. Mis puutub hinge kestvusse, siis lubab Masingu käsitus oletada mingi ymbritsevast materiasst sõltumatu, suunatud asustuse jätkumist reinkarneeruvast substantsis. Masing nimetab teda kaude: *“ajatu, ruumitu hulkur”*, kelle *“kohta ei saa väita midagi”* (PP:153-154). Selle hypoteetilise entiteedi teekond läbi eri kehastuste pole piiratud *“mina”* jätkuvuse raamidega. Budismi vaatenurk sellele on järgmine: *“ei sünni ümber “mina”, vaid surmaeelne teadvuse seisund”* (Kulmar 2000:59). Kuigi uusaegne kristlus eitab ymbersyndi, võib kristlikes terminites siiski öelda: hinge surmajärgne saatus allub Jumala halastavale tahtele, selle kätes on ka ylestõusmine. Ylestõusmise seosed elusyndmustega pole inimeste hinnata, nende osaks on pyda teha parimat. Nii kõlab protsessi teine võimalik kirjeldus. Jäädes reinkarnatsiooni terminitesse ning mõeldes kommunikatsioonile, peame eeldama: ymbersyndiva entiteedi ajatu/jumalik struktuur peaks ideaalis võimaldama yhendust kõigi kehastumistega, kuna kõik tolle ränduri maised teod/mõtted/kogemused jne. moodustavad vaimses plaanis yhtse terviku, mis on lunastatav yksnes Jumala poolt. Sellele (yhe elu plaanis) paralleelse mõtte toob Masing Fechnerilt: *“inimene selles elus oma tegude ja mõtetega kujundavat endale teise keha, mis tõeliselt virgub alles tavalise keha surmal ning hakkab senise teadvuse kandjaks”* (PP:204). Seega arvab Masing, et jätkuv substantis on teadvus. Kuna *“inimese kõik tegelused eeldavad teadvust, on teadvus väljaspool enese piire /---/ seepärast tema edasine saatus on vaevalt seotud keha omaga /---/ ja osa teadvust suundub*

pidas religioonikaugeks. Seoses “karma” muutumisega salongilikult suvaliselt sisustatud moemõisteks suurenes muidugi ka ta vastumeel selle sõna vastu.

universumi teadlikkusena sellest” (PP:202). Tõeline probleem on seejuures mitte mis, vaid *“kuidas säilib, milleks muundub”* (ibid.). *”Kui aga inimese vaim yldse mingil moel eksisteerib pärast surmaga, siis on mu meelest loomulik öelda, et tal on midagi öelda siingi”* (PP:205). Kõige seotuse puhul on elujärgne mõju loogiline oletus. Uku usub, et hing on võimeline elama *“erinevatel aegadel samal kohal”* (BK 1978?) ja tundub seda aimavat endastki. Näib, et tema arvates toimub läbi aja nägemine intuiitiivselt/ilmutuslikult, niiöelda vaimusilma kaudu ning sellele protsessile pole ratsionaalset seletust: *“ma ei näe inimesi ajaloost sealt, kust tean palju, oskan kujutella, millised nad olid, vaid sellest sõltumatult”* (KR: 6.06.1969). Ise mainib Masing, et *”Noorena arvasin, et inimesed vahetevahel näevad tulevikku ja “selsamal” hetkel keegi tulevikus näeb yht kuitahes ammu surnut. Ehk see pole päris vale. Ehk “ajatuse” hetkel inimene kiirena tabab kedagi sadu (või tuhandeid?) aastaid hiljem ja vastupidi”* (KR 6.06.1969). Isiklikumas plaanis ytleb ta end arvanuvat: *“ Kui mul oli vahel harmooniatunne /---/ et seisan kellegi surnu kõrval või tema sees. Uskusin, et sellise tunde võimaldavad surnud, kes miskipärast hoolivad minust”* (PP:205). Elusate ja surnute vahel on *“tihe seos”*, ning viimselt pole ruumajas keegi yksi, *“inimene pole unustatud ka siis mitte, kui keegi ei mäleta ta nimegi”* (PP: 78). Seda, mis on *“isik”* neljanda mõõtme perspektiivis, on sõnastatud nõnda: *“ See isik, kes te olete neljamõõtmelise aegruumi maailmas, on katkematu protsess, mida teadus kutsub kontinuumiks /---/ Ainult kontinuum on tõeline. Mööduva hetke teie on viirastus”* (Reanney 1994:33-34). Äratundmine ja kinnituse vabastav irratsionaalne vägi on yheda mystilist skeemi toimimas hoidvad jõud. Siin ongi jätkuvuse *“tehnilistest üksikasjadest”* mööda libisetud ja kinnitatud, et *“teis sisaldub kõik, mida te varem olnud olete”* (Reanney 1994:69). Selle tõdemuse pidevale kogemisele jõudnud on *“täiskasvanud”*, kellest tuleb juttu alamal. Ka Masingus oli millegi säärase taju ja sellest tulenevate mõtete genereerimine väga erk. Aegade dialoogi suhtes kirjutab ta Bernard Kangrole tolle ajaloolise romaani tegemist kommenteerides, et *“See on ju ainus mõõdupuu säärase temaatikaga, et tondid on elusad ja elusad on tondid”* (BK 11.03.1980). Kohati võib elavate surnute seoses olla ka maagilist-sundivat: *“Šumeri kuningad saavad mult verd ja liha kuna mõtlen neile vahel ja minagi korra tondina elan teiste inimolendite armust, kes võib-olla vahel protestivad tontide vastu nagu minagi. /---/ Muidugi pole see lõbu kui tondid elavad praegu mu nahas, sest nemad sunnivad mind. Aga tuleb jälle aegu, kui ma ise elan ja siis tontidelt saadud sisu muutub mu varanduseks”* (JK sen 4.03.1934). Selle hüpoteesi võimalikuks lähteks on *“teema yhest katalaani muinasjutust”* (BK 1978?), mida on loovalt edasi arendatud ka samale kirjale lisatud luuletsükliis. Kui otsida folkloorsele ja isiklikule fantaasiale laiendavat paralleeli teaduse poolelt, siis võiks nimetada John Wheelsi teooriat, mille järgi *“universum on “iseergastuv (self-exciting) ringkäik”, milles kosmose toob ellu retroaktiivne põhjuslikkus, mis tulevikus juhtuvatelt syndmustelt levib ajas tagurpidi, et põhjustada syndmuse*

minevikus” (Reaney 1991:221). See kõlab nagu ulmejutu syžee, kuid on esitatud teadusliku hypoteesina. “Tagurpidi kausaalsust” kohtame kas või budistlike meditatsiooni-harjutuste hulgas (vt. näit. PP:82jj.). Nagu mitmete “võimatult võimalike” hypoteeside puhul, erinevad autori arvamised ses kysimuses sõltuvalt meeleolust ja väljenduse sihiseadest ja avalikkuse astmest. Luules leidub otsekoheseid tunnistusi, nagu: *“seda kyll tunnen, et surnud on elusad kõik mu sees / muiste ja ikka / aga, kas mina peegel olen või leen mina lääts, millest nad murduvad läbi”* (SMP: 94). Siin on kysitavaks üksnes suhte loomus. Eri tekstitybid võimaldavad erinevaid reaalsuse kirjeldusi. Luuletuses usutavat yldiselt ei kasutata otsese eeldusena mõnes teises raamistikus (essee, teaduslikus käsitluses). Või kui, siis käivad sellega tihti kaasas klauslid, nagu: *“tean, et mul igas asjas ei või olla õigus, mida muidugi tahaksin”* (VU:95). Masing on arutlenud isegi sellest, kuidas minevikulised tulevikust nende poole suunatud intuitsiooni tunnetada võinuksid. Gilläust ja Gösekeni näiteks tuues arutleb ta: *“Nyyd aga: sellal, kui nemad elasid, pidanuksid nad ometi kuidagi kogema, et keegi, üks inimene kunagi tõesti näeb nende elude sisse. /---/ Kuid: kas see võimalik kogemus tulevikust neile enestele tähendas midagi?”* (BK 9.04.1969). Vastus sõltub kahtlemata kogeja loomusest. Masing tegi intuiitivsest tajust yhe oma tunnetuse keskme, kuid ratsionaalsem inimene tõrjuks selliseid aimusi või hulluks neist. Meelelise kogemuse piiridel seisja asendi vaimne edemus ja reaalsuspindade yhendavus võib kalduda skisoidsuseks ning muuta ta sobimatuks mõlema systeemi või maailma jaoks. Kuid hetkel on olulisem nähtuse loomuse visandamine. Kuna taju äärealad on kuidagi kõrvutatavad, kasutaksin võrdlust ajukirurgiast, kus elektrilise stimulatsiooni tulemusel meenuvad ootamatud mälestused. Ajukirurg Penfield kirjeldab sellist meenutamist kui: *“taasnägemist ja -kuulmist – möödunud ajahetkede läbielamist /---/ Ajukirurgid kasutavad nende paralleelse teadveloleku vormide kohta terminit “topeltteadvus”* (Reaney 1991:79). Esitaksin veel yhe määratluse: *“polyfaasiline teadvus”* (Laughlin jr./Mc Manus/d’Aquili 1992:290), milles *“teadvus tegutseb samasugusel tahtliku tähelepanu ja kontsentratsiooni alal teadvuse igas faasis – olgu siis ärkvel, unenäos või transis”* (ibid.) ja sel puhul on *“iga ilmuv kogemus tähendusrikas, sõltumata teadvuse faasist, milles see ilmneb”* (ibid.). Olend, kelle topelt- või polyfaasiline teadvus on aktiivne, peaks loomulikult olema terviklikuma maailmatunnetuse, suurema mentaalse mahutavuse ja ehk ka mõistmisvõimega. Kuidagi peaks kaasa mängima veel seostatus, kas siis praegu selgitamatu vaimse sarnasuse (või siiski ka võlgnevuse) kaudu või mõnel muul teadvusetagusel viisil. Masing usub, et *“igal inimesel kuskil minevikus on oma isiklikud “surnud””* (KR 6.06.1969). Täpsemalt: *“Ehk on igal ajal ja inimesel eri intensiivsus ja need kuidagi võivad sattuda “harmooniaiks”, mingil moel sobida nii, et ei tundu võõrad ja võimatud”* (KR 2.06.1973). Seega võib oletada, et loeb mingi meelsuslik ning energieetiline, väeline sarnasus/seos. Või, laine pikkuste keeles öelduna – kvantfysikute eeldusel, et

mõtteilgi on laineline struktuur - eri reaalsuspindadel asuvate teadvuste osadus leiab aset yhtlustuva “*resonantsi kaudu*” (Reanney 1994:98). Ja “*need on väga õnnelikud, kui neid nimetatakse, need endised olendid*” (TP int: 31.09.1984). Nimetamine, mõtlemine ja mõistmine on sedalaadi yhenduse komplementaarsed aspektid. “Endised” (yldistavam oleks õieti “olevikuvälised”) olendid on õnnelikud küllap hoolimise pärast, ning seepärast, et keegi tulevikus võimaldab neile, füüsilisel kujul mitte toimivatele, taas vaimset osadust. Varem oli surnutega suhtlemine usundiliste tähtpäevadega ja rituaalidega määratletud. Tänapäeval ja ka Masingu maailmatunnetuse puhul võib rääkida rohkem parema äratundmise järele või irratsionaalsetele seostele tuginedes loodud individuaalsest sisekorraldusest. Selles võib peale synkretistlik-esoteerse virrvarri olla ka positiivseid – konkreetse isiku mentaalset profiili arvestava religioossuse - jooni. Eeldusel, et seosed toimivad, võib tingimisi rääkida yle aegade otseyhenduste läbi edasi kandunud “vaimsetest kogukondadest”, kellel on igas ajaloo faasis täita oma ylesanded, mis on seotud maailma säilimise ning arenemisega. Jumalikud olendid - Jeesus, Buddha ja Lao zi, keda Masing nimetab “*kolmeks täiskasvanuks laste hulgas*” (cit. Hiob 2002:163-164), ja kelle “*kirgastunud/muundunud (transfigured) teadvus on kujundanud inimsoo saatust*” (Reanney 1994:164). Nende vähemad vennad – pyhakud, prohvetid, šamaanid jt. on suuremal või väiksemal määral see inimkogum, keda Masing nimetab “*palimplastideks*” (vt. näit PP:369 jj.). ja Reanney “*muutuvaks vähemuseks*” (Reanney 1991:205) - ajaloo ravitsejad, korrigeerijad, selgitajad, ning neid seob manifesteerunud jumalikkus sõltumata sellest, millises ajas või keskkonnas nad konkreetselt viibivad. Lyhidalt, nad “*on ajatud*” (VS 19.05.1964). “Täiskasvanute” toimet kasvavatele “lastele” illustreerib see, kuidas Masing tõlgendab yht William Blake’i nägemuslikku luuletust: “*Blake’i maailmas Jeesus ja tema ise on kaasaegsed, olgu minevikus, olgu tulevikus*” (MOL:39). “Täiskasvanuid” iseloomustab ajaloost ja kohast sõltumatu presents ja lokaalse-temporaalse tendentslikkuse puudumine. Nende rada loodetakse järgivat kogu mõistuslikku teadvust. David Darlingi sõnadega: “*See, mis me oleme, areneb, et saada yhtseks universumi-laiuseks meeleks nii, et iga osake selles ruumis oleks /---/ vaba kuid teadvet*” (cit. Reanney 1994:146). Ja sel puhul loomulikult ka iga olendi “*teadvuse holism on tema reaalsuse tõesuse mõõduks*” (ibid.). Ajalugu kaldub katkestusi, vahendusi ja inimressursside raiskamist sisaldava protsessina nende ilmutuste kirkust ähmastama, sellest eetikaid ja väärtõlgendusi valmistama. Kuid “täiskasvanu” siseneb ajalukku osaduse läbi kõigi täiuseotsijatega kronoloogilisest ajast täiesti sõltumatult. “Täiskasvanute” rippumatus ajast on pidev, kasvada lootjatel mitte. Et ajatuse hetkel inimest võrreldakse valguskiirega, on Masingu (sise)kosmilise tunnetuse puhul samuti tähenduslik. Eesti keeleski kehtib gradatsiooniline seos “vaimuvälgatuse” ja “valgustumise” vahel. Protsess peaks algama mõttevälगतusena vaimus, kus “*mõni pisitõik eemaldab seina minu ja olu vahel. /---/ Suur rodu väikesi asju või yksainus, mingi intuitsioon*

äkki” (KR6.06.1969). Luulekeeli öelduna: “*Rutemini veel, kui mõlgutuspäevade tarbetud tõed, / mis hääbuvad synnil, endistest enestest sähvatlen läbi*” (SMP:26). Niigi hetkelise verbiga “sähvatama” on liidetud põgusust lisav “-lema”. Tähistada püütakse kaduvväikest ajahetke. Teisal kordub sama võrdpilt: “*mystiline kogemus /---/ ei saa kesta kauem, kui välgusähvatus. /---/ Inimene ei suuda teda hoida omana ja viibida, kuistahes pyyakski. See võib ainult korduda ning on igal uuel puhul vastne*” (JM:49). Mälu ei jõua seda memoreerida ega kinnistada (vahest seetõttu, et tal on mingid rutiinsed, kronoloogilises ajas vastu võetud infole kohandunud harjumused), jääb aimus ja võimalus kõnelda viitavalt, poolkaude. Soov rohkem mäletada tingib ka teksti kasutamise loitsiva rytmiga mälu ergastamise vahendina, kus lausungite edenedes üksikuid meeles olevaid detaile piltideks laiendada ja meenutada terveid tähenduslikke olukordi oma eelmistest eludest või ka lapsepõlvest ja noorusest. Kui keel yldse, siis vaid selline voolava, vihjelise ja pildilise loomuga tegevus saab pyyda ylipõgusat, sest “*Tõene pilt minevikust vilksatab mööda. Teda saab jäädvustada vaid pildina, mis välgatab vaid korra äratuntavuse hetkel ega ilmu enam iial*” (Benjamin 2002:18). Ning mineviku ajalooline liigendamine tähendab “*meenutuse haaramist sellisena, nagu see väljendub ohuhetkel*”, ja oht on religioossele inimesele alati sama: “*muutuda valitseva klassi tööriistaks*” (ibid.). Selle visionaarse otseyhendusega ajas peaks olema seotud ka ajalooline õiglusmeel. Need minevikulised, kellega Masing osadust tundis, olid usklikud inimesed väkerahvaste või vaimse vähemuse hulgast, kellele nii või teisiti sai osaks ylekohus. Ja kyllap on üks liik jõhkrat ylekohut, mille kohta šamanistlik-mytoloogilises plaanis võib öelda, et see iseenesest ei kustu. Kronoloogilises ajas pysivad selle kaudsed tagajärjed sajandeid ja keegi tulevikus peab asja olemust mõistma, ning selle (kirjutamise? sisemise otsustuse? andestamisega?) õiendama ja hyvitama. Näiteks oletab Masing seda enda ja Georg Mylleri suhtes. Ta uurimuse “*Somnium Umbrae...*” (1960) lõpetab 17. sajandi eesti kirjakeeles pöördumine käsitletava poole - puhtalt mystiline akt juba seegi. Ta mainib muuhulgas, et pole Mylleri tegelema asunud vabatahtlikult³⁸, vaid teda on sellesse ainevalda kuidagi poolvägisi või iseeneslikult “*nida kuy iuxsepeiti tommetuth*” (VKL:239). Põhjuseks oletab ta, et “*Echk on sesama kaas minu süy, eth Sinu tõh ninck tegko say se Pencke alla /---/ ninck kaas seesama weel, eth Sina ollet piddanut ellama nida, kuy kesk Maddode seas*” (ibid.), tähendab ka Masingu kunagiste tegude tõttu ylekohtuselt ja allasurutuna vaevlema. Yldse tunneb ta mitmel pool, et on “*syydi nende ees, kelle elukäiku toona nii selgelt nägin. Syydi, et ei ole öelnud, kuidas nendega “oli tõepoolest”, pole neid päästnud ajaloolaste käest*” (BK 9.04.1969). Ning oma uurimistöö (mille vigasuse pärast ta käsitletavalt andeks palub) põhjuseks toob ta: “*Echk olle mina semperrast sunditut ninck touckatuth*

³⁸ Ilmselt elustus seos või sund täie võimsusega arhiivis tegelemise aegu, sest eelnevalt kirjutab Masing: “*Viimaks on alles Mylleri aktsidentside raamat? Aga mina ei tee rohkem, kui ehk loen teda. Kutsutud ja seatud ma pole*” (JK sen. 3.03.1959)

sedda keike kuria ielles hæx tegkema” (VKL:239). See on haruldane, võib-olla pretsedenditu suhestumine. Ning tungivast vajadusest kunagist eksimust heastada tunneb usklikku, kes ei viivita täiustumisega. Muidugi leidub sarnasusi ka nende kahe inimlikus asendis – või selles, mida Masing Mylleris näha soovib. Jaan Kaplinski mäletab, et: *“Umbes sel ajal tegeles ta vist ka Mülleri jutlustega, rääkis neist ja luges ühte luuletust, kus oli Müllerit tsiteeritud. Kui mälu ei peta, seostas ta Mülleriga ka mingit naisolevust.* “ (Kaplinski 2002c). Masing kutsub Myllerit: *“esimene eestlasest prohvet”* (VKL:165), tõestab ta eestilist päritolu, leiab või leiutab rohkeid maailmavaatelisi sarnasusi, postuleerib mõneti isikliku paralleelina sedagi, et Mylleril oli armulugu temast noorema eesti soost neiuga (VKL: 182-190). Ka tolle loo lõppemise kibedad kommentaarid, nagu, et tolle suhte lõhkuja, Mylleri ylemus Franciscus Illyricus *“päästab Tallinna rahva yhest nõrritavast armuloost, ning see õilis siht õigustab igasuguste abinõude kasutusele võtmist”* (VKL: 282) on seotud ränga isikliku kogemusega, et *“inimkond ei oska elada ja ta ainsaks eluavalduks on takistada neid väheseid, kes oskaksid”* (VKL:196). Samuti kohtab käsitluses väiteid, mida kannab kas kujuteldamatult elav fantaasia, intuitiivne isiklik seos või tõepoolest tollases tegelikkuses toimimine. Kuidas muidu tõlgendada näiteks järgnevat: *“Kuigi tõestada ei suuda, arvan, et eesti soost kaubasellid õlleuimas esmalt panid nime “köhnrett” “Surmatantsu” maalidel kujutatud poolskelettidele.”* (VKL:286) või siis seda, et Myller olevat inimese võrdlemise “surma majaga” saanud *“iseendalt, vahtides haigena aknast välja ja ehmunult taibates, et vaataja polegi enam ta ise, vaid surm tema sees”* (VKL:287). Eelkõneldut peaks selgitama Masingu tunnistus Mylleri kohta: *“usun, et olin tollal tema”*(OW 16.IV 1962.) **Kui tähtsaks ta selle mehest pärandit pidas, avaldab kirjakoht “Kujutlesin, et tema 350. Surmaastapäeval “lavastame” yhe tolleaegse jumalateenistuse. Võimalikult täpselt. Ja Müller (kummalisel kombel on Masingul selles nimes läbivalt ü) revidivus (seks puhuks mitte mina) loeb yhe ta jutluse.”** (OW 16.04.1962) Yldsihiks jääb kõigil Masingu suhestumistel aga osaduse ja andestuse pyyd, soov kustutada syy ja selgitada ylekohus ning võltsingud. Seega vajab ajalugu lunastuslikkust, avatust ja terviklikku selgitavat suhtlust, et see protsess lõpeks Jumalariigi ajatuses. Või kronoloogilises plaanis öelduna: *“Minevik kannab endaga kaasas ajalist viita, millega ta juhatatakse lunastuse juurde. Meie ja kadunud sugupõlvede vahel on olemas salajane kokkulepe. Meile, nagu kõigile sugupõlvedele enne meid, on kaasa antud nõrk messianistlik jõud, mida minevik taga nõuab”* (Benjamin 2002:17). See messianistlik protsess (mida Masing religiooni ja evolutsiooni sarnastades määratleb inimese yletamisena) algab teadagi yksikisikust, kes pyyab selgitada, “näha” ja rääkida, kuidas asi oli. Et seda teha, tuleb esmalt lõpetada seosetuse, ähmasuse ja “mina” toimimine oma teadvuses. Masing määratleb tegu sellisel skaalal: *“Mida yldisemat sihti pyytakse saavutada toiminguga, seda religioossemaks teda võib nimetada, mida kitsapiirilisemat,*

seda maagilisemaks”³⁹(YU:411). Seega siis: tuleks kasutada oma vaimset pagasit kõige olemuslikumalt ja inimomasemalt, sest teadvuse põhifunktsiooniks on Reanney järgi *“evolutsiooniga kasvav võime peegeldada (mirror) terviku / s.t. kogu mõistusliku teadvuse – L.S. / totaalsust”* (Reanney 1991:225). Lihtsamalt öelduna on teadvuse yllaim võime aina lainenev suutlikkus osaduseks ja mõistmiseks. Masingu mitmekesised ajalooüringud teenivad sama sihti. Kuid tas on palju vimma nende ylekohtuste ajalooliste isikute vastu, keda ta nimetab “röövryhtliteks”, “tervemõistuslikeks inimesteks”, “mõrtsukateks”, “indogermaanideks” ja nii edasi. Need on minakesksed ja ahnitsevad ja mõõdutult tarbivad olendid, kelle jaoks osadus tähendab parimal juhul saagi jagamist, milles suurem pool proovitakse endale jätta. Neid võib nimetada regressiivseteks egokyttega jõududeks, kuna nende tegevus toodab suurt osa ametlikust ajaloost – konflikte, terroriakte, looduslaastanguid ja sõdu ning kultuuriliselt kildkondlikkust, tendentslikkust, bluffimist, fabritseerimist ja muid enesetähtsusest paisunud ja võimu pärast konkureerivate “minade” pideva hõõrumise, riiu ja lahingute tulemusi kõigil sotsiaalsetel võitlusväljadel. Nende relikitse ajaloomudeli loogiline lõpp on kadumine: *“need, kes keelduvad muutumast, pidades end täiuslikuks ja õigeks, hävinevad”* (PP:235). Tundub, et just seda peab silmas Toomas Paul, kui ta teost “Vask-uks ja vikaaria Lohult” arvustades mainib: *“Aga need lood on peale muu ka hoiatus: kunagi häbenetakse koostööd orduga”* (Paul 2002c:2). Kuigi ”ordu” elab tänagi priskelt edasi (ja selle järeldest me ei pääse), peetakse siin vist silmas mingeid õiglasi taipajaid tulevikus, kellesse syndmused “otseselt” ei puutu. “Asjaosalistega” seonduva vaagimine jääb paratamatult metafüüsika valda. Ajaloolise õiglusemeele avaldused ja perspektiivid on siiski kirjalikult jäädvustatud reaalsus. Masing loodab inimkonnale praegu mõeldamatut täiustumist ja jumalikuks saamist: *“Kui inimkond kavatseb elada edasi, tuleb inimesel teha end ymber”* (YU:415). Ja tema sygavale juurdunud ja lahtumatu vimm muutumisvõimetute kunagiste ja nyydsete röövryhtlite suhtes võis olla see viimne, mis teda lahutas lunastusest. Sest andestamine on üks täiusliku teadvuse tunnuseid. Vahest käitus ta ses suhtes iidsete nõidade kombel, kelle maailmas andestust polnud ja kes vaenlasi sajatades panid maailma hyvangu eest panti omaenda hinge ja pääsemise.

IV

Ajaloolise õiglusemeele suhtes räägib Masingule tänases päevas kaasa ta tõrges õpilane Jaan Kaplinski: *“Kas kord ka luteri kirik palub andestust meie vägisi ristiisku pööratud esivanematelt*

³⁹ Religioosne minatus/ajatus ja maagiline ajalik endakasu on “uue synteesi” kynnisel vastandatud teravamalt. Primitiivset maagiat nägi Masing veel religioossuse loomuliku osana (YU).

ja astub dialoogi näiteks maausulistega” (Kaplinski 2001b:28). Siia sobib võrdluseks Masingult: *“paganlus oleks kadunud ise, aga iial ei kao syy, mille kristlased on kogunud, hävitades neid, kes ei nõustunud”* (PP:208). Suhtumistes näeme otsest järgnevust, mille Kaplinskilt võivad olla pärinud juba ka järgmiste põlvkondade maausulised. Samas tahaks Masing rehabiliteerida ka kunagist vaimulikkonda, keda on yhekylgselt nähtud ainult Ordu käsilaste ja rõhujatena: *“EELK ja eesti kirikuloolaste ees on praegu mitmeks aastakymneks suur ylesanne – kummutada see vägivaldne kontseptsioon ja asendada võimalikult õigega”* (JK sen. 3.03.1959, kirjale lisatud artiklist “Eesti teoloogide ylesandeid”). Seda saab tunnetada inimese kui ajaloolise olendi eetilise kohusena minevikuliste vastu, kellega tal on side ylekohtu kaudu (kelle elu tema kunagised teod on muutnud või kes nende poolt on muudetud⁴⁰) või meelsuslik osadus. Tuleb näha tegude igavikulist plaani. Hetkel käibivaid seisukohti pole mõtet absoluutseiks kuulutada, sest *“Ka selles ajas, kus on ajaloolane ise, on ta juhtumisi”* (Paul 2002c:2). Ja igasugune juhuslikkus on võimalik vaid ajas – mujal seda pole või on sel meile mõeldamatu kuju. Ning Reanney sõnadega: *“Me ei tohi iial unustada tõika, et meie kunagised mõtted on sama “tõelised” kui meie eelmised kehad. Nad ei lakka olemast paljalt seepärast, et meie teadvus on olevikku vangistatud. Universum mäletab neid ka siis, kui nad meile ei meenu”* (Reanney 1991:228). Meenutuslik kompleks on aga veelgi laiem, haarates ka mõtete derivaate ning neid ymbritsenud keskkonda – sinna lisandub kõik inimtoimimisega seotu. Kirjaliku loomingu puhul muidugi vältimatult ka sõnad. Ka keele ajaloolises saatuses on vassinguid ja valemistõistmisi, ebasoovitavaid sõnalaene ning semantilisi madaldusi, mida pyyavad selgitada nii Masingu raamat “Vanema kirjakeele lood” kui nyidseks ilmunud loengusari “Keelest ja meelest”. Tema meelest teenimatult kadunud arhailisi eesti sõnu kasutab ta oma luules. Nagu näha, kandub sõnavara tema puhul sujuvalt yle yhest syvenenud tegevusvallast teise. Samuti peab mingi psyhholoogiline aktsent kaasnema sellega, et Masing tundis end olevat elanud 14. sajandi Eestis. Näiteks tekstis *“Varbolas nad ytlesid mulle”* (SMP:31-34) lasevad andmed arvutada isegi ta tollast synniaastat (1292), kui ta märgib, et 1343 aasta syndmuste paiku ta oli 50 või 51-aastane. Masing ise oli selle teksti kirjutamise ajal (11.-14.08.1959) just viiekymne-aastaseks saanud. Kaude selgub, et rääkija on üks eestlaste kuningaid, kes 1343. aasta mais Paides tapeti. Jaan Kaplinski mainib samuti, et *“Mineviku eestlastest kinnitas M. kindlasti oma sidet Jüriöö oletatava ühe korraldajaga, kes olla olnud tema ise eelmises elus, vist oli ta nimi Helmoldus Zaghe”* (Kaplinski 2001c). Zaghe nimi leiab sagedast mainimist teoses *“Vaskuks ja vikaaria Lohult”* (2002), kuid ilma yhegi enesekohase viiteta. Temast öeldakse, et ta oli *“yks mässumeeste tähtsamaid juhte /---/ langenud võitluses Ordu vastu või tapetud printsipaalina”*

⁴⁰ “Karmasideme” terminit tahaks siin vältida, kuna Masing peab karmat illusoorseks. Kuna seose loomus on kõigest kaude visandatav, hoidkem ta lihtsalt lahus karmalisest “yksyhesusest”.

(VU:65) ning enne *“isiklikult süütas Jyriööl 1343. maja Raikkyla Pakamäel”* (VU:155jj). (võrdluseks selle sündmuse väljendus luules: *“Siin ma osmiku süütasin ordu surmaks /---/ viimse jonni kevadel”* (SMP:24)). Visandatakse ylekoht, mida (pangem tähele “tema”-vormi) *“Helmold de Zaghe ei ole /---/ praeguseni unustanud ega luba mul sellest vaikida”* (VU:96). Toomas Pauli kommentaar: *“ See on avaldamiseks kirjutatud tekst (EELK aastaraamatule mõeldud) ja seega tagasihoidlikum. Kaplinski on õigus, ka mulle on ta öelnud, et tunneb end Helmoldus de Saghenaga. Aga nagu teistelgi taolistel puhkudel (vana Iisraeli tegelastega samastumine), ei olnud see liiga kindel ta meelest - ta kartis, et võib olla äkki hoopis keegi vihatud ordumees”* (Paul 2003). Arhiivis 1343-1346 aja yrikutega tegeldes *“eraldasin võltsingud, leidsin, et üks minu tehtud (kiasan öeldes, et olin siis Helmoldus de Zaghe)”* tekst oli tõlgendatud valesti, päris jube oli”(OW 16.04. 1962) Võrreldes eespool visandatud (tegelikult hilisemat) “Mylleri juhtumit”. Taas toimivad alateadlik paine ja kõnelemise imperatiivne vältimatus, millega on kaasas seletamatu seos. Ajalooline õiglusmeel avaldub justkui isiku enese poolt vastuvaieldamatult ja selle rõhututele hääle andev kõne on paljudegi jaoks kahtlemata liiga kategooriline. Tõepoolest, siin sõltub kõik perspektiivist. Sellised avaldused ja tõestused ei saagi olla objektiivsed, kuid neis ilmnev tendents ja liialdus on ajalookäsitlusest seni peaaegu puudunud. Ajalugu kirjutavad pea alati võitjad, kelle käes on kõik vahendid oma kirjelduse läbisurumiseks, dokumenteerimiseks ja kehtimas hoidmiseks. Masingu suund on väärtustatav juba *audiat et altera pars* – suhtes, millele siis peaks järgnema syntees. Eha Masing mäletab, et Uku lausunud selle ajalookäsitluse kohta eravestluse otsekoheusega: *“Seda nagunii keegi ei usu, aga see on ainuke tõde, mis ma kirjutatan”* (Masing, E 1997:1). Selgub, et vormistus võinuks olla ka teistsugune: *“Kunagi kavandasin kaht romaani (“Hoosea”, “1343”), mis tulnuksid hoopis erinevad tavalisest käsitlusist. Aga nyid ei saaks neid kirjutada enam nõnda, nagu 15 aasta eest. Nii palju tegelastest mõelnud, et nemadki kustuvad koos toonase “minaga”. Siis ma neid kõiki nägin, teadsin, kuidas nende lood olid “tõepoolest”, sest elasid nendega. Nyid tean, enam ei näe”* (BK 9.04.1969). “Mina” ja ajatunnetus – kumbki neist konstruktsioonidest pole pidev, nad võivad elu jooksul mitmeid kordi vahetuda. Tõepoolest kahju, et romaan ei valminud – nii palju asjatut poleemikat jäänuks olemata ning teos sisaldanuks küllap üllatavaid “eel-elulisi” detaile, mille edastamist uurimus ei võimaldanud. Praegu ytleb isegi tolerantsema suhtumisega Kaplinski, et: *“Masingu teooriat oleks tahtnud uskuda, aga ei suutnud päriselt kunagi, selle aluseks olev väide, et ta on ise seal olnud ja – kuuleb tolle ukse kriuksumist⁴¹, oli veidi pöörane”* (Kaplinski 2001:1). Nagu mainitud, on ajaloolased (Sulev Vahtre, Jyri Kivimäe, Tõnis Lukas jt.) Jyriökäsitluse teaduslikkust yheselt eitanud. Pöörane või mitte, tuleb tunnistada, et tavainimese ja

⁴¹ Silmas peetakse Helmold von Zaghe teisaldatud vaskust, mille *“avamine ja sulgemine tuletab talle / ses tekstis isand Wernerus de Calmariale, teisel siis Masingule enesele – L.S./ meelde, et terve suguvõsa on surnud ja – kuidas surnud.”* (VU:94)

Masingu tajurežiim ja ajatunnetus on väga erinevad. Ja usutav reaalsuse struktuur tingib muidugi ka selle, kuidas syndmusi seostatakse ja mida järeldatakse. Tihti ei saagi mõista seda, millele oma tunnetuses ekvivalent puudub. Kyll aga saab pyyda oma mõistmatuse põhjuseid selgitada. Ja ilukirjanduse mõistemahus jääb alati avatuks teine võimalus. Kes ajaloo paralleelversiooni ning ajarände mingil põhjusel ei uskumast keeldub, võib sellegi poolest saada elamuse luulest. Poesias pole polemiseerimiseks tarvidust, seal edastatakse olemise vahetut intensiivsust, jättes kõrvale kysimuse sellest, milliste teadvusoperatsioonide tulemusena teos syndis. Teadvuse seisukohalt tähendab ajalooväliselt toimimine ego yletamist ning dialoogivõimet aegruumis sisalduva vaimse tervikuga. Ja teadvuse põhilisteks väärtusteks tõusevad sel plaanil empaatia ja (taas)loovus ning suutlikkus näha asju kõige laiemas mõeldavas perspektiivis ja pyyd aidata kaasa nende koordineerumisele sessamas mõõtkavas. Umbes sellistelt alustelt ja pyydlustelt peaks lähtuma Masingu ajalootunnetus: inimkonna egoistliku loomusega lakkamatult polemiseeriv õiglusmeel.

Lugemusest

Masingu vaimsuse yheks tugisambaks jäi alati lugemine. Mind on ammu painanud Toomas Pauli kirjakoht, milles seisab, et Masingu *“lugemiskiirusele liitub fenomenaalne meelepidamisvõime: ta fotograafiline mälu võimaldab tal reprodutseerida silmade ette soovitud lehekülje veel päevi hiljem”* (Paul 1988:1007). Intervjuus leidis see teema laiendamist. Masing rääkinud, et: *“Lehekylg ei tohi olla liiga tihe ja ei tohi olla liigendatud. See segab. Ta peab olema niisugune, mille saab raamatust tervikuna “pildistada”, et nõnda siis ta on mõned sekundid näha, et ta jääks mällu ja siis keerab järgmise lehe /---/ ja siis tuleb hiljem niimoodi “silma ette” ja siis loed seda /---/ Selle yheks põhjuseks ta nimetas ahnust, et tuli palju lugeda”* (Paul:2002a). Mõistuspärast kommentaari sellisele asjale veel ei leidu. Seda võib nimetada “aktiveeritud vaimusilmaks” või “ekstaatiliseks lugemiseks”, kumbki termin ei ava asja tegelikku sisu ja tähendust. Harilik reaktsioon on uskumatus – kuid juba kooli ajal olla Masing klassivendadele ses suhtes tõestust pakkunud, tsiteerides neile pikki lõike “pildistatud” lehekylgedelt (ibid.). Praegu saab vaid eeldada, et Masingu visuaalsusel olid mingid lisandused, mis võimaldasid laialdasemat infokogumist, seostamisvõimet ja teisalt mystilist kaemust (intuitsioonid, kummalised perspektiivid ja detailid Masingu kunstis jm.) – kokku suuremat visuaalset-vaimset intensiivsust prillidest ja kõõrdsilmsusest hoolimata. “Saadiku...” perioodi lugemust on laiemalt jäädvustatud Budismi-loengute ja esseistika-raamatute viidetes. Siinne käsitus saabki olla ainult visandlik. Masingul oli aukartustäratav

eruditsioon juba olemas, võib vaid nimetada mõnesid autoreid, kelle vastu ta tollal elavalt huvi tundis. Traditsioonilise teoloogia poolelt tuleks nimetada kohati samasuunalist mõtlejat Paul Tillichit, kelle töödega Masing tutvus just tollal, 1961 aasta suvel ja keda ta tsiteerib yhe oma võtmessee ”Peccavi...” lõpus. Ta ytles, et Tillich on *”teoloogide teoloog (pääle Bultmanni, Staufferi, Schweitzeri)”* kuid paraku *”ei tea midagi budismist”* (OW 16.04.1962) ja vist sellel põhjusel oli ta hiljem Tillichit suhtes kriitilisem. Jaan Kaplinski meenutab, et Conrad *”Aikenist rääkis ta väga hästi ja andis ka mulle lugeda. Ütles kord, et Eliot oli nagu paavst (umbes nii), aga Aiken on lihtsalt kannatav inimene”* (Kaplinski 2002c). Tollal saadud Aikeni raamatuid on Masingu raamatukogus mitmeid, (*”And In The Human Heart”, “Letter From Li Po And The Other Poems”, “Selected Poems”*) ning allajoonimiste arv neis ja moto laenamine temalt ning mõlema tekstidele yhine mõistatuslik voolavus on tunnistuseks vaimsest lähedusest. Aikenilt tundub olevat saadud innustust (ja epiteete) ka saadiku-kujundi laiendamiseks. Luulest on elamusliku lugemise järgi veel Erich Arendti hilisekspressionistlikus laadis, nukravõitu tooniga kogus *”Flug-Oden”*. Keelest, psühholoogiast ja teoloogiast hindas Masing *”B. L. Whorfi 'metalingvistikat', mis talle hiljem väga oluliseks sai. Luges vist siis Staufferi raamatut Jeesusest (vahest ka veidi hiljem), mis talle meeldis. Nimetas C. G. Jungi 'kõige targemaks psühholoogiks', mis väitest ta hiljem loobus. Hindas Paul Tillichit /---/ Mulle tundub ka, et Wittgensteini 'Tractatus' andsin talle lugeda mina, aga võin ka eksida. Igatahes sai ta minult Gellneri 'Sõnad ja asjad' /---/ ja mõlemate peale kokku ütles umbes seda, et Wittgenstein on kristlus või mahayana-buddhism. Alguses uskus, siis püüdis ehitada korralikku keelt (jällegi ei mäleta täpset sõnastust), hiljem kaotas usu. /---/ Ta luges ka Hrustshovi kõnesid parteipleenumitel ja ütles, et H. talle meeldib, et küll oli ilusti oma vastaste kohta öelnud, kes teda maha üritasid võtta /---/ Kafkat ta teadis, pidas teda hassiidiks või selle traditsiooni jätkajaks. Ta hindas väga ja tsiteeris vahel Byroni 'Childe Haroldit'”* (ibid.). Kindlasti tuleb mainida veel budistlikku filosoofi Nāgārjunat, kelle vaadetest Masing pidas kokkuvõtva loengu. See mees oli abiks mõistete illusoorse vaheda kriitikuna ning dualismi ja diskursiivse loogika lammutajana. Uurides sel ajal saadud köiteid Masingu raamatukogus, võib rohkeid allajoonimisi leida veel näiteks Salingeri *”Kuristikus rukkis”*, Kafka *”Lossis”*, Richard Grossi ulmeromaanis *”Der Mann Aus Dem Andern Jahr-tausend”*, Jiddu Krishnamurti raamatutes (*”Commentaries On Living”* jt.), telepaatia, ajanihete ja tundmatute eluvormide kujutamise meistri John Wyndhami teostes (*”Day Of Triffids”*, *”Midwich Cuckoos”* jt. Masingu eriline lemmik oli laste telepaatilise kogukonna lugu *”The Chrysalids”*, mida ta ytles olevat *”vist juba 30 korda yle lugenud /---/ kunagise tõelisema maailma võimalikkuse tõotusena”* (TP 26.04.1964)) ja mujal. Allajoonimistest ja

kommentaaridest nähtub, et ta oli aktiivne lugeja ja joonitud tsitaatide ja kommentaaride temaatika on lähedases suguluses moodustuva “Saadiku” lyürilisemate ja utoopilisemate kirjakohtadega. Testimärkeid leiab ka kodumaistes kogudes, nagu Betti Alveri “Mõrane peegel”, Kersti Merilaasi “Rannapääsuke” ja Ain Kaalepi “Aomaastikud”. Nooremate autorite luulega tutvus ta sageli enne ilmumist, kui nood tal kylas käies oma loomingut etlesid. Yks teos, mida ma Masingu raamatukogus ei märganud, kuid mil pika lainetava vabavärsi kaudu võiks olla seos Masingu poetikaga, on veel Walt Whitmani ”Rohulehed” (e.k.1962). Yks autor, kelle maailmavaate paralleelsusest Masinguga kuidagi mööda ei saa, on Aldous Huxley, kelle teostega ta esmakordselt tutvus juba 30-ndate alguses. Järgnevalt veidi nende vaimulike suhetest. Kirjades mainib Masing, et “Saadiku...” kirjutamise ajal *“Mõtlesin umbes nii nagu Huxley kirjutas mystikast”* (KR 1.06.1970). Huxley ja Masingu puhul on võrdlemisväärselt õieti palju. Mõlemale oli tähtis nägemine. Masingul oli üks variant kõõrdsilmsust ja Huxley oleks noorena silmahaiguse tagajärjel pea pimedaks jäänud, ning kirjutas seejärel oma suurepärase “Nägemise kunsti”. Mõlemad uskusid eelmistesse eludesse. Masingut mõjutas Huxley “Taju uste” meelsus. Mõlemas oli mystilist suundumust ja maailma parandamise tahet. Ja mis siinkohal oluline – kõneldi sarnastes terminites. Toomas Paul mainib, et: *“Talle meeldisid paljud Huxley mõttekäigud, ka see, et tema esseistika ja kirjanduslik looming mõlemad ajasid sama asja. Mu mälestust mööda kõige suuremat mõju - või siis vastukaja, sest ega see ei olnud talle uus mõte - avaldas "Saar". Te võite samu motiive leida minule ja teistele tol ajal saadetud kirjadest: midagi muutuda siin maailmas saab siis, kui seda üritatakse üheskoos ja muust isoleeritud saarel”* (Paul 2002c). Huxley viimaseks jäänud teos “Saar”(“Island, 1959) on “Magellani pilve saadikuga” sarnane. Sealgi võtab autor kokku kõik, mis talle oluline on tundunud ja pyyab seda ilmutada utoopilises yhiskonnas Pala saarel, kus kohtuvad Euroopa ja Oriendi kultuuride parimad jooned. Armastuse kujutamine on Aldousel ja Ukul lähisuguluses. Mõlemad teosed pyyavad uut synteesi, ning on kirjutatud samal ajal. Avarama taju saavutamises on Huxleylgi oluline osa usul ja sugestioonil. Mõlemal ilmneb teatud primitiivselt kargeid “eelpsyhhideelilisi” pildiridu – see on suund, mis hipide uimastivaimustusest yleköetud visionaarsusele pretendeerivas kirjanduses hiljem lodevalt yle ekspluateeriti. Erineb ainult vorm (muuseas, “Saareski” leidub üksikuid luuletusi ja need tegelevad Masingule lähedaste teemadega nagu yksindus ja olemise selgitamine). Masing soovib paljude oma kirjade lõpus inimestele *“rahu, mis on yle mõistusest”* (näit TP 6.04.1964) See juba Paulusel esinev piibellik väljend esineb Masinguga väga sarnases seoses sageli ka Huxleyl: *“peace that passes understanding”* (Huxley 1960:32 jm; Huxley 1960b:224) See rahu on Huxley jaoks maailmade piiril olek: *“Kandudes samaaegselt sellel teisel pinnal siinse ja*

kauge vahel, endise ja praeguse vahel /---/ kandudes pinnal kujutletava ja tõelise vahel ja selle vahel, mis tuleb meisse väljast ning mis meie enese sisimast sygavusest” (Huxley 1960:33). Teisal läheb kirjeldus nii, et kogeja on *“pingutuseta häirimatuse ja passiivsuse meeleolus, justkui pärani silmadega kuutõbine, kes näeb ja mõistab, kuid justkui meeltega, mis enam päris talle ei kuulu, kes tunneb ja mõtleb, kuid kelle emotsioonidel pole enam seost tema isikuga”* (Huxley 1960b:194). Sellist määratlematut ja rahulikku piirulukorda võiks Masingu puhul nimetada Teise Maailma väraval seismiseks. Huxley defineerib seda Masinguga sarnaselt kui *“meele teist maailma, mõõtnematut ja põhjatut, tuttavat mystikutele ja kunstnikele, lastele ja luuletajatele”* (Huxley 1960:185). Masing väljendub samuti: *“otsese kogemise Teises Maailmas”* (PP:354). Sarnanesid suhtumised ka kirjutamise kohta, kus visuaalsus on oluline, kehtib näiteks, et *“kujutelm/kujund oli asi ning sõnadest sai kogemus”* (Huxley 1960:34) ja nii Masingu tollaste kui eelmisi elusid meenutavate tunnete kohta Raplamaal, Tartus, Taevaskojal ja matkaradadel, on õige öelda, et *“Maastikud tuletavad inimestele meelde nende tõelist olemust.”* (Huxley 1960:182) Ning selle olemusega käib kaasas *“teadmine, et kogu olemise põhialus võib end täielikult ilmutada õitsevas põõsas või inimnäos, teadmine, et on olemas valgus ja see valgus on samaaegselt kaastunne.”* (Huxley 1960:185). Meelsuste läheduse mõistmiseks võrreldagu sellega *“Saadiku...”* motot. Masingu ja Huxley paralleelsusest saaks kirjutada pika uurimuse. Siin vihjasin vaid mõnele ilmsele seosele. Lugemuse kohta yldiselt arvab Kaplinski, et: *“ Üks mulje on, et tollal elas ta tegelikult väga isoleeritult ja ei teadnud palju maailmas ilmuvast. Luterlik teoloogia, mida konsistooriumi jõudis, teda otse ei huvitand, muud raamatud tulid juhuslikult ja enamasti tuttavate kaudu, isegi selliste noorte poiste kaudu nagu mina või Mäll. Siit teatav juhuslikkus tema sümpaatiates: ta võttis mõnikord omaks mõne asja, mis maailma literatuuris on juhuslik ja marginaalne. Näiteks Whorf. Mis ei tähenda, et W. peaks marginaalne olema tingimata. Uku oleks muidugi olnud inimene, kes oleks suutnud maailma raamatuuputusest läbi süüa ja selles orienteeruda, kui oleks eland Läänes. Kahjuks nii ei olnud. Nii satuvad tema pretensioonid vahel vastuollu eruditsiooniga, kui nii on sobiv öelda”* (Kaplinski 2002b). Infosulg kahtlemata toimis, kuid see ei välista vaimset erksust maailmas käimas olevate protsesside suhtes.

Kogu kirjutamine ja koostamine

Luuletuste dateeringuid vaadates näeme, et kõnealusel perioodil oli Masing produktiivseim 1960. aastal, mis ilmselt oli tema jaoks ka õnnelikem. Sealt on kogusse kaasatud 54 teksti, lisaks

kirjutas ta poeemi "Georg Myller", arhailises keeles (Martin Gilläuse laadis?) villanelli "Esiissa lugko echk villanelle" (ilmunud Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi "Sõnumitoojas" 1989, nr. 13--14, lk. 8) ja kyllap muudki. Luuletamise aega kärpised õppejõu-koormus ja muud tegemised. Sellal kirjutas Masing oma kapitaalset "Vana Testamendi käsiraamatut". Töö selle mammutteose kallal jäi pooleli kuuekümne date keskel: "Suhted katkesid ja ta ei saanud neid vajalikke uuemaid eksegeete ja materjale ja siis ta päeva pealt jättis selle pooleli."⁴² (Salum 1998:1.) Lisaks kirjutas Masing esseid *Communio Viatorum*'ile, tegeles Tooma Evangeeliumi ja Georg Mylleri uurimisega ning tegi arhiivitööd mitmesuguste loengute tarvis ja erahuvist. Võib öelda, et Masing kirjutas luuletusi tsykliviisi. Seoseid sai ka tagantjärele sõlmida, kuid harva tuli ette mõni pikem periood, kus sai keskenduda ainult luulele ja võtta aega "kergekäeliseks eemalolekuks kõigest, mis tavaliselt on mulle koormaks". (MOL:381.) Autor kyll ytleb, et ta suudab välistingimustest sõltumatult "saata end sellesse olekusse", aga selline väide kehtib üksnes lähte ja võimalusena. Inimeses leiduvad emotsionaalsed (tuju), füüsilised (puhanus, tervislik seisund) ja eriti intuiitiivsed kvaliteedid on praegu veel osalt kontrollimatud, osalt väljaspoolt tingitud ja see seletamatu, mis tekstile väe annab, pole ainult tahteaktiga tööle rakendatav. Kirjutajat mõjutab ka väljast, Jumala poolt antu, mida ei saa "otsida ega aimata ette". (MOL:382.) Ekstaatiline tekst on oma emotsionaalse laetuse ja sööstude tõttu kaunis prognoosimatu asi, seosed hargnevad seal ootamatult: "Olen kirjutanud rohkesti sellise "vaimuga", et hiljem endalegi läheks vaja kommentaari -- assotsiatsioonid ei tule enam meelde." (BK 1978?) Tekstiga yhenduse saamine on juba autori enesegi, saati siis lugeja puhul ettenägematu protsess.

Masingu tekstides kohtab pööordeid, mida autor kirjutamist alustades vaevalt planeeris. Ootamatus ja yllatuslikkus pole iseenesest veel pahed, kuid vahel võib neist kujuneda laialivalgusus: "Pikemarealisi ja "vaba-värsilisi"[luuletusi] tegin vahel tublisti ymber, sest assotsiatsioonid viisid teemast kaugele." (FO 11. III 1980.) Ta on rõhutanud teatavat liiki reavahetuste või mõttesiiirete olulisust, kirjutades Kangrole, et paljud tolle "metabaasid on "vapustavad", nagu muusikas mõned yleminekud mollist duuri, või teise rytmi". (BK 11. III 1978.) Näitena toob ta Kangro luuletuse "Valged hobused" viimase rea (lisan selguse huvides ka kaks eelnevat) -- "Siis ilmuvad valged hobused. / Neist ühele sadulasse hüppad / ja muutud ise ka

⁴² Toomas Pauli kommentaar: "Minu mälestused on sel korral erinevad. Mitte see, et ta ei saanud uuemaid uurimusi - me oleksime talle kõik kättesaadu tassinud ja just kuuekümne date lõpust hakkas kirjandus läbi sõela paremini pääsema! -- vaid just see, et ta tundis, et teeb tühja tööd isolatsioonis, teadmata midagi normaalsest VT uurimistööst ja eriti arheoloogilistest leidudest ning käsikirjadest. Mul on nii meeles ta reaktsioon Gerhard von Radi "Theologie des AT" I köite saamisel. Ta ütles, et seal on ju seesama, mida tema on mõelnud, ainult nüüd on see juba ära öeldud. II köide oli lohutavam: prohvetluses ei ole nad veel kõik öelnud. Aga nii või teisiti, lisaks välistele asjaoludele oli just see teaduse sahtlissekirjutamine ühest hetkest peale ta meelest mõttetu -- seda ütleb ta ka "VT käsiraamatu" lõpuosas, kus heidab pilgu tagasi oma gigantlikule pingutusele ja pidevale kõige ümbertegemisele." (Paul 2003.)

lumeks" (Kangro 1991:237) --, "mis ei tulene eelnevast, kummatigi..." ning manilaste psalmi: "kui ma kuulen Su pyha trompeti häält / suveajal ja talvel". (BK 11. III 1978.) Ka Masingult endalt võib leida seesuguseid mõistatuslikke yleminekuid, nagu "sedagi mitte, mida oskasin / eikellegi jaoks" (SMP:81), "aga enese omast ei taha ma midagi kuulda / kuni näen lilli" (SMP:92), "lõvi on keegi, aga rebased mulle ei meeldi / ja Timnas on kylm" (SMP:131) jt. Samasuguse mõttelise struktuuriga fraase kohtab ka pikemate ridade vaheldumisel. On oluline, et nad asetsevad poeetilise lausungi, lõigu või teksti lõpuosas ja teisendavad selle tonaalsust. Tundub, et tegu on mõttepausiga mystilises tähenduses, mis lisab lausungi lõppu justkui haiku viimase rea sarnase või koaniliku, pooleldi seostamatu, irratsionaalselt summeeriva fraasi, tähendusliku lynga. See paneb järgneva arenduse teisiti kõlama või lisab ootamatu puändi, mille loogika saab avaneda vaid turgatuse kaudu. Kangro tsitaadi puhul võib metafoorse lahendusena väljatada näiteks: "muutud lumivalgeks" või "tuiskad minema". Sellised võtted aktiveerivad lugeja intuitsiooni. Masing ise on noorusest peale protestinud ajalehekeele kinnistunud adjektiivide vastu, kuid ei poolda ka dadaismi "algkeelset" mulinat. Enese luule puhul pelgab ta näiteks, et tekst võib saada "liiga abstraktne selliste kysimustega" (vt. loeng "50-aastane noor", 1972). Masingule tundus olevat oluline mingi ebateadlik, rihtimata täpsus ja voolavus, "sest teadmine "ma-nyyd-luuletan" või "ma-nyyd-hakkan-luuletama" võimatustab luuletamise". (FO 11. III 1980.) See on sisuliselt metaluule-vastasuse manifesteerimine, mis kordub ka Kangrole läkitatud arbutjate andelaadi eritluses. Masing ytleb enese ja Kangro kohta, et "meie mõlemad kuidagi uskusime oma nähtusse, Talvik ei pidanud oma nähtut omaks, tegi sellest veelkord vaadeldava". (BK 19. VIII 1968.) Ise eelistab ta ilmselgelt mystilist adumist, sest "nii pea, kui te yhe ebatavalise asja objektiveerite ja annate talle hinnangu, yhekylgse hinnangu, siis ei ole ta enam midagi". (VTP:133.) Elust ja liikumisest on tehtud staatiline pilt.

Looming lähtub kokkupuutest "reaalsuse" kui dynaamilise, pidevalt teiseneva protsessiga. Kehtib see, et "inimesel peab olema teatav hoiak, [---] et nyyd ma võtan vastu. Ainuyksi see retseptiivne hoiak, see loeb." (VTP:121.) Ja mõni avanemine mõjub inimesele nii, et mõtteainet ja sõnastusjõudu jätkub ebatavaliselt kauaks: "Kui selles keegi või miski teda ei sega, siis kirjutamisega ja "teise mina" meelte kasutamisega võib see olek kesta palju tunde, kujuneda pooluneks, poolteadlikuks transiks, milles assotsiatsioonid ei voola "esimese mina" teid pidi, vaid uuristavad uued -- inimese meelest hoopis õigemad -- teed." Sel puhul ei loe enam aeg. "Subjektiivne aeg pikeneb: [---] inimene jõuab teha rohkem ja rahuldavamalt." (MOL:379.) Kirjutaja on väljaspool kronoloogiat, võib nõiduda tulevikku, ning elustada minevikuhetki, kandes neid justkui ruumilistena olevikku. Oluline pole ka tekst kui kindel yhik -- neid võidakse kirjutada hulganisti või ainult mõne fragmendi ja pärast selekteerida, jätkata või liita, nagu Masing ilmselt on

teinud. Loeb seisund, mis juhib inimest tundmatusse, kasvatab ja laiendab ta vaimu. Ime keskel pooljuhtumisi toimuv kirjutamine on üks paljudest ergastunud tajuseisundis viibimise viisidest, kusjuures "alata saab ainult poolkogemata, mistahes poolteadlike tegurite toimetel". (FO 11. III 1980.) Yheks "algamise" meetodiks on Masingul olnud ka eelnenud visioonide ja tekstide meenutamine. Luuletamine on selle tulemus, kui lakkavad pragmaatilised suhteid maailma ja iseendaga. Inimene tunneb oma tegevuse sidusust elutervikuga: vajalikkust Jumalale, kaaslastele, taimedele ja ajaloolistele olenditele, kes vahel on ta meditatsioonide sisuks. Kronoloogia kannab selliste "lovehoogude" märke. Näiteks 1960. aasta esimese päevaga on dateeritud tervelt kolm teksti. Yht pooleliolevat on alguses parandatud ning siis jätkatud uutega. Kolmikuid on kirja pandud veel hiljemgi (10. VII 1960, 09. II 1962), arvuks võis olla ka kaks (06. VIII 1960 ja 28. VIII 1960). Kirjutamiskerguseks pidi olema vaba aega ja seda leidis enamasti suvel ja õppetöö ning toimetuste vahele jäänud pausides: "Enamasti kirjutasin videvikul, kui sain öelda endale, et päevatöö on tehtud ja nyd võib öelda enda vabaks sellest. Kuidagi "kahe maailma vahel", mitte just täiesti teadlikult [---] Kui päisel päeval luuletasin, siis oli enne saanud valmis midagi raskemat." (BK2:16. XI 1979.)

Kylmemad ajad tõid sunnitud toasistumist, rutiini ja sagedasti masendust. Yldiselt seletubki talvine produktiivsus rohkem mõne erakordse, virgutava juhtumiga, kuna Masing mainib, et "talve pole iial sallinud". (BK 19. VIII 1969.) Aasta soojemal poolel soodustasid kirjutamist üksinda (või vahel sobiva kaaslasega) Taevaskojas viibimine ja käigud loodusse. Suurim "soone peale sattumine" algas 1960. aasta jaanipäeval ning jätkus läbi juuli augusti alguseni, andes kokku 24 teksti. Võib rääkida end "käima kirjutanud" poeedi ekstaatilisest luulehoost, mis tekkis tänu Taevaskoja rahule ja sobivalt julgele meeleseisundile. Ta ytleb kirjutamise kohta, et "hästi on, kui saab olla kuskil puude, põõsaste, pilvede vahel laua ääres". (MOL:383.) Selline koht oli pink Taevaskoja suvila õuel, kuhu abikaasa talle rahu tagamiseks veel putukavõrgugi hankis. Seejärel, sama aasta sygise hakul järgnes tihe matkamine mööda Lõuna-Eestit: "4. IX Vokijärvel, 11. Liiva-Karilatsil, 13. Röövlimäel, 16. Tiksojal, 18. Taevaskojas, 19. Röövlimäel, 21. maanteel, 24. Vapramäel, 25. Taevaskojas." (P:september.⁴³) Suvel jõudsalt edenenu luuletamisjärg hajus sygise toimetustesse ning jätkus alles 3. II 1962. See ei tähenda, et Masing vahepeal luulet poleks kirjutanud. Näiteks päevik annab kuupäeva 18. XI 1960 kohta vaid yhe märksõna: "Laule". Kirjutatu kas ei sobinud "Saadiku" kompositsiooniga, ei puutunud koostades kätte või pole säilinud. Mõni koguväline tekst tollest ajast on hiljem avaldatud. ("Tänha ehk epithymia ohvrile",

⁴³ Tegu on imekombel säilinud üksikute kalendrilehtedega, mille kuupäevade taha Masing kirjutas yles märksõnad oma tegevusest aastatel 1946--1960. Ta meenutas, et "sellega hakatasin ahju 5 aasta eest" (BK 16. I 1969), s. t. Usuteaduse Instituudist lahkumisele järgnenud kõikehõlmava masenduse aegu. 20 lehekylge on siiski säilinud.

1961; AOS:8.) 1962 kirjutatud 21 teksti ja 7 luuletust aastast 1963 mõjuvad koodana, kus ajaloolisi teemasid enam ei käsitleta, vaid tegeldakse rohkem maailmast lahkumise, inimkonna ja armastuse kadumatu tähenduse lausumisega, püüdes tõrjuda meeleheite ränkust.

Uku Masingu korteris on kaks käsikirja varianti -- esialgne, paljude käsikirjaliste lehtede, liimimiste, paranduste ja ääremärkustega mustand ning yhegi paranduseta puhtand. Erakordne maht nõudis komponeerimiseks pikaldast syvenemist. Sellele mõtlemine ja selle teostamine algas ilmselt pärast eelmainitud suurt lauluaega. Otto Webermannile saadetud luuletuse "Ja siis..." juurde lisab autor: "Kujutlen teda yhe kogu (Saadik Magellani pilvelt) kolmanda osa algusse tagasivaateks yyrikele rahule eluaegse kannatuse järel." (OW 16. IV 1962.) See viitab juba ulatuslikule läbimõeldud struktuurile. 1960. aastate keskpaiga masendusaegadel jäi koostamine toppama. Veel kymnendi lõpus kirjutab Masing Ristikivile "Saadikust" pärinevaid luulenäiteid saates, et see on "kogu, mis enam ei saa valmis". (KR 8. I 1969.) Nagu eelpool mainitud, oli selle põhjuseks tunne, et Magellani pilve saadiku seisund lagundati ja hävitati teiste poolt (selle syndmuse eelaimusele vihjab teise tsykli pealkiri "MURDKE TA LEITUD TIIVAD") ning autoril on valus ja kurb taas tegelda nende kirkaste hetkedega. Lugejale on kogu kompositsioon lõpetamatuse tõttu loomulikult raskemini jälgitav. Sisulisest lynklikkusest võib rääkida kolmanda tsykli alguspoole puhul, kus mõned järjekindlalt kurtvad tekstid varjutavad lahkuja mineku puhtust. Kompositsiooni teevad raskepärasemaks ka mõned venivad ja irdsed sarjad, nagu "Pisikute koobas luurab kedagi" I--III, "Teab galeeriori, mida teeks" I--III. Tekste võinuks kaasata vähemgi, kuid kyllap kirjutamisaegse vaimse kylluse ja visandatu monumentaalsuse tõttu see kogu nii suur sai.

Käsikirja algvariandis, kus segi masinakirjalised lehed yhes parandustega ning sinna vahele pandud, hiljem meenunud või leitud käsikirjalised tekstid, paistab rohket katsetamist ja tekstilise redaktsiooni erinevaid astmeid. **Parandusi on palju ka palades** (näit "Varbolas nad ytlesid mulle" (SMP:31), "Praegu ärkab koitu mu lipulill" (SMP:103), mis kuuluvad kogu tugevamate hulka. Siiski märkab öeldu mõtet või suhtumist teisendavaid muudatusi tekstis kyllalt harva (näiteks: "*see ei päästa mind enam mu teelt→minemast*" (SMP:124⁴⁴) "*/et ma ei valeta*"⁴⁵*Neiuvaip teab*" (SMP: 140), "*panna laekasse /võõralt lapselt võetud/ hinge*" (SMP:140). Luuletuses "Valgesse lynka" (SMP:202-205), mis visandab unenägu kohtumisest Magellani pilve olenditega, on yhte kohta lisatud harrast tagasihoidlikkust. Autor ytleb, et nende hulka astuda "*väga tahaksin→kas tohiksin*" (ibid.). Ilmselt enesestmõistetavuse pärast on välja jäetud ka olemuslik kysimus "*kas ma unes teid näen?*" (ibid.). Rohkelt tegeldakse öeldu rytmilise sujuvdamisega. Suund tundub olevat enesestmõistetavate või tervikus irdsete

⁴⁴ Kuna algkäsikiri on nummerdamata, kasutan viitamisel teise variandi paginatsiooni. Eriti hea see meetod pole, kuid kysitava järjekorraga algkäsikirja puhul pole muu viitamine mõeldav. Praegu on vähemalt selge, millise teksti parandustest jutt käib.

tekstikohtade välja jätmise poole (*“teinegi näeb seda /uut/, mida / siinilmas kuskil/→kusagil pole”* (SMP:96), *“Valgetest sirelituttidest /õõtsumas õhtuse akna sisse/) kaua”* (SMP:100), sõnajärg kummastub: *“kuidas nad teisiti võivad?→kas ta neid teisiti?”* (SMP:115), *“sest ma kuulen→kurt pole mina!”* (SMP:125), *“Pole raiutud maha kätt→käsi raiutakse tegemast”* (SMP:154). Mõtet proovitakse kujundiliselt nyansseerida ja täpsustada, uudselt intensiivistada (näiteks *“sydamesoovide”* asemele *“hingepõhjast heledad kivid”*) (SMP:132) või kontrasteerida (*“sõnniku pääle ehitatud maja→rajatud lossi”* (SMP:43), *“kõik tahavad maitseada→nautida surma// ning ometi→selles lõbus elada igavesti”* (SMP:82) ja groteski teravdada (*“teatades väga suurt nõrkust→kandes ette lõhna puudumist”* (SMP:125) Valdav suund on veel arhaiseerimine: *“varsti → möödavarsti”* (SMP:32), *“kiirgamist pyydvale→kirgamist kirguvale”* (SMP:39). Harva esineb ka täna-päevastamist: *“neidsinaseid →neidsamu”* (SMP:54), *“härrade→tegelinskite”* (SMP:122) (siin on ehk võimalik näha sõnamängulist seost Kaplinski nimega) ja midagi, mida võib vist pidada ekstaatiliseks keeleloomeks (*“täitmatult→kyltsaamatult”* (SMP:149)). Viimast gruppi esineb ilmselt vähe ka seepärast, et sedasorti keeleloome kuulub olemuslikult kirjutamise esimesse etappi, mitte hilisema “järeltöö” hulka. Kyll aga on mõnes kohas jälgi kummaliste mõtete sõnastuse selginemisest: *“aeg / sai keraks→voolab yle / →täitis anuma”* (SMP:204). Maia tsivilisatsiooni päästva lipulille luuletuse juures on teksti kõrvale märgitud Lõuna-Ameerika pyhade paikade nimesid: *“Tical, Tayasal”* (SMP:103), mis kas kõlalistel või geograafilistel põhjustel kõrvale jäid. Sama võimalus põhjendab asendust *“Quen Santo poole→Bonampaki kaarde”* (ibid.). Luuletuses on vahetatud ka isikut: *“minu→meie”* (ibid.), et saavutada orhideega kõnelemises osaduslikkust. Teistsugune isikunihe on pealkirjas *“Kas ma→Iiob ei kõlba yhtainsat õudust taludes”* (SMP:113). Eri isikute muutlikkust ja peituvust yhe sõnumi varjus võib täheldada Masingu muudiski redigeerimistes (näit. PE). Paikkondlikest parallelismidest on rikas veel tekst *“Nõid räägib rahvale...”* (lk.27-30), kust jäid kõrvale read: *“kõigist maailmakaarist / kätte nõudma nad sõidavad / oma Eedenit Uppsalas, paradiisi Tartus”* ja *“me vaatame!... / kõigist maailmakaarist kokku nad sõidavad nõudma kätte oma kõukude / nugisemetsi ja mesipuid, / yrgkodu ja paradiisi / Uppsalas, Varbolas, Tartus, Taara teab, kus ! / Satikad siginevad”* (SMP:29). Ilmselt pole manamise hoogu tahetud liig detailsete kõrvalpõigetega pidurdada. Rytmilise sisenduslikkuse taotlemist võime jälgida tekstis *“Ytlen viimase otsuse”* (SMP:81-82), kus korrastatakse takerduvat rytmi: *“Enne, et ma→et taane mina→Et siis mina→Seepärast siis, et taane ma polnud /see/”, “nyyd olen pisem eimidagist→nyyd juba pisem*

⁴⁵ Väljajätet on siin märgitud kaldkriipsude vahele.

eimiskist”, “täna öösel ma näen läbi sõgedusune→täna öösel läbi sõgedusune taipan” (ibid.). Elliptilisus, loitsiv rytmi ja Masingu enda loodav lainetav, kohati omapäraste eksklamatsioonidega võimendatud ekstaatiline kõrgstiil näivad siin oluliste sihiseadetenä. Mõnedel luuletustel on alguses olnud pealkirjad, nagu “Tuhandeks põlveks...”(hiljem “Seni lompe leidub...”)(SMP:79) ja “Nemad vist olid rahul minuga” (hiljem “Valgesse lynka...”) (SMP:202). Viimati nimetatud tekst oli alguses ka järgnevaga (“Nemad ei võtnud kaasa...”) yhes tykis. Kummaline tekstiväline selgitus, mis kogu publitseerimisel väärriks kommentaariumi kaasamist, asub luuletuse “Syndimisest saadik meid ähvardab surm” (SMP:188-191) juures: iga selle pealkirja kordumise juurde on lisatud üks “selle maailma seadus”, lyhikokkuvõtte järgnevast salmist: “*I - Meeled ja mõisted, II - Maailmapilt peab jääma algeliseks, III – Ära taotle siin midagi suuremat, kasuta fraase ja mõtle neid! , IV – Ära tõrgu naiste vastu, V – Ära pyya välja. Idoolid tahavad syya!*” (ibid.) See on yhtlasi ka laiem pessimismiallikate kokkuvõtte, mille kallal pureldakse veel õige mitmes tekstis. Et revideerimine toimus eri aegadel ja mitmesuguste järelemõtlemiste keerises, osutab näiteks märkus “*Jah see on tõsi 30 I 1962*” (SMP:212) luuletuse “Armas Jeesus...” järel. Hajeval meelele või koguni hämarolekule paistab vihjavat koanilik tähelepanek: “*Päike läbi pliidarõnga prao tuleks / vesi pliidal undab / oks lauas: orava vari 1963*” (SMP:223 pöördel). Osa ääremärkusi on korrastuslikud juurdlemised ja juhised: “*kas II? Hippolaise ette?*” (SMP:142), “*II ossa! Ysna enne lõppu*” (SMP:160) ja muud sarnased. Puudu on leitud kindla teemaga luuletusi: “*Kojutulemisest/ tulnusest oli laule. Kus 1962/63*” (SMP:181) Mõnda kohta on autor lisanud oletatavasti luuletuse vallandand tundege seonduva märksõna maastikult: “*11. IV.[1962? L.S.] ladvatud tammed*” (SMP:178), “*2.VI.1960, kullerkupult tulles*” (SMP:166). Autor pole rahul kogu selle või teise osa syngusega, märkides mitmes kohas: “*paar rõõmsat*” (SMP:115), “*paar rõõmsat lisaks*” (SMP:127), “*Mistahes rõõmsaid paar*” (SMP:198), “*Paar rõõmsat lisaks?*” (SMP:199) mäletades, et rõõmsaid laule tollest ajast oli rohkem ja need kaks paika kogus pole ilma nendeta päris loomutruud. Kuhu rõõmsad laulud siis kadusid? “*Eha rääkis mulle, et Ukul oli koiku peatsis pakk luuletusi just tollest ajast. Pärast surma Eha avastas, et neid ei olnud seal enam. Uku on erinevatel põhjustel mitmel korral ise oma kirjutatut põletanud, ja pigem võib imestada, et nii palju on alles*” (Paul 2001c). Autor isegi kirjutab yhes meeleheitlikus kirjas, et “*ei oska öelda, kus ja millal hävitan luuletused*” (LK:3), mõeldes vist yht kindla suunaga tsykli. Aastaid hiljem on ta enesehävitusel juba laialdasemad plaanid: “*enne surma nagu peaks lugema läbi oma tuhanded luuletused endanuhtlemiseks ning siis hävitama. Inimene saab otsa, seepärast oleks päris õige mu meelest, et tast ei jääks alles midagi tehtutki*” (BK 19.08.1969). See seostub kõigekeylgse kadumis- ja unustamissooviga, lõpliku eneseheitusega, ning samas kätkeb ka midagi zenilikku – minu tehtu ärgu jäägu imetusobjektiks ja seeläbi takistuseks tulevastele otsijatele, sest igal peab olema oma

tee. Muidugi on kindel, et enese luule lugemine, mis sisaldas ka kirkaid meenutusi, oli kauases madalseisus viibivale luuletajale tõepoolest rusuv. Õnneks ei teinud ta suure hävitamise lubadust teoks, ning säilinud tekstide sisu yle tuleb mõnedel veel mõtlemist. Ja ilmselt keegi ei tea, mis nimelt hävitati. Lisaks tuleb arvesse see, et Masingu kodus leidis kirjatöid tohutul hulgal, ning nii mõnigi ekstaasi tuhinas (näiteks Taevaskojal, kusagil looduses või toaski) täis kirjutatud ja kõrvale pandud lehekylg ei pruukinud vajalikul hetkel enam kätte puutuda. Näiteks leiduvad Masingu paberite hulgas veel selleaegsed ning sama ainekuga tegelevad tekstid “Lase minna” (13.09.1960?), “Kes vikerkaart näpuga näitas” ja “Tuul vihiseb tänavanurgal”, mõlemad tagantjärele kysimärgiga 1962. aastasse dateeritud (LL). Kersti Merilaasi juubelibuketti (kaaslasteks P-E Rummo, J.Kaplinski, A.Ehin) lisatud luuletust “Samblasel metsavälgutil”(SM) seob pyhendatuga tingimisi vaid arv 50, kuid temaatikalt, stiililt (taju virgumine looduses, ajatu seos eri sajandite loveliste vahel) ja kirjutamisajalt (8.12.1963) kuulub ta selgelt “Saadiku...” areaali. Samasse aega kuulub luuletuse “Varbolas nad ytlesid mulle” käsikirja algavariandi pöördel leiduv dateerimata “Tuhandete tullitanud haavalehtede vahelt” (LL). Võimalik on ka, et mõnesid tekste ei kaasatud kogusse privaatses suunatuses tõttu s.t. nad olidki kirjutatud lugemiseks ainult yhele kindlale inimesele. Nende hulgast olid kyllap ka hävitatud. Lisaks pehme tooniga nägemuslikele luuletustele on tollal või veidi hiljem kirjutatud ka syngeid ja ägavaid “nn. tervemõistuse sajatamisi”, nagu “Ameerikamaal, kus usklikud emad”, “Pingul kiiskab munemisealiste usside nahk”, “Magellani pilvelist maal pole lunastatud” (kõik dateerimata) ja Svābhava”(1959) (kõik LL). Rõhuv, pessimistlik, maailma väärearenguid sajatav ja satiriseeriv pool on paratamatult terve kogu üks poolus. Autor seletab ise, et *“Siiski on kergem ytelda milles seisneb inimese eba-täiuslikkus selleks, et siis ylearune elimineerida, kui ytelda, milles peaks seisnema täiuslikkus”* (MOL:111-112). Ratsionaalse väitena võiks see ju õige olla, kuid ilma synteesita jäädaks ise tervemõistusliku eetika pinnale. *“Aga see on ainult negatiivne kylg: selle nägemine, mis ei ole Elu. Positiivne on teine hoopis. Ise on näha, mis kõik on pimedus, ise kõndida valguses”* (VS 4. 06. 1964). Inimlik areng ei koosne ju üksnes õnnestunud “yleliigset elimineerivatest” matemaatikatehetest. Inimese poolt tehtavat summeerib ta neljanda dimensiooni teoreetiku Howard Hintoni sõnadega: *“selle teisenemise ning muutumise jõud seisab piiratud olendi tahtes ning võimuses, kes suunab, juhhib ning muudab end olemasolu imevääkseis asjus”* (MOL:398). Piiridel ei saa arvestada nähete hõlpsusega, kuna lihtsaim lahendus on elusolendi jaoks ju alati seisnenud *status quo* säilitamises. Yheks tõhusamaks muutmispyydeks jääb alati looming, mis *“tähendab toimingut, mis ei mahu yhtegi mõeldavasse toimingusse”* (A:2) ning mille tulemused on parimal juhul autori isikust kõrgemale tõusvad, keskkonnast sõltumatud, ettearvamatud: *“Luuletus, symfoonia või homunculus on ylesande täitmine, mida hing tunnetab iseendas, seega nad ei ole*

enam, nagu hing ise, orgaaniliste molekulide või bioloogiliste voolude mäng – kogu säärase loomingu taga seisab tahe – luua midagi täiuslikumat” (MOL:110). Looming on vaimse keskkonna teisendamine, mis omab ergutavat mõju kõigile, kellega toimib mõistmisosadus. Ja luule poole peal on rõõmu ja visionaarsuse pinnalt looduga yhenduse saamine kaugelt rohkem kasvamisele innustav kui depressiivsete monoloogide endas-kinni-olek ja jõuline, kuid kinnismõttelisusele kalduv eitus. Võltsposiitivsust taotlemata võib siin märkida, et depressioon, ahastus ja sarkasm ahendavad vahel ka Masingu vaatevälja, ning upitavad yles eelarvamusi ja (auto)destruktiivseid toone, mille ohter kordumine vaesestab nende tunnetuslikku ja edendavat (mõtleva panevat, hoiatavat) väärtust lugeja jaoks. Satiiride jaoks oli Masingul minu meelest liiga vähe huumorisoont – kuid keegi ei ulatu ju kõikjale. Selge see, ta oli erakordse tunnetusamplituudiga olend. Heldest ja loovast Uku Masingust võis vahel koguni kõikeitav ”hukumasin” saada. Kyllap dualistlikus maailmas loomise ja hävitamise vahel kehtiva seose sunnil. Temagi puhul tuleb nentida gnostikutega seostuva radikaalse dualismi sagedast kehtimist – õndsuse harjade kogemisele järgnevad tihti masenduse äärmused. Ilmavaatelt erinevad mõtlejad ja “tervemõistuslikud” inimesed kalduvad vahel demoniseeruma ja sugulashingede leitakse lennult lisaväärtusi. Ja sel puhul saab rääkida dualistliku “hindaja” toimimisest inimeses, mis rõhutab yhtede asjade positiivsust ja teiste negatiivsust kuni äärmuslike, enesehävituslike, tegelikkust moondavate vormideni. Duaalsuse madalama astme kohta kehtib, et *“Vastandamise vajadus on lapseliku lõhkumisvajaduse tulemus, täiskasvanu ei hooli õppimisest lõhkumise-jaotamise kaudu*” (A:3). Dualismi elukaugus seisneb selles, et tegelikkuses *“kõik on yhtaeagu hää ja halb ning pole yhtki menetlust, mis sellised (ja kõik muudki) vastandid meile puhtalt lahutaks ja annaks kätte*” (ibid.). Paraku üks menetlus siiski on – sisenduse, harjumuse ja klišeelise mõtlemise inerts, mis meie tajusid kandib. Masing ise mainib dualistlike suhtumiste sygavat ulatust praeguse inimese sisemuses ja endaski: *”ma enda kohta kardan, et ma võibolla ainult väga väikese osa neist olen taibanud ning suuremat veel teadmatult usaldan*” (MOL:125). Pääsemist raskendab veelgi see, et Uku meelest on dualistliku loomupäraga ka kõik keeled: *“Sõnastik on ju ikkagi kujundatud dualismi väljendamiseks ja sõltub vaid keelkonnast, kuhu on soetatud enamik vastandpaare – kas toimingutesse, kvaliteetidesse, ruumi või aega*” (MOL:56). Keelesiseselt sõltub see, milliseid vastandpaare teravamalt rõhutatakse, traditsiooni kõrval vähemalt samavõrd ka yksikisiku meelsusest. Tundub, et teravamad vastuolud tekkisid Masingul toiminguid ja kvaliteetidest lähtuvalt, ruumi ja aja kysimustega käis ta ju sujuvamalt ymber. Samas paistab kymnetest mõtteavaldustest, et ta teadis oma tunnetuslike äärmuste kontrollimatust ja võitles endaga nn.”negatiivsesse lõpmatusse” kinni jäämise vastu. Mõnel puhul mässib aga võitlemine võitleja veelgi tihedamalt sisse. Aga duaalsuse kui praeguse taseme inimesele kaasa syndinud või elus vankumatult ära õpitud omaduse yletamisel avaneksid

kujuteldamatud võimalused: *“Mida kõike suudaks inimene teha, kui temasse ei oleks immutatud dualistlikku “alaminimlikku” vaateviisi”* (MOL:124). Masingu teeneks võib pidada duaalsuse ulatuse äärmuslikku avardamist ning duaalse mõtteviisi selgelt läbikaalutud kriitikat ja väljateede osutamist selle piirest. Ja luule puhul loeb nii mõndagi ka nende tumedate kuristike sugestiivne kaardistamine. Maailma praegusel tasemel kehtib ikka veel tõdemus, et *“sygavus kuhu me vajume võib olla ka meile saavutatavate kõrguste täpne mõõt”* (Reaney 1994:134) ning *“transtsendentsi ei saa lahutada kannatamisest, mis selle võimalikuks teeb”* (ibid.). Masingu lootus oli küll sõnastatud nii: *“inimene s a a b elada vastanditega, mis väljavad teineteise”* (LL), kuid paraku näitab temagi elulugu rohkem vastandite teravdumist ja pörkumist. Ta pärand on viljakas lähtealus neile, kes püüavad muutuda, visandatud võimalused nõuavad isiklikku läbimõtlemist ja arendamist. Destruktiivsuse aktiivset ohjeldamist muretunnilgi näitab tekstile *“Päev päikses kergelt kuristikku sadas”*(SMP: 217) lisatud meelsuslik parandus – reale *“lapsi kääbustada võiksin”* järgnenud *“Sinugi võiksin, mu õnnetu hing”* (ibid.) on maha tõmmatud. Pole suudetud uskuda, et armastatule (keda autor mitmel pool nimetab sisimalt: *“hing”* (SMP:192, 227, jm.)) võiks suurimaski masendushoos kurja soovida. Needmisega seonduvast on tolle aja paberites juttu, kuid enesetsensuur praakis selle teema kogust välja, sest tema, lunastust lootev olend kartis endast, et neab *“oma saatust, viimati syydistan / ennast ja Sind / tuikuva tõe tunnil /---/ sajatus muliseb lämbuja suul”* (SMP:186). Ta kinnitab, et *“Ma ei taha surra needes inimesi, kes mu viimseni tyhjendanud, saamata sellest muud kui ontlikku rahuldust. Tahaksin surra tänulikuna ime eest”* (TP 26.04.1964) ja vannutab, et valugi hetkel Jumala armastust *“ihkan öelda / kuigi huuled kurtmisis kõrbevad / needmises”* (SMP:207/208). Kui tänamiseks jõudu ei leidu, pöördub ta *“needes end”* (SMP:217) enesehävituse teele. Needus on negatiivne muudetamatus, ligimesearmastuse maagiline salgamine ning mõjub samavõrra ahendavalt needja hinge. Selle vahendi destruktiivsus pööratakse kogu lõppu lisatud värsipaaris enesekohaseks: Masingu lunastuslootus on *“kuradiks peetu / igavesti neetu”* (SMP:230). Lõpuklausel sai kogule lisatud hilisemas meelegeites, (algkäsikirjas seda pole) ning ei peaks olemuslikult sinna kuuluma. Luuletuse *“Kurbheledas päikses”* juurde on märgitud: *“Nagu oleks liialt vähe ekstaasi. Mis puudub?”* (SMP:226). Kui väljasoleku tunde kirjeldamatus painas ka sellistel tipphetkedel, siis tuleb tahtmine kysida – milline olnuks siis Masingu meelest piisav ekstaasi kvantum? Vastata võib vist, et tema toimimise olemuslik suund oli inimese piiride poole ja sealt edasi tundmatusse, mille tulemused enam peaaegu ei meenutaks praegu meil loominguna käibivat. Seda viitab ka *“Epiloogi”* (SMP:225) teine ärajäetud pealkirjavariant *“Credo quia”* (ibid.) millele järgneb nende väärtuste visandamine, mis Masingut usus toetasid. Nende kohta kehtib maise suhtes alati *“absurdum est”* ja see on ka Masingu pidevalt teiseneva sõnastusega usutunnistuse pealiskirjeldus.

Mõned märkmed Masingu luulekogude koostamisest/toimetamisest.

Mõtteliseks lähteks võiks siin olla erijoon, mida Undusk Alois Haasist kõneldes nimetab *“müstilise tiraadi lõppematuseks: tema omaduseks öelda kõik juba üheainsa müstilise lause, üheainsa kujundiga ja samas jääda igavesti valmimatuks n lause tulvas”* (Undusk 1998:201). See tingib yhtlasi ka müstilise autori teoste (luulekogude) piiride hajususe. Lõpetamatuse ja meelelise eksperimentaalsusega võib paaris käia ka liiasus: *“müstiku tekstis on nii autori enda kui lugeja jaoks eraldi palju üleliigset – katsetavat, küsitavat, viimistlematut nn. musta materjali, mis keelelise terviku lõppredaktsioonile kasuks ei tule”* (Undusk 1998:177). Selles pole iseendast midagi negatiivset, tegu on loomeprotsessi spetsiifilise kaasnähtega, mida tuleks toimetamisel arvestada. Et lood olid taoliselt ka Masingu puhul, et temagi kirjutamine ja koostamine toimus spontaansete *“lovehoogude ja lauluaegade”* kaupa, seda tunnistab ta isegi: *“luuletused ei olnud ettenägelikult kirjutatud jaotuskava järgi, /kogu koostamisel / paigutasin nad kirativirati, kuhu tundusid sobivat”* (cit. Muru 2002:812). Siin on vastavus – aimamisi kirjutatud tuleb aimamisi ka koostada. Elu lõpu poole sugeneb Masingu töödese aina enam lõpetamatust, mis tuleneb eelkõige masendusest, enda vajatuse tundest ja käegalöömisest, mis muidugi raskendas kõigi käsil olevate tööde edenemist. Varase materjali (*“Ehatuule maa”*) puhul tingis lõpetamatuse kyllap eelkõige isiklikkus – seda otseselt abikaasale suunatud kogu autor ilmselt avaldada ei plaaninudki. Uku Masingu Kolleegium on oma *“Luule”* neljas ilmunud köites yldiselt hoidnud konservatiivset ja autoriharrast joont. Puhuti on arvestatud autori hilisemaid parandusi, puhuti mitte. Kyllap otsustatakse mõistlikult. Yldiselt räägib kõik ääretust kanoniseerivast lugupidamisest meie luule suurkuju vastu. Masingu kui autori täieliku keelatus on asendanud liiane lubatus. Lähemalt vaadates näeme, et tegu on formaalse nähtusega. Autor on kyll legaalne ja klassikuks kuulutatud, ta tekstid lugejale kättesaadavad, kuid seespidi, elutunde osaduse poolest pole ta palju rohkem lahti kui enne. Tõelise sisseelamiseni jõuavad kyllap vähesed noored lugejad, sest kui keelelisi ja märksõnalisi pisiseiku annabki ära seletada, siis autori meelsust selgitada pole nii lihtne. Nõnda valitsebki kirjandusavalikkuses Masingu suhtes tihti kas jooksu pealt tyhistav või sisutyhjalt lugupidav suhtumine. Lahkneva meelsusega kirjanduslike klikkide liikmeid nyansid nagunii ei huvita. Etableerunud kirjandustegelased enamasti ei viitsi oma kujutlusi

korrigeerida. Ja Masingu luule publitseerija Ilmamaa pakub tekstikorpuse mahuga yle. Asjatuid motiivikordusi, raskepärast pooleepikat või painavaid riimiklišeid kas ei nähta või ei taheta kõrvaldada, kuna neid sisaldavate tekstide käsikirjas leidumist käsitatakse autori viimase tahtena. Säärase suhtumise tulemusena jõuab lugejani paljugi sellist, mida autor elupäevade jätkudes ilmselt avaldada poleks tahtnud. “Kogutud luuletustest” autoripärasem oleks kyllap “Valitud luuletuste” strateegia, mida kultuuriväli ka elavamalt haarata ning mõtestada jõuaks. Praegu pole tegu ei teadusliku ega rahvaliku publikatsiooni, vaid nende kummalise ristandiga. Kui Masingu luule terad jäetakse sõkaldega segi, on see esiteks karuteene lugejale. Tolle silme ette satub hulk autori eluhoiakust lähtuvat enesetarbelist materjali, mille funktsioon oli kohati umbes nagu söömisel – omane ja harjunud tegevus, mis tugevdab ja selgitab autori vaimu või toimib omamoodi teraapiana ega olegi mõeldud midagi tähendama teistele. Autori korduvad kõhklemised ja kibestumised avaldamise/avaldamatuse suhtes on ju teada. Lisaks vaidlustab “viimase tahte” seesama aja parameeter. Elu vältel tihedalt väga erinevaid vaimseid töid teinud Masingul polnud mõnegi kogu puhul selle pikaldaseks koostamiseks ja setitamiseks lihtsalt aega käes. Ja ootavad tegevused nõudsid tihti täiesti teistsugust syvenemist, nii et koostamisel võis “kaotada järje” või siis jätkata koondamist aastate pärast, kui tekstid talle juba tuimade ja võõra omadena tundusid (vt. näiteks VS 24.01.1965). Siinkirjutaja arvates teeks kriitiline, yhtaegu Masingu enda loogikat, tema luulet kui tervikut ja ilmumisaja tingimusi silmas pidada pyydev harvendus Masingu palju lihtsamini lähenetavaks ja dynaamilisemaks. Seda eriti kogude puhul, mis jäid lõpuni koostamata. Autoripärasus on koostamise esimene enesestmõistetav eeldus, kuid kas selle mõiste sisu yle ikka on piisavalt mõeldud? Samasuguse mõistetavusega tuleks arvestada ka seda, et Masingut ei hakka lugema mitte tema võimete ja seostamisoskusega palimplastid või pelgalt andunud jyngrid vaid ka täiesti teistsuguste eeldustega potentsiaalsed osaduslased, kel nagunii tuleb mõistmise ja keeletunde pinnal käia pikk tee. Teksti sugestiivsus teeb ära osa tööd ja vaimsel pinnal ei saagi hinnaalandust olla. Kuid mitmete kogude kompositsioon ja struktureeritus on mu meelet palju iganenumad, kui parimais luuletustes leiduv kirgas eluhelk. Meenutagem, et Masing rääkis alati selle vastu, et mõni isik, aeg või dogma kuulutataks ilmeksimatuks arengu tipuks. Seda pole mingit põhjust teha temagi puhul. Muutunud kontekst peaks tingima diskreetseid korrektiive. Loomulikult ei tohiks sel teel hoogu sattuda, kuid ajaloos on Masingu aktiivse toimetamise näide juba olemas: Hando Runnel koostas kogu “Ehatuule maa”, kuna *“käsikirja koostamine oli autoril pooleli jäänud, puhtand lõpetamata. Lõpetamine käis autori märgete järgi n. ö. päevikulise või üldkäsikirja servadelt. Ka luuletuskogu pealkiri on leitud märkmete hulgast”* (Runnel 1998:522). Masingu

varase luule suurepärase tundja tööna syndis sidus ja lugejasõbralik lyiriline tervik. Toimus isegi kerge emotsionaalne eeltsensuur - kogust jäid kõrvale Eha Masingu poolt käsikirjast välja lõigatud, ilmselt liiga isiklikud luuletused (Vulf: suul. teade kevadel 2002) ja neid ei lisatud ka "Luule" teise köitesse. Pieteet on siin ilmselt õigustatud. Seda enam, et on kysitav, kas Masing seda eelkõige oma (tulevasele) abikaasale suunatud kogu yldse avaldada plaaninukski. Põhjuseks, miks just see käsikiri esimese kodumaise koguna pärast enam kui poole sajandi pikkust (!) ooteaega lugejate ette jõudis, võis olla ka vanaldase Eha Masingu elavnenud nostalgia. See on inimlikult mõistetav ja kontekstuaalselt sallitav nähe. Osutan siin lihtsalt sellele, et Masingu kodumaal ilmuvate luulekogude⁴⁶ toimetamisega kaasnes algusest peale mitmesuguseid autorist sõltumatuid kõrvalmõjusid. Kuna loovalt teisendava koostöö pretsedent on olemas, peaks edasine toimetamine järgima sama kriitilise koondavuse põhimõtet. Pisut seda ka rakendatakse, näiteks mainivad toimetajad "Suriija Sandiristilt" kommentaaris, et kogu *"esimeste osade kompositsioon pärineb autorilt, teises pooles on koostajad esitanud luuletused kronoloogiliselt"*(L4:376) Kes teab, kas kronoloogilisus on ajatõrksa loomelaadi puhul parim lahendus. Koostajad õpivad midagi iga köitega ja seda koolitust läheb SMP juures vägagi tarvis. Autori suunavaist märkmeid "Saadiku..." algkäsikirjas oli eelpool juttu, nagu ka kogu täieliku valmimatuse oletatavatest põhjustest (tekstid ei sattunud kätte, enesehävituslikud meeleolud, tahtmatus end marrastada kirkaste mälestuste vastu jms.). Mõnesid tekstuaalseid juhendeid saaks täita ka takkajärgi. Siin on nn. materjali nõudlikkus toimetajale suurim, kuna see kogu on *"Kõige raskepärasem ja justkui kogu inimese vaimuilma koondada katsuv"* (Runnel 1998:531). Autori viimsest tahtest siin täiel määral rääkida ei saa, sest ta ei saanud prognoosida ei seda kultuurisituatsiooni, milles ta teosed viimaks ilmuma hakkavad, ei järjekorda, milles nad ilmuvad, ega jyngrite liigsest aukartusest tingitud materjali avaldamise pea maksimalistlikku mahtu, millest johtuv ebayhtlus ilmselt sattunuks vastuollu tema intentsioonidega. Võib öelda, et Masingu toimetamisel seisab autor endiselt ainujumala postamendil, kus ta ehk olla ei tahtnukski. Kas hilisea visioonide, sygavate taipamiste ja masenduste kyysis elusamat elu otsiv luuletaja suutiski oma tohutu mahuga loomingut ylevaatlikult näha? Nii võime kysida. Siinkirjutaja meelest, kes on seni koostanud kolm isiklikku luuleraamatut ja osalenud lähemalt või kaugemalt veel mõnede synni juures, on kogu koostamine üks raskemaid faase luuletaja töös. See eeldab yhtaegu nii sisseelamuslikku suhet kirjutatuga kui metatasandilist kõrvaltvaatlust, sest teksti sisse loetud isiklikud emotsionaalsed seosed ei pruugi ilma komponeerimiseta avaneda tulevasele lugejale. Samuti eeldab see haruldast isikupärase harmoonia taju, et

⁴⁶ Sama võib öelda ka välismaiste publikatsioonide kohta, kuid see on pikem omaette teema.

korrastada kirevast vaimsete hetkede virrvarrist sidus, kordusteta ja dynaamiline poeetiline narratiiv. Häid koostajaid on ehk sama vähe kui häid poeete? Kui vaadata viimase kymnendi olukorda, siis on luuletajad kogude koostamisel sageli pöördunud asjatundjate poole. Näiteks on Kauksi Ylle ja Sven Kivisildnik on koostanud NAK-lastest kogusid, Doris Kareva “Õlekõrre”-sarjas esinenute debyyte, Kajar Pruul Francois Serpenti teise raamatu, Urmas Tõnisson Hannes Varblase valiku jne. Masingu puhul kehtib siingi paradoksaalsus. Varasemad kogud (kui välja arvata “Ehatuule maa”, mille erandlikkusest juba juttu oli) olid koostatud ysna selge kompositsiooniga. Hiljem suurenes koos vaimse edenemise ja eluraskuste kuhjumisega ka isikuline ambivalents. Ta kirjadesse ilmuvad mitmel pool kahtlused stiilis *“igatahes pole mul enam suuremat usku inimese isiku pysimisse eluaja kestel. Olen oma meelest päris teine olend kui see, kes askeldas aastal 1928, kellest ma vaevalt mäletan midagi. Ei tahagi mäletada. Ja edasisega kyllap on samuti”* (JK sen 23.04.1948). Tegu võib olla ka yhest pelgusest tingitud sugereerimisega, sest varem märkis ta, et *“kujutella, et ehk elan veel 50 aastat ja ometi surres olen samasugune, kui praegu, see mind kohutab kõige rohkem”* (VI 5.09.1937). Olgu see pärit “mina” näivusest või muudetamatusse kesta kinnijäämise hirmust, idee toimis. Ja laienes yhtlasi sellise pysimatu kujuga isiku tegevuse produktidele, nagu näiteks luule ja jõudis meeleheite kannustusel juba hõlmava eituseni: *“yhtlasi muutus tähendusetuks kogu mõtlemine ja kõik, mis ma kirjutanud kunagi”* (KR 1.04.1970). “Magellani laulud” tunduvad siis *“surnu omad, kes uskus, lootis, kelleks eluilmas enam ei muutu tagasi”* (ibid.). Ja sellise surnu tööd pole täit voli jätkata, ega sellise suhtumisega summeerida pole täit õigust ehk isegi autoril endal. Ta on juba muu. Ajatunnetuse peatykis oli juttu aegadevaheliste seoste heitlikkusest. Ka yhe, kronoloogiliselt kestva elu raames ilmnes Masingule aina kehtimatuid põhjuslikke seoseid, mõistmatusi, pidevusetust ja kysitavusi. Nagu ta ise on sõnastanud: *“ykssama ei pysi seesama”* (BK 11.03.1978). Eri eluperioodide intensiivsuste sobimatus on yks võimalus seletada mõnede luulekäsikirjade valmimatust. Ja koormatuse ning heitlikkuse seisundid ei soodusta muidugi ylevaate tekkimist oma luulest. Tundub, et hiliste mahukate kogude (tinglikult: “Surijast...” alates) koostamisega ei saanudki ta toime tulla, oma avara emotsionaalse skaala kindlale lõigule keskendumiseks polnud temast kõikuvate meeleolude ja kuhjuvate toimetuste ja tehtu vajalikkuses kahtlemise aegadel enam asja. Ometi ei tähenda see muud kui seda, et kogude materjal on olemas, kuid ei saanud sidusaks tervikuks kontekstuaalsete probleemide tõttu. Masingu käsikirjade summeerimiseks on vaja eelpool mainitud “kaemusliku arheoloogi” kätt, kelles liituvad ainetundmine, kokkuhäälestumise võime ja kompositsiooniline kriitikameel.

Veelkord Magellani pilvest

Millega kogu pealkirja veel seostada? Näiteks Masingu astronoomiaharrastusega. Mu meelest sisaldub astronoomia vaatlusmeetodites ekstaatilist elementi. Silma vaatepiir öiset tähistaevast palja silmaga uurides või teleskoopi vaadates on erinevad, kuid vaatlus ise innustab. Teadmise ja aktiveeritud kujutluse koostöös tekivad uued vaimsed panoraamid ja perspektiivid. Tähevaatlus võib olla palve. Avarustega vastamisi seismine kutsub esile midagi ekstaasile või hardusele sarnanevat, olles võrreldav sellega, kuidas usklik kogeb Jumalat. Masingu abikaasa meenutab, et *“kui kuuvarjutused olid, siis me käisime-vahtisime ja...Minul hakkas kylm päris, aga temal ei hakand”* (Masing, E 1997:1). Masing vaadelnud Kuud (ta luule yht sagedasimat symbolit), tähti ja taevavõlvi omalaadses unustuses. Praegusel juhul ergutas ta mõtet üks tähiskelu, milleni saab kyyndida vaid mõtte teel. Kaugus on inim mõtte jaoks ikka teistsugususega seostunud. Masingu märkmemapis seisab kirjas: *“Need “kauged asjad” on mu nõrkuseks, mu kimääriks olnud lapsepõlvest saati. /---/ Ainult, ma ei tea yhtki, kes oleks kirjutanud loo maailmast ning olendeist, kelle päikeseks on α Centauri või $\theta(?)$ Eridani. Ja mis veel neist, kellede juurde mu mõte julgeb minna väga harva”* (LL). Kirjeldagem paari sõnaga seda kujutluse asupaika. *“Magellani pilved on*

meie galaktika eredaim satelliitide süsteem, mis on haaratud pidevasse dünaamilisse "heitlusse"⁴⁷ Linnuteega. Magellani pilved asuvad Lõunataeva sügavuses, nimetatud portugali meresõitja ning maadeavastaja Fernando de Magalhãesi järgi, kes neid pilvi 1521. aastal esimesena kirjeldas. Nad on kaks korrapäratut galaktikat, mida võib lõunapoolkeralt palja silmaga näha kui udulaike. Suur Magellani pilv asub enamjaolt Kuldkala (Dorado) /vrd. autori üks määratlus endale: "Dorado kaksiktähe halja planeedi toonane tuhandes surnu"(SMP:196)/ ja osalt ka Laavamäe tähtkujus 150. tuhande valgusaasta kaugusel. Väike Magellani pilv asub Tuukani tähtkujus 173. tuhande valgusaasta kaugusel. 1980. aastal leiti veel nn. Pisike Magellani pilv, mis paikneb Väiksest pilvest veel kakskymmend tuhat valgusaastat kaugemal. Suurel Magellani pilvel toimus Maalt jälgitav supernoova plahvatus 1987" (Eesti Entsüklopeedia 1995:102 ja Encyclopaedia Britannica internetis, <http://www.encyclopedia.com/html/m/magellac11.asp>). Uku suri 1985. aasta kevadel. Ulmesõber ytleks, et supernoova põhjustas 2 aastat kodu poole lennanud Masingu hinge päralt jõudmine. Sellist kosmilise rituaali juttu võiks toetada näiteks austraalia aborigeenide maailmakäsitus. Sealne Kanuraro'i suguharu "usub, et pärast surma lähevad nende surnud Magellani pilvedesse" (Eliade 1973:170). Masingu kirjakoht, kus ta ytleb end soovivat "astuda teed, mis kunagi lõpeb / Magellani pilves" (SMP:159) justkui toetaks sellist spekulatsiooni. Igatahes pole kosmilised tehted Masingule võõrad. Ta ise sõnastab mõistatust yhes pöördumises Linnutee poole veel nõnda: "oled kurvastanud Magellani pilvi / naist ja meest" (SMP:87). Taas on kosmos ja armastus yhte kujundisse kätketud ja selline kõrge yldistustase on jälgitav terve kogu jooksul. Kord ollakse endagi jaoks mõistatusliku missiooniga tulnukas siia maailma. Kord on Saadikuks hoopis lemmik, keda oodatakse kaugelt kodumaalt ja yhiskonna tuimunud myyride tagant ja nähakse kui "yhtainsat, kel omase nägu / Magellani pilvest" (SMP:210) ja kellega koos elatakse "pilvesaadikute sinavas naerus" (SMP:197). Ta kuju on ajajärgkudes muutuv, kuid aimamisi tuntav läbi kõikide kirjelduspindade - ehk seotuna armastuse kui printsiibi omnipresentsiga. Lyhidalt võib teda kutsuda Masingu femiinseks korreelaadiks, ilma kellela elust Elu ei saa. Seose hõlmavus vihjab ka sellele, et Masingu puhul on tegemist romantilise kaanoni yhe eriarenguga. Kogu pealkirjaga seostuvas Stanislaw Lemi teoses öeldakse, et "valgus tuleb Magellani pilvedest meieni 80 tuhat aastat" (Lem 1960: 137). Lisatakse veel, et seal on 500 miljonit päikest. Lemi-aegsed vaatlusandmed on ymber hinnatud, kuid kaugused on läbi kogu inimkonna ajaloo soodustanud igatsust, spekulatsioone ja ka avaramat mõistmist. Antud juhul meenutas Masingule ainekst yks teaduslik-fantastiline romaan. Sellest räägib ta K. Saarsele antud intervjuus (Kodumaa 6.06.1962, jutuaajamine ise toimus ilmselt aasta alguses): "Lugesin hiljuti

⁴⁷ Paraku ei oska ma selgitada selle heitluse iseloomu – see jäägu astronoomide hooleks, kes Magellani pilvedest aina uusi uurimistöid yllitavad, kuid Masingu kogu puhul kehtib paralleelina nende maailmade vaimne poleemika.

saksakeelses tõlkes noore poola kirjaniku Stanislaw Lemi romaani “Magellani pilv”. Säärane raamat yhelt poolt näitab, milline mõttetus on kasutada kõike uut esmalt hävitamiseks, teiselt poolt, mida inimene võiks hakata peale oma järjekordse avastusega. /---/ Kui inimene ei mõtle inimkonnale, muutub ta ise mõtteetuks” (Masing 1962:6). Muidugi polnud Lem ainuke – Masing luges tollal palju sci-fi teoseid. Samuti lootis ta kyberneetika jõule lõhkuda inimeste tervemõistuslik maailmapilt. Lemi romaan räägib Maalt Magellani pilvedele suunduva kosmosealaeva reisist ja inimloomuse kohanemisprobleemidest lennul teadmatusse. Masingu luulekogu lähtepunkt on vastupidine. Oma kaua kujunenud sotsiaalse-vaimse eriasendi tõttu oli võimalik, et ta, otsides võrdkuju selle kaugusele maisest igapäevast, tuli sarnasusele kosmilise prohvetiga, kes saabus Magellani pilvedelt Maale ja proovis siin selgemat, puhtamat usku kuulutada, yrgilmutust taastada. Ja koges siis hulgaliselt nõutuse ja nukruse hetki. Praeguses seoses on tähtis tasemevahe ymbritseva keskkonnaga ja kõrvalpilk sellele. Kosmilises plaanis alustas Masing Kuu pealt (“Neemed Vihmade Lahte”) ja ta kaugeimaks referentsipunktiks jäidki Magellani pilved. Saadiku-tunde tõelisuse ymber kõigub (poeetilise kujundi intensiivsuse muutumisele järgnedes?) ta pidevalt, kord eitab seda, kord märgib, et “täävitasin end Magellani pilve saadikuks /---/ kiusuks, sest keegi ei teadnud, mis asjandused need on” (BK 16.01.1969), kord jaatab ennastunustavalt. Kujutlus ise on midagi ideaali sarnast, milleni käidud intensiivse teekonna valgus ulatub ka tänasesse päeva. Magellani pilve kui kujundi eod olid vihjamisi olemas juba kogus “Suriija Sandiristilt”(1951-1953-1958, L4). Selle algkäsikirja olid riimluule vahele sattunud mõned “Saadiku...” tonaalsusega, enamasti selle syngema ja iroonilisema poolega haakuvad vabavärsid (“Päikesetõus on kurb nagu tydruku synd (SS:53), ”Aga seegi, kel igapäev sada meest...”(SS:59) ja ”Sandiristile” edasi...” (SS:86), “Danae või Rembrandtilt...” SS:137) jt.). Masing mainib Magellani pilvi 1951. aasta detsembriga dateeritud avaluuletuses ”Resignatsioon” (kaasatud mõlemasse kogusse (SS: 26 ja SMP:1), kuid “Suriijas...” mitte eriti sidus, koostajate poolt sealt õigustatult välja jäetud, “Saadikus...” seevastu suunava tähtsusega). Ka luuletuses “Kuigi võiks...” (dat. 27.10.1955) kirjutab ta endast kui “magellanipyydsest” (SS:115), kes elab “lootes saadikut” (SS:77) Eluks, “mis loob ehk Magellani pilve tuumas” (SS:122). Lemi ideed andsid ilmselt veelkord kinnitust temas juba aastakymneid pesitsenud kosmilis-vaimse fantaasia ja inimliku lunastuse, avardumise lootuse symbioosile, mis nyüd värsket väljendusjõudu kogus. Sellesuunalistele mõtetele sekundeerisid unenäod, intuitsioonid ja muutunud taju seisundites kogetu. Tulemuseks on unikaalne käsikiri, mis paari aasta pärast ilmub ja võiks olla põnevamaid leide meie luuleloost. Lihtne ”Saadiku...” avastamine kahtlemata ei ole, aga syvenenud lugejad võivad seal kohata ka eesti keeles seni sõnastamata kogemusi. Selles analyyis, aruandes, kires, tänus ja hyvastijätus

maailmaga peegeldub Masingu luule mõttestik ehk erilise selgusega. Ning, mida kõike ta Magellani pilvede all ka ei mõelnuks, Suure Magellani pilve pilt lebab ta koduse töölaua klaasi all tänini.

Summa

Piiritlesin oma käsitluses Uku Masingu hilisloomingu ootamatut suurteost, mille teke on seda kummalisem, et enne ja pärast "Saadikut..." oli ta luuletööde intensiivsus ja sisenduslikkus kyllalt madalaks vajunud, temaatika fikseerunud, riimid ja ainekäsitus rutiinsevõitu, tervis kehv, avaldamislootus kodumaal puuduv jne. Elulooliselt pidas Masing Usuteaduse kõrgemas katsekomisjonis ehk oma parimad loengud, kirjutas tugevat esseistikat, talle sugenes uus põlvkond jyngreid, tekkis ka seletamatu sarnasuse tundest ajendatud armastus noorema tytarlapse vastu, mis oli selle vaimse uuenemise üks lähteid kuid sai ka mitmete konfliktide põhjuseks, mille tagajärjel Masing 1964. aastal Usuteaduse Kõrgema Katsekomisjoni teenistusest lahkuma sunniti, mitmed sõbrused katkesid ja ta ise aastateks sygavasse masendusse vajus. Luulekogu "Saadik Magellani pilvest" käsitleb ta tollaseid siserännakuid kõige otsesemalt. Teose puhul on selgelt tegu eneseyletusega, oludest kõrgemale tõusmisega, mis õnnestub ainult suurimail loovinimestest. Just ajajärgul 1959-1963 leidis ta uue ja sugestiivse viisi oma elutunnetuse ymbersõnastamiseks. Senini ilmutata suurteose väärtus peaks vaidlustama Masingu luule retseptsioonis levinud kolmekymmendate-kesksuse, mille põhjusteks on omaaegsed ideoloogilised pinged ja katkenud kultuuri alalhoidlikud klišeed ning vaimsed hoiakud, mil pole Masingu mystilis-isikliku kirjutamislaadiga tegelikult mingit pistmist. Tema vaimuilma on alati iseloomustanud abstraktsioonipindade, mõistesüsteemide ja kirjelduskeelte yhendus ja vahelduvus. Aastatel 1959-1964 Usuteaduse Kõrgemas Katsekomisjonis peetud loenguil visandas ta ajaloo kogemust ja isiklikku elu synteesides prohvetliku varjundiga pildi olendist, kelleks inimene peaks saama. Luulekogu on tunnistus pyydest liikuda selle tervikliku tulevikuolendi poole ja tegutseda temana. "Saadiku..." teljeks on maailmast erinev(ad), kuid siit osadust otsiv(ad) teistsuguse taipamisega olend(id), kelle vaimne intensiivsus on mahukam kui "mina" kytkes tegutsevatel omakasulastel. Sel saadikul on maailmale oluline, kuid pooleldi ununud teade, mille selgitamiseks tuleb otsida eri aegades, religioonides, kirjanduse allikates, looduses, inimsaatustes, et mälueksperimentide abil taas moodustada ja vahendada seda (tulevikulist või ajavälist) maailma, mille sõnumitooja ollakse. Otsingutega seoses kerkivad mitmesugused stsenaariumid oma varasema päritolu suhtes (nõia läkitatu Magellani pilvest, elamine muinas-eesti ylikuna ja teistes kaugetes aegades. Võimalikku viibimist Georg Mylleri-aegses Tallinnas on kaude käsitletud teostes "Somnium Umbrae" ja "Georg Myller"). Otsingu juhtmotiivideks on Jumalariigi lunastusliku võrdsuse alustelt lähtuv ajalooline õiglusmeel ja osaduslik armastus, mida on käsitletud kosmilis-mytholoogilise avarusega. Visandatud on staatilise ja pideva egoistide lahinguväljana toimima kippuva yhiskonna takistused, enesemääratluse piinad, dialoogid nii taimede, sisenduslike iidsete isikute, kaugete kultuuride kui Linnuteega. Viimast manitsetakse. Magellani pilve Saadik kogeb õndsust armastuse, Selle Maailma piires võimatu inimsuhte ja looduse läbi ning pöördub siis lähedasi olendeid tänades minekule. Kogu teine pool visandab eleegilist hyvastijattu maailmaga, mida paiguti varjutavad enesevastased toonid ja sajatused. Kogu

tekkel mõjusid nii armastust kui ahastust võimendades kaasa mitmesugused tajulised piirulukorrad - amneesia, unenäod, nägemused ja läbi aja nägemisega seotud intuitsioonid. Tollasest laialdasest ja eripärase “vaimusilma ette skanneerimise” meetodiga võimendatud lugemusest olid tähtsamad ergutajad ehk Aldous Huxley ja Nāgārjuna tööd ja muu budismiga seotud kirjandus, Conrad Aikeni luule, Georg Mylleri jutlused, John Wyndhami raamatud (eriti “The Chrysalids”), ning ka sci-fi romaanid, nagu Stanislaw Lemi “Magellani pilv” – yhesõnaga teosed, kus leidis inimtundeid, võimatuid mõtteid, tunnetuslikku julgust, ootamatuid ja valgustavaid perspektiive. Kirjandus oli oluline katalüsaatorina, et elada suurema intensiivsusega. Yks loova elu väljendusi on ka kirjutamine. Avarama kogemuse vahendamiseks tuleb kasutada teistsugust suhtlemissüsteemi, mida kutsun tinglikult Teise Maailma keeleks. Masing lähtub tunnetuslikust relativismist (tegelikkus pole adekvaatselt kirjeldatav, küll aga eri külgedelt vihjatav) ja mystikuile omasest umbusaldusest klišeelise argikeele vastu. Dynaamilise keeletõeluse kehastajaks peab ta verbi, mis toob kõneste liikumise ja relatsiooni välisilmaga. Samuti on oluline keele grammatiline nõtkus. Mystilise kõne puhul peab ta esmatähtsaks tundelist intensiivsust ja äratavust. Tal leidub kujutlusi sellest, milline võiks olla tulevane suhtlemissüsteem. Selle lähtena näeb Masing intuitsiooni ja telepaatiat, ning sõna koostoimet pildiliste ja synesteetiliste kvaliteetidega. Tema suhtumine aega ja ajaloosse on tihedalt seotud minalisusega. Isik, kes vabaneb minast, väljub ka illusoorsest kronoloogilisest ajatunnetusest, sisenedes aegruumi, kus kogu elusaine minevik ja tulevik on yheaegselt kohal neljadimensionaalse kontinuumina. Ajavälisus on jumalikele olenditele iseloomulik joon. Sellise tunnetusega ja tollaste ajalooliste uuringutega (tegelemine VT prohvetlusega, Jyriöö teemaga, 14. sajandi kirikulooga, Georg Mylleriiga) on seotud ka Masingu intuiitiivse kindlusega esitatud, kuid nyanssides kahtlevad jutud eelmistest eludest ja läbi aja nägemisest. Intuitsiooni võib käsitada ka minalisuse hektelise kaona, mille selle tulemusena inimese vaim sähvatab ajavälise välgulöögina läbi kronoloogilise aja minevikku või tulevikku, taibates midagi olemuslikku või saades yhendust inimestega, kellega toimib mingi mentaalne sarnasus või - taassynni kehtides – kellega suhtlemisel jäi kunagi midagi pooleli. Ilmselt mahub sellesse hetke tavamõistes kättesaamatu ja muul moel edastamatu infokogum nii minevikust kui tulevikust, mis tavateadvusse naastes enamasti unub ja mille meenutamisega paljud Masingu esseed, kirjad ja luuletused innukalt tegelevad. Kõigi eluliste yhtsuse paatosest lähtub Masingu suhtlemine taimedega, mida ta botaanikuna hästi tundis, ja paikadega, mis talle omasena tundusid. Masingule on iseloomulikud läbitunnetatud detailselt (taimed) ja lokaalselt (paigad) lähtelt väljuvad kultuurilised yldistused. Mõlemad toimivad yhenduse hetkel teadvuse välja avardavate katalüsaatoritena ning võimaldavad mõista rohkem, näha kaugemale. Suhteid on edastatud jäägitu sisseelamisega. Masing kirjutas luuletusi ekstaatilisest hoogudena, ning hävitas teadmata hulga neist kuuekymnendate keskpaiga meeleheitel, kui ta imeliste seisundite jada oli inimlike intriigide poolt hävitatud ja enesehävituslik masendus haripunkti jõudis. Kogu koostamisel ja tekstide parandamisel lähtus tema stilisatsioon voolavast, pikkade ridadega või virtuoosselt pauseeritud lausumise poetikast. Keele osas võib märgata arhaiseerimist, rohket inversiooni ja tundelise ekspressiivsuse, ekstaatilisuse taotlust kõrvuti sakraalkeelele iseloomuliku elliptilisusega. Kogu lõpuni koostamatuse põhjused on ilmselt mahukuses ja depressioonist tingitud töövõime vähenemises ning meeleolude hilisemas haakumatuses ja kauni aja meenutamise valulikkuses. Avaldamist ootav käsikiri on jõuline korrektiiv ka 60-ndate luuleloole, mille kesksete saavutuste hulka see koos Alveri, Alliksaare, Kaplinski, Rummo, Luige ja Runneli tippkogudega kahtlemata kuulub. Oma vaimse avaruse, ainupäraste seoste ja tollases Eesti kontekstis uudse ekstaatiliselt vabavärsiga oli ta novaatorlik ja traditsiooni algatav mitmes osas. Oli üks selle luulekymnendi varju jäänud keskus, mille kaudne mõju pole siiani kadunud.

II

Müstilise kogemustekogumi, millest lähtus “Saadik Magellani pilvest” adekvaatne kirjeldus on paratamatult ligikaudne seetõttu, et enamik sellest teada olevat on mitmekordne vahendus. Teise Maailma kohta ei tuleks suud pruukida, kuna kõik defineerivad kirjeldused on eksitavad. Samuti puudub eesti kirjandusteaduses pidev müstilise kirjanduse seletamise traditsioon, kuigi see võinuks tekkida juba Ernst Enno loomingu najale. Järgnedes Masingu tunnetuslikule relativismile ja seostades seda mõttekaaslastega eri aegadest (Aldous Huxley, Darryl Reanne jt.), püüdsin müstilise teose tekkelugu valgustada erinevatelt külgedelt - elulooliselt ja tõekspidamiste valiku pinnalt, usaldades allikmaterjali kuni meelelise kogemuse piirialadeni, kus autoril endalgi täit kindlust ei olnud. Võib väita, et teos sai oma intensiivsuse just müstilise via negativa toime, tavakogemuste korduva maailmale vastandumise teravuse tõttu. Imede kogemine ja looduslähedus, konfliktid ja kannatused hierarhilis-klannilise loomuga yhiskonnas, autori ometi mõeldavate soovide teostumatus argielus ja pidev mõtlemine inimkonna tulevikule andsid käsikirja, mille tähendus on luulepiiridest laiem. “Saadiku...” tekkimine toimus privaatse ja utoopilise loogika järgi, millel polnud suurt pistmist yhiskondliku formatsiooniga, milles kirjutaja viibis. Nagu uusaegsetel, omamütoloogilise myndiga müstiliste teoste tekkel kombeks on, ei vajanud ilmutus aktualiseerumiseks mitte juba eksisteerivat lokaalset müstilise luule traditsiooni ega lugu- pidavat kloostriõhkkonda, vaid ainult avatud ja tavade sundust põlgavat vaimu, mis oli mõnes mõttes yhel lainel Huxleyst ja biitnikest võrsuva noorte tajueksperimentaatorite põlvkonnaga läänes, kuid teostas omi otsinguid syvenenumalt ning suurema vaimse yldistusvõimega. Kuigi Masingu keel on praeguse keeletunde nyrinemise tõttu avalikkusele aina raskemini lähenetav, on sellega edastatud mõttepinge, ekstaatiline intensiivsus ja arhailiste keelekihistuste põiming seda vajalikum homse vaimueliidi keeletunde säilitamisel ja avardamisel. Olles komplementaarses seoses Masingu tollase esseistika ja kirjades väljendatuga, loob “Saadik Magellani pilvest” prohvetlikult avara filosoofilise ja tunnetusliku perspektiivi, mis yletab kultuuride ja aegade piire, vihjab omadustele, mis praegu on latentsel või vääriti kasutatud kujul olemas igas inimeses (armastus, empaatia, õiglusmeel, intuitsioon) ja mis vaimse evolutsiooni jätkudes saavad inimesele konstitueerivateks, tulevikku sirutuvateks teadvuskatalysaatoriteks. Selles mõttes on “Saadik...” visionaarselt kuulutuslik käsikiri. Täielikult ei lastud loodetavas maailmas elada kyll Masingul endalgi, kuid iga kunstiteose väärtus ilmneb just nimelt visandatud perspektiivi tundejulguses, nn.

“edasijuhatavas osas” sellest. Kogu mahtu arvestades võib öelda, et see osa on piisavalt suur isegi nõudliku lugeja jaoks. Et autori poolt päris lõpuni koostamata jäänud käsikirjast saaks meistriteos, selleks olen soovitanud rakendada mõningaid koondamisprintsippe ja põhjendanud nende sidusust Masingu maailmavaatega. Kuigi Masing jäi ENSV-s keelatud autoriks kuni oma surmani, on ta mõju vaadeldav hiilivate, aga seda kindlamate lainete kaupa toimuva protsessina, mida poleks tõhususelt suutnud yletada yhegi ideoloogia vankri ette rakendatud avalik kampaania. Mis saanuks “Saadiku...” õigel ajal (kuuekymnendate keskpaiku) ilmumise korral, selle yle võib ainult spekuloida. Sulaaja sotsialistliku näivvabadusega pole sel teosel mingit kokkukõla. Nõukogude yhiskonna jaoks olnuks “Saadiku...” vaateviis kyllap apoliitiline ja hämar religioonipropaganda. Luuleprotsessis olnuks tõrked ilmselt väiksemad. Masingu poeetiline kood sobitunuks Alliksaare uue stiili alliteratiivsete tiraadidega. Ja otsesemalt Kaplinski koguga “Tolmust ja värvidest”, mille vabavärsi poeetika oli paljuski “Saadiku...” laadi mahendatud ja hämarapärasusteta legaliseerimine. Vormi poole pealt oli Masing seega ekstaatiliselt vabavärsi pioneer Eestis. Kuid kahtlane, kuidas oleks vastu võetud kogu kogemuslikku mõistatuslikkust ja eesti ajalugu dekonstrueerivat, osalt ennastunustavalt tundejulget, osalt mõnavat sisu. Selle äärmine intensiivsus ja elitaarsus tingib ilmselt tänases kontekstiski hinnangulisi äärmusi – tulist poolehoidu või täielikku ignoreerimist. Milline võiks olla olemuslikult usulise luule tähendus praegu? Kas see jääb yksnes jyngrite kiituse objektiks, kohandatakse tavaluterluse lipukirjadega, haagitakse uuspaganluse või ulme mõistesüsteemide kylge, pannakse tytytu literatuursusena kirjandusajaloo riiulile, või jõuab yldinimlikult kõnekana yle tõlkepiiri? Kui mõelda, mis võiks eesti religiooses luules juhtuda pärast Masingut, siis on ta välja arendatud kirjelduskood oma massiivsuse tõttu paljusid olnud väiksemaid andeid mõju ängistusse vangistav. Ta ammendavalt tihendatud poeetilise keele ja tervikliku mõistesüsteemi jätkamine pole otsesel kujul õigustatud. Mingist tasemest saadik pole see mõeldavgi, sest Teises Maailmas on alles peaaegu kõik avastamata, see kätkeb endas tohutut latentsete võimaluste maardlat. Masingu sugesttiivseid sõnu ei tohi idoliseerida – enamik neistki väsis ajas. Perspektiivne on ta viidatud tunnetus, mille sõnaline väljund jääb alati muutuma. Masing kestab sisemise vabaduse innustava näitena, mis kinnitab, et suurepärase luule loomiseks pole vaja yhiskonna, kirjanduslike klannide ja nende upitatud traditsioonide toetust, ohtrat poeesia avaldamist, kohest retseptiooni ja avalikku tuntust. Piisab, kui kirjutaja käib oma teed avatud silmadega ja võimatu võimalikkust uskudes kuni lõpuni. Iga kultuur (ja euroopa veeres asuva väikerahva oma eriti) vajab näiteid, et lokaalne kultuuriline determinism on yletatav. Ja eestlastel on see näide õige mitmetahulisena olemas. Sellest loogikast lähtuvalt saab Masingule järgneda vaid isepäine vaimne sugupuu, mille jäljed on eesti kultuuris nähtavad juba enam kui neljakymne aasta jooksul. Edasi juhatava tähenduse võtab kokku tema enda kirjakoht, milles öeldakse, et ta

loominguga vihjatud Teist Maailma või Jumalariiki “*pole mul võimalik anda Teile, ehitada, ega parandada. Teie ja taoliste ylesandeks jääb temas Elada* ” (TP 26.04.1964).

September 2000-veebruar 2004 Tartu-Sännä-Viljandi.

Kasutatud allikad

1. Trykised

Aiken, Conrad. Selected Poems. University Press, Bloomington 1961.

Benjamin, Walther. Ajaloolis-filosoofilised teesid. Vikerkaar 11/12 2002, lk.16-27.

Eesti Entsüklopeedia Köide 2. Valgus, Tallinn, 1987.

Eesti Entsüklopeedia Köide 4. Valgus, Tallinn, 1989.

Eesti Entsüklopeedia. Köide 6. Valgus, Tallinn, 1995.

Eliade, Mircea. Australian Religions. Cornell University Press, London, 1973.

Herkel, Andres. Uku Masingu teine võimalus. Akadeemia 5/1995, lk.1990-1997.

Hiob, Arne. Uku Masingu Religioonifilosoofia põhijooned. Tartu Ülikooli kirjastus, Tartu, 2000.

Huxley, Aldous. Doors Of Perception. Chatto & Windus, London, 1958.

Huxley, Aldous. Island. Chatto & Windus, London, 1960.

- Huxley, Aldous.** Time Must Have A Stop. Medallion Books, Berkeley, 1960.(=Huxley 1960b)
- Kangro, Bernard.** Kogutud luuletusi II. Eesti Kirjanike Kooperatiiv, Lund, 1991.
- Kaplinski, Jaan.** Haige geenius. Maaleht 5.08.1999, lk.8.
- Kaplinski, Jaan.** Kuidas õpetada religiooni... (=2001b) Maaleht, 5.07.2001, nr.27, lk.8
- Kulmar, Tarmo.** Üldine Usundikugu 1. Õppesõnastik. Tartu Ülikooli kirjastus, Tartu, 2000.
- Laughlin, Charles D., McManus, John, D’Aguirre, Eugene.** Brain, Symbol And Experience. Bantham Books, New York, 1992.
- Lem, Stanislaw.** Magellanovo obloko. Gossudarstvennoje Izdatelstvo Detskoi Literatury Ministerstva Posvestšeniija RSFSR. Moskva, 1960.
- Nigov, Anton.** Harjutused. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn 2002.
- Masing, Uku.** Aga yhel päikesepäeval... Tulimuld 2/1981, lk.57-58.
- Masing, Uku.** Budismist. (=B) Ilmamaa, Tartu, 1995.
- Masing, Uku.** Eesti vanema kirjakeele lood. (=VKL) Ilmamaa, Tartu, 1999.
- Masing, Uku.**(tlk.) Evangeelium Tooma järgi. (=TE) EELK Konsistooriumi toimetised 2 “Studiae Ecclesiae Orientalia” Tallinn, 1986, lk. 36-82.
- Masing, Uku.** Karl Ristikivi ja Uku Masingu kirjavahetus. (=KR) EKM Aastaraamat 1996, lk.165-212.Tartu, 1996.
- Masing, Uku.** Kiri Bernard Kangrole.(=BK2) Tulimuld 4/1991, lk. 182 – 184..
- Masing, Uku.** Kirjad Linnart Mällile. (=LM) Rmt: Wellesto album. Oulu, 1988, lk.142-145.
- Masing, Uku.** Ma mäletan elu. Kirjad Vello Salumile aastaist 1963-1965.(=VS). Akadeemia 12/1990, lk.2625-2644; Akadeemia 1/1991,lk.160-176.
- Masing, Uku.** Luule I. (=L1) Ilmamaa, Tartu, 2000.
- Masing, Uku.** Luule II. (=L2) Ilmamaa, Tartu, 2001.
- Masing, Uku.** Luule III. (=L3) Ilmamaa, Tartu, 2002.
- Masing, Uku.** Luule IV (=L4) Ilmamaa, Tartu, 2003.
- Masing, Uku.** Meil on lootust. (=MOL) Ilmamaa, Tartu, 1998.
- Masing, Uku** Mälestusi taimedest.(=MT) Ilmamaa, Tartu, 1996.
- Masing, Uku.** Pessimismi põhjendus. (=PP) Ilmamaa, Tartu, 1995.
- Masing, Uku.** Vaatlusi maailmale teoloogi seisukohalt. (=VTM) Ilmamaa, Tartu, 1993.
- Masing, Uku.** Vanema kirjakeele lood. (=VKL) Ilmamaa, Tartu, 1999.
- Masing, Uku** Vaskuks ja vikaaria Lohult. (=VU) Ilmamaa, Tartu, 2002.
- Masing, Uku.** Üldine usundilugu (=YU) Ilmamaa, Tartu, 2002.
- Masing, Uku.** Ärkvelolekust. (=Ä) Koit, 23.12.1989, lk.2.
- Muru, Karl.** Lisandusi Uku Masingu retseptsioonile. Keel ja Kirjandus 11/2002, lk.809-814.

Muru, Karl. (koost. ja järels.) Sõnarine 2. Eesti Raamat, Tallinn, 1992.

Narby, Jeremy. Kosmiline siug. Huma, Tallinn, 2001.

Org, Andrus. Ulmežanri piirjooni. Keel ja Kirjandus 12/2001, lk.825-839.

Paul Toomas. Juhatus Uku Masingu juurde. Akadeemia 5/1988, lk.1007-1023.

Paul, Toomas. Villu võitlused. Sirp 20.12.2002

Paul Toomas. Võimatu võimalikkusest. EELK Aastaraamat 1989, lk.34-38.

Pilv, Aare. Autometatekstuaalsus kirjanduskultuuris. Magistritöö. Tartu Ülikool, Tartu, 2002.

Põder, Thomas Andreas. “Usu keele metafoorsus. Fundamnetaalteoloogiline uurimus I” Akadeemia 10/2002, lk. 2131-2172.

Reanne, Darryl. The Death Of Forever. Souvenir, Kent, 1991.

Reanne, Darryl. Music Of The Mind. Hill Of Content, Melbourne, 1994.

Ringvee, Ringo. Tühimõtteid liistule tõmmatavast. Looming 1989/12, lk.1673-1676.

Runnel, Hando. Jooksu pealt suudeldud. Ilmamaa, Tartu, 1998.

Saarse, K(arin). Uku Masinguga vestlemas. Kodumaa 6.VI.1962, lk.8.

Salomon, David. (toim.) LSD. The Conciousness-Expanding Drug. Berkeley, Medallion Books, 1964.

Sommer, Lauri. Mõnest Uku Masingut kujundanud jõujoonest. Ekstaasi ja teksti suhe. Looming 4/2001, lk.566-583, 5/2001,750-766, 6/2001, lk.887-911. (2000 Tartu Ylikoolis kaitstud bakalaureusetöö parandatud versioon.)

Tulving, Endel. Mälu. Kupar, Tallinn, 1991.

Undusk, Jaan. Maagiline müstiline keel. Virgela,Tallinn, 1998.

Velliste, Trivimi ja Luhaäär, Ingvar. Intervjuu Uku Masinguga. (=AOS) Eesti A(kadeemilise) O(rientaalselt) Sõnumitooja, juuli 1989 (nr.13/14), lk.2-3./samas ka Masingu hilist luulet/ (lk.8).

Vulf, Kylliki “Eesti kirjanduskriitika kõnelused Uku Masinguga. Monoloog või dialoog?” Keel ja Kirjandus 6/2002, lk.385-400.

2. käsikirjalised allikad, kirjad, suulised allikad, interneti lehekyljed, meilid, plaadid, helilindid

Encyclopaedia Britannica interneti-versioon. Aadress: <http://www.encyclopedia.com>

Kaplinski, Jaan. Vabade kunstide professuuri loengud Tartu Ylikooli Keemiarings. Kevad, 2000. Konspekt autori valduses.

Kaplinski, Jaan. Meilid autorile kevadel 2001 (=2001a) ja 20.12.2001(=2001c)

Kiivit, Jaan Uku Masing õpetajana. Ettekanne UM konverentsil Lipal, 11.08.1999. Lindistus autori valduses.

Masing, Eha Vestlus autoriga (14.05.1997) Helilint autori valduses.

Masing Uku. Armastusest. (=A)(Loeng UI-s, 1959) Asub TP valduses.

Masing, Uku. Ja Tuulelaeval valgusest on aerud.(=TL) /heliplaat/ Meloodia, 1990.

Masing, Uku Juudi mystikast.(=JM) Tartu 1981. (käsikiri)

Masing, Uku. Kirjad Bernard Kangrole. (=BK) EKLA, Fond 310, M 78:2.

Masing, Uku. Kirjad /kodused ja Taevaskotta jäetud sedelid/ Eha Masingule.(=EM) Asuvad UM korteris.

Masing, Uku. Kiri Felix Oinale 11.03.1980. 2 lk.(=FO) / hilisema essee “Kuidas ma luuletan” algvariant/ EKLA, Fond 310 M 78:2.

Masing, Uku. Kirjad Jaan Kiivitile.(=JK) Jaan Kiiviti valduses.

Masing, Uku. Kirjad Jaan Kiivit seeniorile.(=JK sen) JK valduses.

Masing, Uku. Kirjad L.K.-le (=LK) Autor eelistab adressaati mitte avalikustada. Visandid UM korteris.

Masing, Uku. Kiri Otto Webermannile(=OW) (dat. 16.04.1962) UM kolleegiumi valduses.

Masing, Uku. Kirjad Peep Audovale.(=PA). TP valduses.

Masing, Uku. Kirjad Toomas Paulile(=TP) (1963-1985). TP valduses.

Masing, Uku. Kirjad Vidrik Ivaskile.(=VI) (18 kirja 1939-1940). EKLA registreerimisalused 1998.

Masing, Uku. Kurtes Taevaskoja varisevat kallast.(=KTV) (dat. 1968-1972) Nummerdamata käsikiri. Uku Masingu Kolleegiumi valduses.

Masing, Uku. Lahtised käsikirja- ja märkmelehed. (=LL) UM korteris.

Masing, Uku. Peccavi et passus sum, plura adhuc passurus. (=PE) (Käsikiri, 6 lk.) Asub UM korteris.

Masing, Uku. Päevik.(=P)(säilmed) /20 lk. kalendrist/, registreerimata. Asuvad UM korteris.

Masing, Uku. Saadik Magellani pilvest. Nummerdamata algkäsikiri. Uku Masingu kolleegiumi valduses.

Masing, Uku. Saadik Magellani pilvest. (=SMP) Käsikiri (2. variant). 230 lk. Uku Masingu kolleegiumi valduses.

Masing, Uku. Taevapõdra rahvaste meelest...(=TR) Paljundatud ja köidetud käsikiri. Tartu, 1980.

Masing, Uku. Samblasel metsavälgutil, rohtunud raja käänul...(SM)/luuletus buketis “Pühendusluuletusi Kersti Merilaasi 50. juubeliks.”/ EKLA, Fond 300 M 45:1.

Masing, Uku. Suri ja Sandiristilt. (=SS) Käsikiri, 145. lk. Uku Masingu Kolleegiumi valduses.

Masing, Uku. Vana Testamendi prohvetlusest. (=VTP) loengud UI Kõrgemas katsekomisjonis 1962-1963. (Käsikiri, redigeerimata variant, 150 lk.).

Masing, Uku. 50-aastane noor.(=50A) Ettekanne Tartu NAK-is 1972.EKLA HL 75.

Paul, Toomas. E-mail autorile 8.05.2003.

Paul Toomas. Intervjuu Uku Masinguga 31.09.1984 (=TP int.) kataloogimata helikassett, asub UM korteris.

Paul, Toomas. Intervjuu Uku Masinguga 4.02.1985 (=TP int.b) kataloogimata helikassett, asub UM korteris.

Paul, Toomas. Kolm intervjuud autorile 2001-2002. (=Paul 2001, Paul 2002a, Paul 2002b). Lindistused autori valduses.

Paul, Toomas. Yleskirjutused Uku Masingu jutust. (=TP konsp.) Käsikirjas. Asuvad UM korteris.

Rahkema, Ilse. Intervjuu filmis “Masingu maastikud”, 2000.

Salum, Vello. Intervjuu Vikerraadio pyhapäevaprogrammis (toim. M. Tiitus ja K. Padar) aprillis 1998. Käsikirjaline litereering.

Sepp, Anneli. Uku Masingu personaalbibliograafia.(=Sepp/red.Vulf 2001)/kasutatud on Kylliki Vulfi 2001. aastal andmeid ymberstruktureeritud kujul esitavat arvutifaili/.

Vulf, Kylliki. Vestlus autoriga 2002. aasta kevadel.